

САВРЕМЕНИ ПИСЦИ

КЊИГА

10

I ДИО

ЦЕТИЊЕ

1955

## I

„Зашто све чешће застајем испред огледала?“

У раму прозора видјела је, иза себе, двије гране дивљег кестена и терасу зграде прекопута.

Опуни затубасти прсти никако да смире један непослушни увојак.

Очи јој синупе мрком срџбом, са стакла у којем су се лагано њихале двије гране дивљег кестена.

Усправне боре у повијама јаче се усјекоше.

Свака друга дјевојка покрила би пудером оне борице крај усана и испод очију.

Свака друга... Којешта!

Можда друге не би носиле ни ову виндјакну од сиве балон-свиле, с „патентима“ под грлом и на цеповима. И пропеле би се на витким штиклама, а не овако...

У рано прољеће Ранка је пустила да јој нарасте дуга коса. Прије неколико дана дала да јој се удеси фризура.

„Зашто застајем испред огледала?“

Раније је увијек подрезивала косу готово на мушки начин. И говорила како је то практично. И није се љутила, кад би јој у биоскопу довикнуо неко: „Младићу, спусти ђубицу, не видимо!“

А сад овај досадни увојак. Као да ни сама коса није хтјела да се покори у дешавању.

Ранка махну објема рукама и спусти се на отоман.

И та газдарица, торокуца!

Шта ли ће јој, за име свијета, све оне ситнице којима је крцат орман у Ранкиној самичкој соби?

Гарнитуре чашаца, флаше разних величина, тањирчи — у реду. Земљано глеђосано црнче, са шољицом у руци и широким осмијехом који позива на кафу. Порцуланско слонче с корпицом на леђима — за пепео с цигарета. Нек јој и то буде. Али они псићи, опанци од ораховине, пребојени, жирафа без главе, мали бронзани орао, сова, ћерам величине дјечјег палца...

„Презасићени били, преливало им се... Савијали гнијездо...“

И зашто газдарица долази да прича Ранки о свему што учини или што је снађе? Кад је продала клавир — плакала је пред њом и говорила о времену које „отима“ све што јој је некад било драго. И кад јој сина залудјеше кастањете и цез и једна крхка бринета („Очи бих јој ископала!“) — очајавала је у овој соби и жалила се на неког мајке да уразуми и смири ту „пусту мушку крв“ и закључивала да су мушкарци, за младе жене, исто што и град за њежне биљке: налети, ољушти, слисти, погази и — отућти „преко девет гора“. Је ли кукумавчила за сином, за бринетом или за женским уопште?... И кад је пионирима поклонила ауто којим су се некад возикали њени синови — дотрчала је да се похвали и чак „заборавила“ на Ранкином столу букетић што јој га дадоше „захвална деца“... Што је не остави на миру!

Више пута Ранка је чула како газдарица за њу каже — „моја самица“. И понекад — „моја добра самица“.

Самица! Тако се зове и она клета ћелија гдје се утамниченом намиче омча самоће.

„Као град?... Гад“

Што прије из ове собе. Вјежи ли она из ове тјескобе или је недокучиве слутње вуку међу свијет? Или очекује нешто (а сама, чак ни пред собом не би се признала, нити би могла да појми — шта).

У претсобљу јој газдарица прегради пут.

— Јој, драга моја! Не могу... не могу да дахнем... Јој, да дахнем... А узимала сам валеријану — ништа!

Одрвенили живци, драга моја... И кад би човек хтео да живи, не дају. Не дају! Вуку, трзају, кидају, ударају по нервима... Што наука не пронађе неко средство да се можемо изоловати. Зар да ми други цепају живце начетворо? И то којекакве силеције... Не, не дају да се живи... Ах, замисли, драга моја, онај инжењер, културан човек, углађен, феџ, а овамо — грубијан, јаничар! Замислите, туче жену, млати. Ју! Ја бих му, ја бих... А, веле, доноси јој поклоне: те париски муф (бог би га знао одакле му!), те шантунг — нешто прекрасно! — за хаљину, те најлонке, па ципелице са штиклама — родин кљуц, те некакву тапшну — дно у квадрат, са стране шара (чини ми се, зелена жаба на локвању), а горе се везује врпцом... И млати ли, млати. И псује као, као... А кад изађу, упреподобје се, руподруку, те осмеси, те клањам се, слатка моја... Лицемерје, кажем вам! Ето, баш малочас... Да дахнем само... Опет почео, распалио. А она пишти, пишти. Јечи степениште... Шта, нисте чули? Благо вама... Јечи степениште, драга моја, ни да завија сто сирена... Потрчаше жене, отеше је. Веле, комбинезон подеран, тело у модрицама... Не, драга моја, причајте ви шта хоћете — ја не верујем у цивилизацију... Ту је још увек снај рутава крапински човек... Унесрећење, покора, и опет срљају, срљају на брачне душеке, федермадраце, отомане, каучеве... Ох, где ми је тинктура валеријане?

Силазећи низ степенице, Ранка је још увијек видјела како се трзају оне плавкасте кесице испод очију превучених мутном скрамицом и како се извијају опали кукови ове жене која не скида црну хаљину за мужем умрлим пред рат. И чини јој се да чује њен жалобни раздражени глас: „А ми, луде, верујемо им, жалимо, просипамо сузе за њиховим петама...“

Ранка тек сад схвати да није проговорила ни ријечи у сусрету с газдарицом. Кад би само могла да нађе неку другу собу, смјеста би се иселила.

„Али, гром ме спалио, зар немам у себи снаге да је одурнем, ућуткам? Кад она оспе рафалом, ја угнем

рамена. Или ме опчини? Одрезаћу ја њој, па ће ме се оканити. . .“

Е, на улици може да одахне. Привикла се на те живе потоке, на те шарене, незане, увијек нове сливовеве, који се укрштају и пресипају, и теку, теку. Утопиш се, постанеш честица тих струја, заборавиш се и — лако ти је на души. И пустиш се,газиш сјенке платана, кестенова и младих липа. И носиш у очима одблеске прозора и дрских очију које не питају за име.

Виткоструке жене увијају се уз мужеве. Младе мајке нагињу се над колица, тапшу длановима и удишу млијечне осмијехе својих беба. Врцају искре погледа, њихају се шипарице, крте попут трске. Кочопери се милиционер с шапком на обрви. Младићи никад нијесу били бучни као овог прољећа. . . Ранка иде, пролази. Пролазе. . . Зашто данас не може, као обично, да се смири у изазивачкој живости улице?

По тротоарима се разлила поплава младих ногу, тек осјенчених сунцем, поплава блузица с лепршавим рукавима и појасева јарко тканих, те се чини да су дјевојке дугом опасане. Очи не могу да прате то шаренило, гроздове дјевојака — отворених, агресивних, потајница, спортисткиња, разиграних, несталних, мазних, сујетних, стидљивих. . .

Ранки се чини да јој смета полумушка виндајкна, овај њен стас без стаса, просте црне ципеле с ниском петом и мало трапави, тешки, маршевски ход.

„Ја сам нешто сасвим друго. . .“

И први пут је тако оштро и догола ошину осјећање изузетности, та издвојена степенница с које се не може крочити или бацити — свеједно! — међу ово младо месо, у живо, свакидашње, узбудљиво гигање.

И први пут у себи зажали што није једна од обичних дјевојака које израстају у зачикивању иза сваког од тих прозора, под сваком од тих грана дрвореда. Што није једна од тих упадљиво извијених младика, једна од нехајно очешљаних главица, мало лакомислених, с бојом и мирисом вина на уснама.

Али зар инжењер не „млати“? Зар свака веза није натруњена трзавицама, невјерством, љубомором, мучењем, унакрсним презирањем. . .“ „Лицемерје, кажем вам!“ . . . И рачуница, и обмане.

Можда је најбоље живјети овако — самосвојно, инадики. Отворено гледати на све око себе. Кресати свакоме истину. Не бити спутан љигавим везама. Изнијети пред људе лице без иједне тамне пјегеце, без смоле оговарања за собом.

Све те лепршаве сукњице — шта су оне?

Ниједна од њих, појединачно, не значи много, не претставља личност која је било по чему изразита или особито корисна за друштво. Оне су с а м о жене. . .

Ранкина ниска пета све чвршће ступа асфалтом. Обла масивна брада издиже се. Прсти се провлаче кроз косу и кивно ремете склад увојака и таласа.

Поред ње млину једра дјевојка без ноге. Млину нечујним гуменим ходом штака.

Ранка се окрену за њом и опази да јој је попустио шав на десном рамену.

„Од штаке“.

Сирота, како се збуњено и неодлучно осмјехнула младићу који је сажаливо-жељно окрзнуо погледом њене високе груди!

Била је врело клатно, зањихано између штака.

Ранка је, као дјевојчица, ишла на гигаљама. Замишљајући да је рода, покретала је дуге мотке и сувих табана прелазила преко баре. И покушавала је да језиком штекће попут роде.

Изиће јој пред очи коло, наред велеградског трга. Прво коло у које се послѣје рата ухватила.

Једна дјевојка у дебелој војничкој доламици нагло се забади натраг. Коло се раскиде. Вриснуше градске цурице. Дјевојка се ваљала на дрвеним коцкама, умрљаним катраном и коњским изметом. Копрцала се, с пјеном на устима. Одбацивала се, трзала, усправљала главу и дивље махала руком. Крик разнесе пјену с модрих усана: „Чекајте, ђиканиии! Мајку вам вашу. . . Бацај бомбе! Бацааај! Нож! Нож! . . . Не дај, не даај!

Швабоо!" Клекнуше јој на ноге, притегнуше руке уз коцкасту калдрму. „Исправите је!" — ломатала је рукама нека дебела жена.

„Исправите је!" — јекну сада у Ранки.

Није ли и Ранка страховала да се, можда, у њој крију они „бјесови" и да ће се једног дана копрцати на улици или у парку и крикнути: „Другови... бомбе... кољи!"

Она и сад даде себи за право — не, није бунцала кад је почесто говорила друговима: „Рат је још ту, у нама, свуда око нас, на свакој стопи..." Да су само знали колико је дубоко засијецала њихова у шали изречена напомена: „Ранка, ти као да још увијек нијеси демобилисана!"

Убрза корак. Непримјетно протрља сљепоочнице. Мора се прибрати... Сад је већ мало боље.

Да ли да одмах оде к Дари? Одложиће то за предвече — сад је узнемирена.

Али, зашто се уопште приближила Дари? Одлазити тако често к њима, виђати Вита, дјецу.

Избјегавала је да отворено и јасно размисли о томе и образложи себи своје поступке.

При првим посјетама потклубучила се у њој мутна жеља да види изблиза како Дара живи с њим, да проникне у тајне породичног гнијезда мимо којег је она пролетјела.

И наставила је да одлази к њима. Увјеравала је себе да то већ чини по навици, зато што се сродила с Даром и дјецом. Тек каткад би јој синуло да она то, уствари, мучи себе, напреже се да у себи сломи до краја нешто... нешто што јој понекад не да мира.

Или је још увијек, гледајући Вита, зебла чак и од обрта недомаштаних?

У почетку је, чак, јела мање него што би могла. Намјерно није пила с извора. Стиснула би зубе и прошла. Увече би се скутрила у углу каквог собичка, не стављајући ништа пода се. У ушима јој је тукла дотле потпуно далека и несхватљива ријеч: прекалити се.

И постигла више но ико из чете. Затегла се у жилу тетиву, која ниједном није напрсла... А други, еј!

\*  
\* \*

Ноћ су једну прегазили корацама који краја немају. И прорешетане бјелине дана пребродили у колони. И дан.  
И ноћ.

Пламте видици од паљбе — очи ће опржити.

Кораћи посустају. У њима је мјера снаге и воље. А снага и воља рвају се у тим корацама отупјелим, клецавим. У корацама који то више нијесу. Више су распињање, пузавао стремљење...

Ранка потстиче другове око себе.

Очи ноћас не виде стаза ни ширина. Испред запаљеног неба сабласно се њихају обриси планина и облака. Очи не виде стопе минулих батаљона. Не виде друга пред собом. Ни сапи коњске, огуљене, краставе. Ни сандуке муниције. Води те само дахтање колоне. Стењање. Звекет. Одроњен камен. Дозив. Тиха опомена — „Веза!"

За Ранку је Витов глас веза с колоном, с правцем, с даљинама које болно дозивају.

Очи не виде стаза ни ширина.

Пред њима израста један чудесни свијет. Свијет у којем се некад живјело. Или се жељело живјети. Или се жели живјети.

И ноћ се руши у амбисе ноћи. Човјек под пушком дезертира у снове. И све се намах преобрази.

Снијег на боровим гранама — ускипјело млијеко, чија се пјена излива и шири заједно с мирисом заго-

рјелости, тако драгим чобанима. Мирисом који сјећа на струтанице, на дах пјене.

Набубрели дланови тону у гуму тијеста. Гњече га, тапкају, премећу. У томе понекад има страсти, од које букне врелина испод пазуха женских. Тијесто дише, извија се, брзо добија жуђени облик. Дланови га натиру, утискују своје руменило у његову кору. Или је кора румена од усијаног пепела?

Снијежна прашина — меки пепео с погаче коју жена струже крњим сјечивом. Пепео се слегнуо. Његов фини слој милује нагорјело камење уз огњиште.

Раздери све до коже на грудима! Раствори се. Усркни гутљај грког домаћег дима... Широки, вазда покапани шпорети, климавих ногу, земљане пећи, мале лимене пећи, ужарени чункови, димњаци, гарави од огњених издаха — све то бубњи, усијава се, трепери...

По рукама, мразом опрљеним, клизи руменило лимене пећи. Мазна топлина завлачи се под кабаницу — и она би да се згрије.

Облине снијежне — недирнути јастуци и чаршави, испуњени дахом мекоте, поравњани длановима спарушеним. Или длановима страсним. Длановима који су прострли све љубавне трпезе свијета.

Ено, у зањихане тишине руше се сметови младота сира, што цијуче под зубима.

„Пружи дланове, Вито, подметни руке. Дочекај у наручје утрге јомужнога сира!“

Цврчи, плива у масти златножута цицвара. Тигањ је без дна. Уста су без дна. Све је без дна. Све је немјерљиво. Као кораци ови који су се расплинули у мицање обезглобљено.

У утроби су празнине и понори.

Стопала приоњају за пртину. Очи се растапају у прах маглени, падају на грање, осипају се.

Тамо негдје, иза запаљених хоризоната офанзиве, осмјехује се руменило хљеба и сна.

Вјетар је раздерао короту тмине, оголио врхове, оскрамио им дојке цакленом сувомразицом.

Вјетар је набацио на гребене пјену свитања.

Пред Ранкиним очима све је оштро, срезано, укрућено. У зјеницама је бол од ледених бридова што сијевају на све стране.

Одмор. Чета клоне.

Незадрживи замах једне ријечи посјекао је на мјесту те мрке, синтаве, зеленкасте трупце, та безлисна исцијеђена стабла застрта маховином иња.

Чета је пала посјечена одмором. Притајила се као да никад више кренути неће.

Стале су ноге, разнизали се ђердани стопа на снијегу.

Али, негдје у потиљку куца нерв сновиђења. Куца ритам замрлих корака-снова. Неуништиви ритам тмина који би да потре самога себе.

Устаје момче с шајкачом над повијама. Момче с очима стакленим с очима мјесечара, с очима у агонији чежње, с очима преко којих мртво блиста залеђена скрамица жудње, с очима гдје се на раширеној празнини зјенице сасијецају унутрашњи пламен и ледене горске струје.

Устаје момче с нахереном шајкачом.

Вито!

Гази право, одлучно, а ипак меко, нестварно. Прескаче поваљене другове. Ништа га не може смести с његова правца.

Корача. Пружа руку с порцијом.

Очи му расту, шире се. Заискре, па се укоче.

За њим — девојка дугих коса, што су јој се расуле по зеленој блузи, густе као игличасти курјуди борове гране. Она ош чува своју косу!

За њеним лдујањем васкрсава из снијегу борац. Други. Трећи.

Вито стиже у дрвета — пружи порцију.

Чета је у струју, у тупо нестрпљивом строју. Чета је спремила порције и кашике. Звекеће њима, помиче се.

Очи чете утпе су у сабласни стас дрвета.

Стари макљен благо се наклања, повија се. Смрзнута грана покреће се матерински њежно. Она штедрим покретом налива у порције сивину јутра. У порције изгризене, изотуцане, неисплакнуте, сивозелене од иња и плијесни.

И Ранка би за њима. И она би... Али, мора одољети, једина. Одољети!

Прилазе људи. Примају свој дио снова. Ускрну маглени ваздух — пару с казана на којем се цакли чађ.

И растурају се по пристранку. И клону. И замиру уз мукли звон порција, окрећући једац другоме леђа.

Ранка утрије сузе да јој се не следе на јагодицама и викну што игда може:

— Покрет!

Трзај.

Болно су расјечени чворови посурталости.

Колона креће узаном постопицом. Бочна патрола прошива стопама невинно платно пропанка. Прах магле слаже се у танану скрамицу на грлићима пушака и бацача, на оловним главама куршума...

\* \* \*

У коси јој се заплео банатски појетарац.

Низ зидине се расу кикот, увирући у подземне пролазе к савској обали.

Ранка се осврну.

Широком алејом журно се кретала једна усамљена жена.

Била је тако упадљиво обучена и корачала је са толико бодре грациозности, да су се кене окретале за њом чешће него мушкарци.

„Завиде јој, гуске!“

А горе — на непомућено модрој и у тишинама уснулој пучини — лабудови љубе жетске облине и бјелине. Бјелине се клобучају и грче, облине се полако распрскавају и развлаче у подрана платна...

\* \* \*

Послије оног јутра под макљеном и окршаја у којем је, заједно с Витом, штитила отступницу јединицама — похваљена је пред постројеном бригадом.

И нехотице је ликовала у себи. Било је остварено нешто од њених снова. Равноправност с мушкарцима извргла се код ње у тежњу — изједначити се с њима и претећи их!

Пошто је постигла опште признање, Ранка је могла себи да дозволи један мали предак, да бар за краће вријеме олабави пренапрегнутост коју је себи наметнула.

За њу непримјетно, постепено, зближавала се с Витом. Старала се о њему, увијек зерицу више него о другима (да ли само зато што је слабашији, мекши од осталих?) Ишла за њим у строју — увијек видјела његов овисоки стас како се нехајно клати. У свако доба могла је да замисли положај његовог мало уздигнутог десног рамена у маршу, покрете ногу, наборе на чакширама. Трудила се да гази трагом његових стопа. Кршила му је чарапе, пришивала дугмад, прилазила и питала га — није ли превише уморан. У колу је усвајала ритам његових поскока. Кад се пјевало, њен глас се спуштао да се слије с његовим. И љутила се на оне који су говорили да је Вито слабић под редеником.

Он је опазио њену наклоност и осмјехивао се. Њој се чинило — одвећ дрско.

Али није се одбијала од њега.

Он је често, у реченицама за њу замршеним и као недореченим (иако су крцате ријечима) исказивао жаљење што се у рату не може живјети онако како то младост иште, што се, можда, тако никад ни живјети неће („Ко ће испливати из овога кркљанца“) и, ако се сачува глава, да ли ће срце икад моћи радосно да заигра, послите свега овога...

„Нашто сад мислити о томе? И — што се Вито често жали на тешкоће? Као да није довољно чврст...“

Невидљиви гочобија издалека грува гранатама у пепељасте добош неба, разапетог на чукама, под којима обрине пристранака подрхтавају попут коњских сапи.

Земљаве косе и блузе и чакшира, изгребена по лицу и рукама, раздрте ногавице на десном кољену, Ранка се одвоји од чете, искраде се према љесковом шумарку. Ту је испошћена смоница прошарана бусењем игличасте планинске траве.

Паде на то бусење, гушећи плач шајкачом већ мокром од зноја.

— Како те устријелише, несрећнице моја!

Дугокоса дјевојка остала је на падини више мотротоке рјечице. И сад Ранка види: живи слап косе прелио се преко трулог боровог дебла, а вода односи младо грање.

— Како те устријелише! Што ћу без тебе, јаднаа...

И чини јој се — небо је посивјело од маршевске прашине и мељаве експлозија, и пред очима јој ране плачу првеним сузама.

Те ноћи, на починку, гњурала је лице у шајкачу и гњечила натечене усне да не пугне јаук.

И сјутрадан одбјеже од чете, накратко — да се исплаче. Изнебуха бану Вито. Учини се да не олажа њену збуњеност и кривење очију. Рече да се одавде лијепо види село, али да му је данас све некако глухо: ни топова, ни авиона, ни пијетлова, чак ни котлић какав да зачангара у збјегу. Онда се искрену и, не питајући је, спусти главу на њено крило. Затражи да му прстима чешка косу. Још, још. „Како је милокрван!“ Али, прсти јој ипак неодлучно запињу — жељела би да то буде само стога што му је коса масна и крута од прашине. Он рече да га све ово сјећа на дјетињство и мајчино крило и мајчине нокте који су га гдјекад чешкањем устављивали. „Само да хоће бити овако добар и братски миран, само да...“ Али руке су му некако устумаране, а глава његова отежа јој на крилу. Руке почињу да лудују на њеним бедрима, да траже дутмад

на блузи. „Шта му је? Црна ли сам ти!“ Сва онемоћала, она належа на њега, а прсти јој се изгубише у коврцама на потиљку гдје дамара његова подивљала крв. То јој опече прсте. Она их трже. Истог трена изблиза јој блијеснуше његове жиличaste набрекле биоњаче и усне је ожегоше по грлу.

Кудну се реденик о реденик, куршум о куршум.

Она сикну. Отури га од себе низа стрмину.

— Шта си то наумио!

Данима је била ошамућена.

У срцу је одвајала Вита од свих других момака и у сваком судару с непријатељем стрепјела за њега, била готова да га без и трунке колебања закљони собом.

А ето — чак и он!

За онакву срамоту иде се пред пушке. Зна ли он то?!

„Али, зар и ти, женска траго, нијеси саучесница — пустила момка у крило! Као брата... Још се браниш! Друге гину поред тебе, а ти... Дугокоса, опрости ми! Дугокоса!“

Утученост јој погну главу. Још није до краја побиедила себе. Кад то постигне, онда ће и други с поштовањем пролазити покрај ње.

„То — или нећу бити жива!“

Али зашто се већ није домогла тога?

„У мени још увијек гледају жену!“

Узалуд је Вито некривено крио поглед од ње и држао се покајнички. Није била спремна да опрости ни њему ни себи. Чак се присиљавала да га омрзне.

У првој борби кренула је на своју руку с бомбашима. Срнула на бункер, не заклањујући се, не пузећи. Пред оним сјактећим оком изгубила је свијест... Послије се сјећала само њихања грана и облака над носилима... Било јој је истргнуто парче меса из бедра (баш на оном мјесту гдје су се запалили његови дланови!), а рука окрзнута испод лакта.

При починцима Вито се надносио над њена носила, нудио јој погдјешто. Каткад би прозукло казао себи: „Рат. Проклети рат“, и — да Ранка не види, ногом одгурнуо пушку од себе.



Али најчешће је ћутао. Само су му прсти подрхтавали на њебету испод којег су сијевали болови и махнитало Ранкино срце.

Никад није себи признала да му је опростила. А можда је то било сувишно, последице оних заједничких ћутања у предасима између окршаја који су се низали неумитно као ноћи.

На једном застанку Вито се није појавио над носилима.

Ни на другом.

Трећег дана упитала је за њега.

Рекли су да је нестао у једном судару прса у прса.

Погинуо?

Заробљен?

### III

С намјером да се врати у град, мало журнијим кораком пробијала се ивицом алеје. Пред самим излазом из парка задржа је познат глас са стране.

— Ранка!

Окрену се. Борко. С њим онај жутокоси момак о којем причају да је врло питом, мекан.

— Хајде мало с нама!

Што да не.

Приђе им чврстим кораком.

— Мој друг, — рече Борко, уз иронично театралан покрет руком. — Другарица Ранка, о којој сам ти причао...

Под снажним стиском — увијек се тако руковала — осјети како се млитаво уви шака жутокосог.

Крену између њих.

Док је Борко, сав у бучним нагласцима, говорио и говорио, његов друг је био готово нечујан — тек би понешто дометнуо, додао какву малу напомену, и то полушапатом. Ала је овај тих!

Погледала га је искоса. Лак, гибак ход. На лицу свака линија благо заобљена, неухватљива. Гледаш га, а не можеш — за живу главу — упамтити ниједну црту. Заиста, на њему, на његовом лицу била су тврда само стакла наочара. Па и она се каткад замагле, расплину у сиву неизразитост погледа.

— Да си видјела, Ранка, што су сељаци!... Тебе, наравно, увијек изузимам, ти си и по изгледу онаква каква си у суштини — неизвјештачена! Али ови наши — неколицина! Усов их смлавио, какви су! Замисли, онај Рашко — купио „Бон-тон“. И љушти ли га, љушти. Исплио се испод наше домаће чајаве шиндре, а

хоће да постане, овамте-онамте, углађен и преуглађен човјек!

— Видиш — карактеристично... — зачу Ранка полушапат с друге стране.

Веле да често виђају Борка и овог... Тихог (допаде јој се то име!). Али, шта их привлачи да заједно проводе часове у неравноправном разговору?

„Уз Борка, овај Тихи личи на — пропратно писмо! Сјајно!... Достављамо вам акт о томе и томе... Сф — СН... Печат и потпис... Управо је такав!“

Никад Тихи не заметне разговор — само понешто досоли.

— Ови ми покондирењаци крв попише... Зар не знате? Онај мој „велики пријатељ“ купио фотоапарат — најмодернију „Лајку“. И снима ли, снима. А знате ли шта му је дунуло у главу? Хоће, чово, да се бави умјетничком фотографијом! Чак намјерава да иступи на некој изложби, и то...

— Пази, молим те, на изложби.

— И то ускоро. Имаћемо част... А знате ли шта је код њега у суштини? Ехе, прочитао сам га! Маркс је волио белетристику, Лењин је плакао уз руску пјесму и балалајку, Тито воли шах... А мој „велики пријатељ“ — фотоамагер! И то — не заборавите — умјетничка фотографија! У душу ли те сељачку!

— Борко, ти претјерујеш! — отсјече Ранка.

— Жива истина!

— Ти све изврнеш, тражиш у свему некакву тамо — сељачку суштину! Нека враг зна шта ти је то!

— Мисли ти шта хоћеш!

— Чекај, тврдоглав си... Чекај!

— А, не! Зло је у томе што се премало разобличују онакве... појаве, које...

— Доста! Нећу да се овдје препирем. Имаћемо прилике!

— Је ли то пријетња? Нећеш, ваљда, у „разно“? Па — постави ме на дневни ред... Постави!

Изнад уштиркане бијеле кошуље пламсало му је мрко руменило и отскакала једна жила на врату.

Десетак корака прошло је у ћутању и Борковом стишавању.

И тада, потпуно неочекивано, деси се нешто што би и Ранка и Борко могли назвати чудом.

Тихи застаде. Иза наочара му блијесну сива муња.

— Чекајте, молим! Не може овако остати! — Сав је цептио. — Ако нема слободе ријечи, нема ничега! Зар се не смије, зар се не може...

Борко, већ потпуно смирен, спусти му руку на раме.

— Пусти то... Хајдемо.

— Али, забога! Ово је битно! Од овога зависи... Без овога се не може... Ово је, такорећи... Ја се гнушам!

Обгрливши му рамена, Борко намигну Ранки и поведе га. Говорио му је нешто уз уво, смјешкао се, тапшао га.

Ранка би да прсне у смијех: Борко умирује Тихога! Брзо се поздрави с њима.

Већ јој је доста парка.

Пошла је лагано, смирено. Имала је чиме да се забави.

Одиста, занимљив човјек онај Тихи. Гле ти њега! Сав пекмезаст, мекан, а овамо — рис! Љући од Борка. Јако занимљив. Мораће да се још који пут види с њим... Ипак, као да је у Тихом нешто запретано. Нешто њега гризе, подбада.

Борко га сигурно добро познаје — испричаће јој Свакако ће испричати, јер он нема сакривених карата, оба длана изложи сунцу.

И тај Борко. Тврд орах. Није ли због нечега незадовољан? Не би се рекло... Али — непоправљив критизер. Општар, виспрен дух, суви пуританац. Чак помало нездрав, без осјећања мјере. Око себе види „чобане“ који су се попели више него што би било природно, који су „запали у проријеђени ваздух, повисоко, па се надимају, надимају“... Он има бритко око, много штошта критикује разложно. Да, разложно, али и — разорно... Мета му је сваки човјек око њега и изнад њега. Први људи земље за њега су неприкосновени,

ван домета критике, њима се искрено диви, уздиже их више него што то други обично чине (он, изгледа, мисли да многи не умију, због своје примитивности, да схвате и опијене величину великих)... Е, још нешто! Борко је према нижима од себе, према техничком особљу, тако љубазан, тако пажљив, просто — душа од човјека. И воле га, и поштују. Можда више него икога... А, зашто је то тако? Ако је амбициозан, ови нижи му, значи, не сметају, њих је већ одавно превазишао... Неће бити! Ту је, више од свега, племенитост његова...

Али зашто се онако окомио на жене. Помало као у шали, али врло јетко, он тврди да је којекаквим дамицама главни идеал — лијепо се обући. Најлон, плута, перлон, свила, поливинил, разрези на сукњицама. Он, додуше, каже — неживљеност, сиротиња... Али, можда ће једног дана морати с њим озбиљно да разговара о свему овоме. Баво да га носи, има ту нездравог... Јер он понекад не мисли само на дамице, он пиба све одреда. Каже — једино Роза Луксембург...

И Ранку као да поштује. Никад, заиста никад према њој није био подруљиво-заједљив.

То неће ублажити оштрину њеног става према Борку!

Сјенке се склопиле над тротоарима и посијале предвечерњу свјетину. Прољеће као да је продрло и у излоге, толико је боја процвјетало, толико мириса насрће на пролазнике.

Ранка пролази равнодушно поред свих тих излога — намјерно не застаје. Не занима је поподневни јуриш домаћица на продавнице, нити најновије увезене тканине, ни страна вуница марке „Пингвин“.

Тек, крајичком једног ока, као увијек осмотри црвенкасте „Рис“ — кутијице у изложима дрогерија. Грозно! Ту је и цијена, то се продаје по бијелу дану, на сред Теразија!

Пред стакленом плочом књижаре неко је, тобоже случајно, муну лактом и учтиво добаца:

— О, извините!

— Вито!

— Откуд ти наиђе?

— Мало шеткања... „Борило се, па се уморило“... А ти, меркаш нова издања? Нека, нека...

— Што имадох, све за књиге дадох.

— Е, мушка главице!

Смију се борице око његових црних, вазда мало грозничавих очију. Витак и прав. Сиједа прошарица на сљепоочницама — тако рана за његових тридесетак и мало више година — као да потцртава зрелост и финоћу глатког чела. Над мало истуреном горњом усном — правилно срезан танки нос са чулно раширеним носницама. Само да није тих широких, тако изразитих вилица — оне кваре склад не само лица већ и читаве његове појаве.

— Идеш ли у овоме правцу, јуначино?

Опет то његово омиљено — „јуначино“! Тако је зове кад је добре воље. А кад је добре воље, она жели да је с њим.

Кренуше.

— Знаш шта! — застаде Вито. — Да скокнемо до оне посластичарнице, а?

Вито је чаврљао, препричавао нове вицеве, шалио се с посластичарем.

— Од куде си, бре?

— Од Призрен.

— Па који те вјетрови донесоше овамо?

— Лошо ветар...

— Лошо? Прије бих рекао да је неки шећерни...

— Пусте га на миру! — захтијевала је Ранка, једва уздржавајући смијех. Дражили су је посластичареви усукани брчићи, који су се при свакој ријечи мицали као рачји пипци.

Наставио је да говори. Био је упадљиво весео.

„Зар је одиста тако срећан с Даром? Или му добро иду послови... Он толико жели да напредује, да се брзо уздигне...“

Опазио је да га она слуша расијано, некако отсутна. Али то му није много сметало. Чак је говорио још живахније, настојећи да њену пажњу потчини себи.

Сасвим неочекивано, она одиже шаку с мраморне плоче столица. Тај покрет распрши Витову самоувјереност.

- Све нешто мислим, никад ми нијеси причао...  
 Очигледно јој је било незгодно да почне.  
 — О чему? — упита он спремно.  
 — Па, из рата, последице нашег разанка.

Он се трже. Руке му клонуше на колјена. Тамна сјенка паде на очи. Он се прибра, затресе таласастом косом.

— Ти си луда мушка главица! Шта ти паде на памет, јуначино... Иди, молим те!

Осмијех његов није био убједљив. Оно „јуначино“ никад раније није изговорио тако шупље, без топлине.

— Па, више од двије године... Не знам ни гдје си био ни како ти је било...

Да ли је намјерно хтјела да помути његово расположење или ју је нешто нејасно нагонило да упита, да сазна што више о њему, да одгрне још једну завјесу с његова живота. Јер Вито је тако... тако — поткожан, никад га не можеш до краја схватити.

— Чуј, Ранка! — његов глас је звонио суморно, с напрегнутом разложношћу. — Тужне су то ствари, мучне, зле... Што да сад просипамо жуч по срцу... А, што да не будемо весели!

— Весели? Весели...

И Ранка умукну.

— Знаш ли шта је ново, јуначино? Не? Кроз три-четири дана одлазим на терен. Одавно нијесам био... Хоћеш ли чешће долазити код Даре, биће усамљена... Знао сам да хоћеш! Чим те два дана не види, она почне да се распитује о теби и забрине се...

— Посјетићу је, буди без бригае.

Глас јој је био леден. Усне се скупиле у праву црту.

— Радујем се што ћу мало прошврљати. Нек и ја видим како је доље на терену...

„Борко би смјеста упао: зар баш доље! Неспочијни, загрижљиви Борко...“

Вито врло неспретно покуша да сакрије жељу да што прије оде. Спомену како га чека „послић“ на који је — замисли само! — био потпуно заборавио...

Ранка се захвали.

То иначе не би учинила.

Приближавајући се масивном колосу Главне поште, није била начисто да ли је више узрујана због оних Витових радосних усклика или због панике у његовим очима кад је споменула ратне дане.

## IV

Вито се јасно сјећа — и онда му је рекла: „Причај ми о себи... На шта си највише мислио послјег твог нестанка из јединице?“

Тргао се исто онако као малочас. И пожелио да више разговора не буде, да се прођуте дуге секунде и минути, да остане сам.

А с колико је жеља очекивао тај сусрет!

Притиснут даљинама и жрвњевима смрти, док је гледао себе под својим ногама, — махала му је здравом руком с носила. И корачао је неким путевљацима над понорима и чуо њен корак за собом. И окретао се к њој да јој дошапне „Вега!“ А можда је умјесто тога изговорио — „Мила!“ А касније... Да ли је више чезнуо да је види или се плашио сусрета са њеним очима?

Јавио јој се преко телефона. Ту сам, ако желиш да се видимо, биће ми мило... Јасно је осјетио како се она загрнула. Очекују је. А онда је из мембране некако суво затреперило: „Кажи — гдје да се нађемо... И буди тачан, ја не чекам!“

Прилазила му је отсјечним кораком, права, укрупњена, браде истурене као на оној ледини, кад је ступила пред команданта бригаде да прими похвалу за подвиг... Она, права Ранка!

Али зашто је била блиједа и дисала убрзано, док му је крепко продрмала руку?

— Сједни!

То је била прва њена ријеч.

Неколико обичних, сасвим безначајних питања.

Онда је рекла: „Причај ми о себи...“ Ослоњена лактовима о сто, с брадом на песници, гледала га је погледом истражног судије или члана комисије за прекршаје, тек с понеком искрицом другарске радозналости.

Упорно га је наговарала да говори. Кад је он, најзад, рекао да о томе сад неће ни ријечи, зјенице јој се сузише, у повијама се јавише боре и као да се лако накостијеши она њена крута, кратко потпишана коса.

Оштрим трзајем забацила се натраг, лупнула цигаретом о нокат и овила се облачком дима. Било му је лакше да је погледа. Избочене јагодице, сљепоочнице утнуте, усне испуцале, с неким — њему се учини — циничким трзајем у угловима.

Играла се упалаљачем и причала опширно о свом раду, о састанцима и путовањима „по терену“, о тешикоћама с појединим људима, о неморалу и себичности — „ту и тамо“, о дивним људима који изгарају над задацима, о другу који је оболио од плућа и није то никоме казао нити напустио дужност све док му крв није линула преко зуба...

Слушајући је, он се питао: „Па, да ли сам ја одишта очекивао од ње нешто друго?“

Гдје је она њежна бјелина лица, она грудва снијега под брадом, гдје очи које су се криле иза трепавица, гдје онај пркосни дјевојачки трзај раменима и она мекота покрета и питомо мицање усана?... Да, већ онда је почело... И сад — све изровашено, огрубјело. Готово да је не позна!

Сјети се, неко му је прије сусрета с Ранком био рекао: „Ох, те наше другарице... То више нијесу дјевојке, но медвједи...“

Као да је и њој самој досадило да говори о пословима, опет се нехајно налактила, сва се увукла међу рамена, а очи јој се необично засјактиле.

И почела је:

— Сјећаш ли се...

И разнизаше се успомене.

— А сјећаш ли се кад си била на носилима и држала у руци гранчицу ораха чији си мирис вољела...

— А онога макљена којем сте побожно приступали с порцијама наготовс... Ехе, гладнице!

— А кад се сретосмо у мраку, ти западе за камен, да отвори ватру, мислећи да смо непријатељи...

— А оног кола око бункера који освојисмо без иједне капи крви с наше стране...

Глас јој је бивао све топлији. Усне су откривале слаби блијесак отскоро његованих зуба.

Он јој се уносио у очи и — чинило му се — могао би је, као најближег друга, обгрлити око рамена.

— А оне воде у којој смо, пошто се поштено напи- смо, нашли цркнуту мачку...

— А нашега курира... знаш, оног бјеличастих о- брва, што је говорио „револуција“... Пошто тебе за- робише, често ме је зачикивао: „Камо ти момче?“

— А оне дјевојке с дугом косом, — пожури да до- метне Вито. — Ех, Ранка, јуначино!

Тако присно није одавно ником говорио.

— А оних шала наших и пецкања. И како сте ми говорили да ћу једног дана, умјесто машинке, имати у руци оклагину и кутлачу... Ево вам шипак за то! Не прорекосте... Није то, брате, за нас!

— Ко зна шта ће до краја бити, — пецну је Вито.

— Оно што ја будем хтјела! — одреза она и на- једном се уозбиљи и смркну.

Палцем и кажипрстом протрије обрве — од кори- јена носа к слепочницама. Тако је и раније радила. Само... прсти су јој некако пунији и ужутјели од ду- вана.

Опет се, као и прије, изненада затурила натраг и машила се цигарете и упаљача. Сад није стресла цига- рету о нокат. Пожудно је упила усне у њу.

Ћутање би постало врло неугодно да Вита не по- зва неки мршав оштронос човјек, малена раста. Загр- лише се и цјеливаше. Затим су се свесрдно ударали по- раменима... „Гдје си ти?“... „Гледај ти њега!“... „Што- си се измијенио“... „Ожењен? Не“... „Их, бре, стари друже!“... „Гле, бројиш ли сиједе?“... „Која ти је оно?“... „Е па, видјећемо се, хајде“...

Вито се врати озарен.

Исприча да му је то школски друг. Још из основне школе. Престао да учи, нешто због болести („видиш ли како је жгољав“), а нешто због сиромаштва. Сад је ту, на лијепом неком мјесту — руководилац неки, вели. Зове се Микан.

Она затражи да устану и оду у шетњу. Не воли ни- буку ни ваздух великих кафанских сала.

Он то радо прихвати. Рече да је жељан кретања, да би повоздан — кад би могао издржати — провео на ногама.

Причали су о којечему. Све сивље, са све дужим паузама које, попут живог пијеска, одузимају сваки ослонац.

О, која ли је то потрчала Виту усусрет?

Овисока, јаким бедара и ногу, а узаних рамена, до- хитала је, задихана, и обиснула о Витов врат. Сва од повика, изненађења, неуздржаних покрета, с неумор- ним танким обрвама које стреловито поскакују или се извијају над смјелим очима. Она усрдно стеже Ран- кину руку, рече само „Дара“, па пође уз Вита, објеси му се о лакат и започе, облизујући пуначке усне, да чаврља, преде, уздише, пита и сама одговара, да се зграњава и усхићује, да спомиње своје послове у уста- нови и испите на факултету, и игранке и излете, и за- једничке познанике.

Витове носнице су се шириле — ни да удишу ми- рисе њених ријечи и мазну топлину њених покрета.

— И шта велиш: радиш и студираш? Браво! Јеси ли чула, јуначино, каква је ова моја пријатељица... А знам је као дјевојчицу — ја на матурџ, а она у дру- гом разреду... Додуше, ја сам двије године касније кренуо у школу, те би размак био још и већи...

— Па шта, изгледаш као мој вршњак... Што во- лим ове сиједе власи, кад се јаве у црној ковчастој коси...

— Гле, гле! Значи, запослена си, студираш и... гледаш момке?

— А то не! Не смијем од маме!

— Гдје ти је мама?

— У Босни, болан, код старијег брата...

— Еј, ђаволчићу, мораћу да те припазим...

— Ко је другога пазио, сам је нагазио!

Звонио је тротоар од њихових корака и смијеха.

Вито једним оком осмотри Ранкино лице. На десној вилицы грчеви су јој се сплели у чвор. Ишла је опу-

штених руку, носећи у себи само скакутави, наметљиви ритам фирми и фирмица... Хемиско чишћење... Књижара... Обућар... Гранап... Комисион...

Би му је жао. Додирну јој руком раме.

— Шта је, јуначино, што си се ућутала?

„Јуначино!“

На брзу руку се опростила с њима — не погледавши Дару — и оставила их наред улице.

Вито се сјећа, као да и сад види: онога дана на рањеној руци је имала сребрну бразлетну која није могла сакрити намрешкану кожу ожиљка...

Био је убијеђен да је схватио њен увријеђени обесхрабрани израз на лицу:

„Чак ни он више не види у мени жену“.

## V

Ранка зазвони и причека, послушкујући отварање неких врата, брзе кораке, дјечји глас.

— О ти си! Баш ми је мило... Хајдемо овуда, преко балкона — нећеш се љутити, бона, ако те одведем право у кухињу... Знаш, Вито није код куће, а дјеца су окупирали пролазну собу... Шта да ти причам — и ја сам под њиховом окупацијом...

Колико се Дара измијенила! Додуше, још у њој има оне врцкаве живахности, али се осјетно смирило бујање њених покрета и говора. Мало се раширила у куковима, а вратне жиле јој постале изразитије, кожа под грлом као да се нешто спарушила.

— А ти? Као птица. Сад ћу у биоскоп, сад на изложбу, сад у позориште, у шетњу, на утакмицу, у посјету... Алал ти вјера! Барем ћеш мало проживјети...

„Проживјети?“

— Зар нећеш с дјецом у парк? — прекиде је Ранка.

— Ево видиш, узех да преперем ове дјечје ситнице... Ни за шта немам времена. Она тамо, прекопута, прекрсти ноге и чита некакве журнале и романе, а ја — ево... Право да ти кажем, од свега ми је жалије што не успјех да завршим студије. Толико ме то мучи, да све сањам професоре — чак и оне гимназиске — па испите, извођење пред таблу, мучење због ненаучене лекције... Све ми се чини, бона, у мени и око мене остало је нешто недовршено, нијесам негдје доспјела, све ме нешто још очекује, што не смијем сметнути с ума... Само ми још недостају они ситночаршиски кухињски везови: „Куварице, мање збори — да ти ручак не загори“ или — прочитах то прије неки дан — „Мој

муж је такав — не похађа бирт никакав, новце зарађује, женицу задовољује“...

Ранки се прохтје да запали цигарету — није било ниједне. Узе да лупка прстима по мушеми на столу.

„Зашто ми све жене сасвим отворено причају о себи? Оне то не чине пред другим женама; као да зазиру од њих, помно се чувају. Не исповиједају се тако ни пред мушкарцима — да ли зато што нема међу њима оне присности, или што не желе да се јадају („мушки то не воле“) или се боје да неће бити схваћене... Ту жене нешто нагонски осјећају и — мајсторски воде политику... Али, зашто баш преда мном отварају све своје скривнице?“

С рукама у клубучењу сапунице, с лаком маглицом паре на челу, Дара готово није престајала да говори. Дуга кућна хаљина, прекривена шарама храстовог лишћа и жира, откривала је удубљења између кључних костију, њене дуге, фино извајане руке и, мало овлажена, истицала струк, ипак дјевојачки витак.

Почела је о цијенама, о пијаци, о „извршним“ материјама за хаљине („памет да ти стане“), о лакој температури, јуче, на Радевим обрашчићима, о млијеку које нередовно стиже у продавнице, о предугим састанцима у организацијама („Док се тамо нашироко веде, ја мислим на дјецу — да не падну, да што не слома“), о бригама око дјечје исхране („А и Вито је помало досадан, избиркује“)...

— Да, Ранкице моја, ја сам ти једна из реда пред мљекаром... Одмалена сам се плашила тога, а — ето — бона, доживјех; плашила сам се судбине своје мајке која је задовојек била роб куће. Седморо дјеце је родила, а мене — на њиви, на бусену лободе... Јесте, хоћеш да кажеш: сада је све друкчије, лакше за жену... Питала бих те шта мислиш, кад би се наша у лудом ковитлању између пеленица, дјечјег плача, ручка на шпорету, теглица, тијеста, редова пред продавницама, спремања соба, веша...

— Мамаа!

— Јао, шта им је!

Не доспјевши да се извини Ранки, она отрча из кухиње.

Кроз притворена врата чуло се јецање дјевојчице. Мушкарчић је нешто нејасно узвикивао, а Дарин глас је стрпљиво и благо „гасио ватру“... Убрзо се отуд зачу тучкавање и смијех.

— Шта је било? — упита Ранка искрено заинтересована.

— Дјеца! Снежана се гужи како је Раде хтио да се почне на столицу и да навија радио. И, кад није могла да га „убиједи“ како се то не смије, она се, бона, расплакала...

Без икаквог повода и прелаза, почела је да прича о себи и Виту. Она осјећа да је Вито воли. Можда више него што мужеви, обично, воле своје жене. Али ипак... ипак, има нешто што он носи у себи, сакрива. Пред њом никад није био до краја отворен, иако себе сматра — и труди се да такав изгледа — за врло искрена човјека. Да ли крије нешто из своје прошлости, или га муче бриге („Видиш, Ранкице, каква су времена, пуна опасних кривина“), или, просто, не жели да га жена „прочита“ до краја... Има у њему, као у подземној пећини, неки тамни студени кутак у који још нико није завирио... А можда ни он сâм није тога свјестан, а? Све је то тако замршено, тако дубоко запретано...

— А да ли си нешто слично код њега наслутила? Или ти је раније што причао?

— Откуд бих ја знала... Он се некако... ђаво га знао... приближи човјеку, освоји га, а — сам остане далек. Он ти је — понорница...

— Управо тако, управо тако!

Она баци брз поглед на сат.

— Ох, опрости... Ала лети вријеме!... Морам да скокнем за млијеко — сигурно га већ дијеле.

Убрисала је руке, отрчала да промијени хаљину, хитро загладила косу, врло пажљиво загледала лице у огледалу, уједначила наборе низ бедра и ухватила се за кваку.

— Хоћеш ли да пређеш код дјеце? Неће ти бити досадно... а, опет, да не ураде какву глупост.



Ранка крену за њом.

Била је збуњена сликом која јој се указа пред очима. Малишан, сав убрљан, трпао је крзненог медвједића у сасвим мала колиџа и покушавао да га вози. Али, чим би повукао за канап, „мецо“ је извртао све четири увис. Малишан се љутио, пријетио му, ударао га песницом по глави. Снежана, сва сакривена испод увојака и коврчица бјелкасте косе, занесено је разгледала сличице у неком већ раскупусаном дјечјем листићу.

Ранка застаде на вратима. Што да им сад смета. И шта да ради ту с њима, како да их забави, да се приближи.

Науми да се врати у кухињу. Али истог трена Снежана подиже плаве очи и осмјехну се, намрштивши носић. Ранка јој збуњено одврати осмијехом, па крочи преко прага и затвори врата. Сад натраг не може. Сама је с дјецом. Први пут у својем животу. Прође поред њих и сједе на столицу близу радија.

— Ту тата сједи! — опомену је Снежана.

Ранка нагонски устаде, осјети да је облива црвенило. У недоумици, брзо се сакну да помогне малишану. Једва је некако смјестила медвједића и рекла:

— Хајде, покушај сад да возиш!

Медвједић није пао. Малишан је возио опрезно, осмјехивао се, али то му, изгледа, брзо досади — он потрча, стаде да трза канап, да размахује њиме све док медвједић не искочи и паде на главу.

И Снежана се заситила сличица. Притрча Ранки, одведе је до столице, угура се међу њена кољена и поче да се игра патентом на џеповима виндјакне.

— Тетице, пјицај ми несто!

— Што да ти причам, хајде играј се...

— О тетице, мама ми fino, fino пјица!

Ранка сметено угризе усну. Није могла да се присјети ничег што би малу занимало. Ранки у дјетињству никад нијесу причали приче — ко би то чинио, и то још женском дјетету. Она није имала књижица за дјецу. Из читанки се готово ничег не сјећа.

— Иди, играј се с батом!

— О тетице...

Не, може се отрести тих бијелих коврчица, тог молећивог разблаженог различка, тих ручица с прљавим ноктима.

Али, Снежана се наједном уозбиљи — није ли опазила хладноћу и збуњеност „тетице“?

Ранка је приви к себи, склопи трепавице и напрегну сјећање да докучи било шта. Ех, мора почети.

— Ево овако је било... У једном селу, далеко, далеко, живио је дјечак са својим псом, грдни неки рундов, с репином...

— Ста је то јундов?

— Ђути и слушај! Шта оно би... Ах, да... Тај дјечак са својим псом чувао је овце. И малу, шарену јагњад. Знаш од кога су их чували? Од вука!

Она опази како Снежанине очи синуше, како се мали Раде окани својих колиџа и притрча уз Снежану, гурајући је да му направи мало мјеста у крилу.

— Кад падне ноћ, кад је мрачно, мрачно, вук се прикрада, готово прилегне уз траву, па полако иде, иде... Хоће да поједе једно јагње... Али, пас га опази, па залаје...

— Је ли — ав, ав, ав?

— Баш тако! А дјечак се пробуди, па викне: Охој, вујо! Охој! Па узме једно дрво с ватре и баца га у мрак... А вук поткупи своју репину, па бјеж, бјеж...

— О, што се ви лијепо занимате! — упаде задихана Дара. — Гле, како се наша Ранкица прилагодила... О, умијеш ти с дјецом!

Ранка се смјеста укрути, као да је ухваћена у неком недоличном послу. Устаде, отресе и поравна сукњу.

— Ја бих да идем.

— Зар већ?

— Мамнице, тако је fino пјицала о вуку...

— Знаш, Ранка, сјутра ћеш обавезно доћи. Снежици је рођендан. Пуни три године. Хоћеш?

— Сигурно ћу доћи.

Похитала је да купи цигарета. Онда се сјети сјутрашњег рођендана. Ред је да однесе слављеници неки

поклон. А и оном прљавку. Шта да им однесе? Никад те ситнице није куповала. Овако: дјечаку таблу чоколаде. Ту је сигурна да неће промаштити дјечји укус. А малој — да, луткицу.

Уђе у прву радњу с играчкама. Узе да разгледа лутке. Скупе су. Али, шта ту има. Изабра једну на брзину, осјећајући се нелагодно с тим голишавим бебицама од целуоида, од гуме, с тим сукњицама и машницама у руци. Жељела је да што прије оконча куповину.

Продавац нађе за потребно да похвали њен укус.

— Знате, прекрасна ствар за вашу девојчицу... Овај, опростите... Ви то сигурно на поклон носите... О, то је дечја радост! Првокласан материјал!

„Дрски брбљивац! Шта га се тиче за кога купујем... И како ме је само одмјерио погледом да види с ким има посла...“

Љутито изађе из радње и упути се у стан да остави ове стварчице и да се пресвуче. Узеће ону лаку хаљину, и свилене чарапе и, уопште, доврага, зашто да не изгледа пристојније!

„Сјутра ће она мала напунити три године... А мени се ближи тридесета... Тридесет прољећа...“

## VI

— Одмакни се, Лено, није ми до мажења!

— О? Вечерас си особито красан — избријан, коса опрана, сав мирисеш на...

— Окани ме се, женска главо! Ако ти је до лизања испод пазуха и... другдје, могла си наћи некога према теби...

— Али, Микане, спусти лице на моје груди. Тако бих волела да осетим твоју главу на себи и да дишеш мирно, као дечак пре сна. Онда бих знала да је то дисање — за мене...

— Да дишем мирно? Засмијаваш ме... Да дишем на уста или кроз нос, а онда — кроз коју ноздрву?... Све ти нешто изводиш, мајмунишеш, патиш од нечега, тиче га знале од чега све не патиш.

— И патићу!

— И све некакви прохтјеви, мушице...

— Хвала на љубазности!

— Умјесто да пазииш кућу, да било шта средиш, а ти, сунце му калајисано, само о ноктима, тену, фризури, о модним журналима, о некаким тамо дрангулијама — стидим се и да помислим!

— Хвала на милошти, мужићу!

— Не мили ми се да те одведем међу своје другове... Једном ме неко упитао: „Камо она твоја... онај лепршави манекен?“... Баво нек зна шта је то манекен, сигурно нешто малограђанско, некакво љитаво намигивало... Фуј!

— Хвала на комплиментима, драги мужићу!

— Да нијесам онако... у принципу... против, ја бих могао и друкчије истјерати из тебе те... твоје, тиче га знале шта су...

— Ох, како си данас љубазан! Просто бих докте себи одгризла и испљунула кроз прозор.

— Осјећао сам ја... Да-а, знао сам ја, знао... И опет, враг ме неки наговори, убиједи... Микане, ти ћеш њу преваспитати. Ништа не мари што је она из грађанске породице, што јој је отац био државни саветник... Па, и ти ћеш се уз њу мало опитомити, уљудити... Чак и из те грађанске породице изнесе зе нешто позитивно...

— Кажеш — „чак“! Прекрасно!

— И ето, преварих се... Грдно се преварих, Лено... А ти, да ме волиш, и сама би се потрудила да отресеш све те наслаге, ту смолу...

— Смолу? А шта мислиш, ко је крив што је температура нашега брака сишла — испод нуле?

— Савјест ми је мирна. Говорио сам ти, и говорио, и говорио, и утицао, и молио, и убјеђивао, па...

— Убеђивао као на конференцијама!

— Жртвовао сам и од свога угледа међу друговима.

— Није мени стало до другова! Ни до кога! Чујеш ли! Шта ће ту другови? Ту смо ми, нас двоје, овај — кревет, овај наш сто, ово... све...

— Проспи сузицу, проспи! Одавно нијеси!

— Е баш нећу!

— Сам си крив, Микане... Што се ожени грађанком, црн ти образ задовијек!

— Кажеш — грађанком? Ох, да... За тебе не постоје живи људи, већ појмови: фронтвка, грађанка... Говорим глупости... Кад би се ти дао уразумити, ти би већ имао аутомобил и одлазио би у девет сати у канцеларију и не би те бацали куд им се прохте по „терену“... А овамо уображаваш да си некакав руководилац...

— Умукни, стоного подмукла! Знаш ли ти... знаш... Ја ћу... ја... А-ха! Сад сам те раскринкао! Долијала си... Сад сам дочепркао до оне твоје труле сржи. Удала си се, значи, за човјека који ће се домоћи високог положаја, аутомобила, комфора. То је тај твој принц... Е, лијо, стао сам ти на рен. Играеш ми ти пипиревку, кад ја окренем други лист!

— А што, ваљда си заслужио љубав?

— Код тебе, значи, љубав треба заслужити... дати неку противвриједност, нешто у облику луксуза... Разједена, раслојена, малограђанска душице!

— А колико си био са мном... Колико си ми се приближио? Вуку те по састанцима, само црмну... Не, шта ја говорим, ти сам умећеш врат, уживаш у томе да потегнеш и за другог, да капљеш и дан и ноћ над некаквим тамо извјештајима... А и кад си слободан — све сам, све без мене — по изложбама, позориштима, клубовима, утакмицама... Покондирио се!

— Не мислиш, ваљда, да се тобом закитим, па да кажем друговима: помирите најчистији цвијет из буржоаске саксије... Тачно! Ораница је наша, и ливаде. А ви клијате и растете, малокрвни, излињали, по саксијама, венете по вазицама, кријете се сунца... Ох, тако је... Сликвито речено!

— Врло сликовито! Мораћу да зачепим нос!

— Имаш ли још нешто да ми кажеш: данас сам спреман да све прогутам, јер ми више, мајци, нећеш гукнути! („Опчинила те је, Микане!“).

— Којешта бих још и могла да схватим, али, кад увече дођеш кући раније — шта ће ти она Ранка, она мушкобана? Заседну, играју шаха, политизирају... Шта те на њој привлачи?

— Привлачи ме као... чврст чоџек, од принципа, борац... Уосталом, теби је све то старо... И, бокца му балавог, пусти ме сад, имам брига и преко главе...

— Брига? А зар их ја немам, мужићу?

— Твоје су поситније.

— А твоје — светске: од кинеске револуције до преврата у Боливији... Сав си се осушио, спекао!

— Ове се бриге тичу и тебе и мене.

— Волела бих да чујем.

— Мани ме се!

— Не смем знати? Конспирација?

— Сањаш о колима, је ли? Само ти сањај, а можда ћеш се још на арабама или на таљигама возити...

— Ију!

— Не шалим се.

- Па, што ме мучиш! Уживаш у томе?
- Шта год рекли, испадне као да мучимо једно друго... На зле гране смо спали.
- Дакле?
- Одвећ си радознала, женска главо...
- Забрањено ти је да кажеш?
- Мени забрањено?!
- Но?
- Ево, кад баш наваљујеш... („Али зашто, тите га знале, зашто тако често попустим пред њом?“) ...Само — строго међу нама... Говорка се да ће ових дана бити реорганизација нека: многи наши људи прелазе у унутрашњост и...
- И?
- Па, могу и ја бити један од тих... Ето, је ли ти сада срце на мјесту!
- Господе боже! Али, чекај... Како то — наједном! У унутрашњост? Тек онако, покупите се... Али, драги, ти то не желиш, ти ћеш им рећи...
- Којешта! Као да заборављаш шта сам!
- Али, ја знам, осећам да ни ти не желиш да одеш одавде! Ох, грозно! Зар у прогонство? А ја се ломила ту, чак нисам хтела да... но, ето... да родим... само да би се некако проживело, да се не заробим... Не, не! Ти ми све то говориш да би ме мучио, има код тебе једна садистичка црта...
- Не блебећи, знаш!
- Сав си се устремио да ме до краја сломиш... а онда — да ме моташ како ти драго... Јесте, јесте! Да сломиш једну слабачку, незаштићену женску... Пусти ме, еј! Склони шаку, хоћу да ти кажем... Морам... Склони, викаћу!
- Шта ме нађе, што се закопах!
- Ја одавде не идем! Нема те силе... Ово ми је мој добри тата оставио. Све ово... У оној наслоњачи је издахнуо. Сагнуо се да дохвати патике... Јадни тата!... Да знаш — ја одавде не идем!
- Ултиматум?
- Схвати како хоћеш!

- Све то што рекох није сигурно... Али, ипак — зашто ти нећеш одавде?
- Рекла сам.
- То је све?
- Све.
- Значи — коријен ти је ту, успомене, ствари... Успомене? А немаш ли неког свјежијег разлога?
- На шта циљаш?
- Па, рецимо, није ли ти жао оставити твоје пријатеље, обожаваоце још из дјетињства?
- Реци јасније.
- А зашто немаш толико пријатељица?
- Не жудим за тим воћем!
- Јасно! Ту је битна разлика...
- Реци, реци!
- Друго је то — рецимо, донесе млад човјек цвијеће, па се клања, па се увија, ласка, љуби ручицу — можда...
- Реци...
- Зашто се нијесу разочарали твојом удајом?
- Ти сумњаш?
- Нијесам рекао...
- Сумњаш?
- Ја само кажем: можда ти је жао да оставиш своје пријатеље. И они би се ожалостили. А сви да пређу у унутрашњост...
- Ти можеш тако. Ти! Ево, ево... очи ми ископај, руку отсеци, баци ме под ноге, изгази, пљуј, ударај... све ми реци, понизи... све — само не то! Зашто? О-о-о!
- Де, смири се!
- Ти не знаш шта је чистота, не знаш шта је светиња за мене... Како су ме васпитавали. Чему ме је мој добри татица учио. И покојна мама... Ти не знаш шта је светиња. Није чудо!
- Не сикћи!
- Сумња чово! Грозно. Пријатељи, цвеће. Ох-ох... А ја сам... ја сам... толико њих... не могу...
- Сузе?

— Да ми је да се исплачем, да се досита исплачем, јадна ја, да се исплачем...

— Па исплачи се. Хајде, распали! Идем...

— Несрећница ја...

— Само ти удри! Не устручавај се — ја нијесам баш толико свилен, нећу замјерити. Узећу кључ са собом.

— Еј, Микане!... Микане! Чуј, врати се... Молим те, нећу те пустити. Чуј!

— Што дижеш панику?

— Да... питам... Али, искрено реци...

— Најискреније.

— Часна реч?

— Нек ти буде.

— Оно... о одласку у унутрашњост... јеси ли озбиљно говорио? Или само да ме...

— Озбиљно. И право да ти кажем — то и мене помало брине.

— Ето, знала сам ја да ће мој слатки мужић тако казати! Лепо ти њима објасни, реци: другови, тако и тако, ја сам породичан човек... А што, збиља, не иду они младићи — ништа их ту не везује, где им глава — ту им јастук...

— Али, опет ме не схваташ. Ако одреде, ја...

— Ти... Шта ти? Ти ћеш се поклопити ушима, ти ћеш поклекнути, ти си дисциплинован, одан, ти си узоран члан, ти си... ти...

— С тобом се не може говорити, градобитнице! Ја почнем разложно, као што је ред — да ствари проанализирамо, да видимо, одредимо став, договоримо се... А не, не! Ти си немогућа! Увијек нешто цмиздриш, позираш, афектираш, кокетираш — тице га знале шта не чиниш...

— Али ти не смијеш пристати на одлазак! Ни по коју цену... Чекај, еј! Саслушај, драги... Па ти ме... Еј!

— Пусти ме, стоного! Кријељи!

— Јао! Ах, да... Јој, рука!... Ах, да... Таако ли је! Таако, дакле!

## VII

Заједно с првим мраком Вита обавише први немири. Они као да су извирали из њега, стапали се са све гушћим платнима сјенки и мотали се око сваког његовог покрета; коракне ли — ту су, подигне ли руку да протаре очне капке — грнци му пробадају вршке прстију, стресе ли косу — немири су и у њој, у њеним коријенима на тјемени. Трже се, кад намах плануше гроздови и беспријекорно поравнати војнички стројеви сијалица. Сирене му узрујавају крв и дамаре. Нијесу ли то још живи, неуништиви јауци над градом који се свом силином прољећа отима да их заборави, над градом по чијим је топлим тротоарима вече разапело своје разнобојно свијетло чадорје.

И та безобзирна Ранка!

Који је ђаво гони да се онако упорно распитује о ономе што је Вито задавио у себи? Зар она и не слуги да је тиме запарала у рану која је почела да зараста? Која би, можда, зарасла... Ко зна!

И зар је могућно... Нашто питања! Могућно је. Једним ударом, можда нехотичним, уздрмати и начети све оно што је Вито већ неколико година зидао у себи и плео око себе, борећи се да и од својег сјећања и од других људи огради и затрпа тешком гомилом једну рану... Јер он се борио с толико жилавости и наметнуо себи такав режим самозаборава, да је већ готово повјеровао у побједу, у властито калемљење изнутра. Био је спреман да повјерује како ће — ускоро — опет стати на ноге као човек који воли живот, како ће моћи да цијени себе и да не завиди другима. Био је припремљен да повјерује у магију ове пркосне заједнице која усправља човјека на ноге, даје му у руке врело комађе метала и наређује: куј! — у магију љубави

којом се неизживљено опијао, у магију породичног кутка, који се сав пјени од дјечјих коврча, смијеха и вриске. Био је спреман да повјерује у свој успон у друштву, у повјерење другова, у свој углед који је тако нагло бујао и помагао му да и сам порасте у властитим очима. Је ли то све била једна грозна обмана?

„Ранка, Ранка — не било ти просто!“

И раније му се, каткад, савјест грчила од неког лаког потреса, од слутње која подрхтава као згрушана крв или од крика каквог, од слике која блијесне, затрепери и — утрне. Али, он је знао и имао је снаге да се отме, он је бацао још камења на гомилу у себи...

Корак му се згрчи и сустеже од помисли:

„Али... зашто ме је она питала о прошлости? Зашто ме је питала поново, као и на првом нашем састанку? И то онако у п о р н о! Не слуги ли она? Или је то радозналост... да сазна све о мени...“

Осјећао је да у њему раздраженост и немир расту готово са сваким кораком.

Нешто мора предузети. Отргнути се. Протрести живце неким силовитим поком.

Звјерао је око себе, не би ли било чим забавио пажњу. У биоскоп? Доврага, да бар има какав пристojан весели комад! На изложбу? Видиш, није лоше. Ух, па и тамо су све неке графике с ратним мотивима, ужаси, паљевине, стријељања... И то су ми неки вајни умјетници, сваки од њих тежи да постане Гоја! Што не сликају распјевана, пуна живота платна, можда без одређеног смисла — само треперење боја, звукова, радосних слутњи.

Било куд!

До Микана и Лене, а?

Пријатни људи. Ако су обоје код куће, биће разноврстан разговор, пун варница. Ако је само Микан кући, опет добро — он је тако разложан, тако у стању да наметне човјеку оно што њега у том тренутку занима. Буде ли Лена сама... но, видјећемо!

Пожури к њиховој улици, ни да га тамо чека спаваносни чаробни лијек.

Лена тек што је била на брзину покупила сузе марамицом. Капци јој црвенкасти, мало натечени, а трепавице влажне. Румени печати расули се по образима и челу. Али, она се осмјехивала у претсобљу са толико лакоће у самосавлађивању и са толико благе усрдности, да Вита намах савлада утисак како те малене усне нијесу саздане за јецај ни ове кадифено меке кестењасте очи за плакање. Заиста, само му се причинило да су капци натечени!

Ступио је унутра бучно, крупним слободним кораком, уз широке покрете:

— Шта, домаћица је сама! А куд се изгубио велицијенени муж? Је ли ту?

— Изишао...

— Гле! Значи: „Обноћ греде, а обдан...“ Причувајте ви њега мало боље! Онакви ситни, вижљави, жустри, онакви живци — најопаснији су за женски свијет...

— Зар? Изволите овамо... Хоћете ли ту, поред радија?

Чим се спусти у прилично ниску, неудобну фотелју (лактови на наслонима били су му у висини рамена), осјети студену празнину на ложичици.

„Узалуд се зававам. Ово у мени почело је да ради, да гризе... Отров, а?“

Као из даљине је чуо како Лена, овлаш скидајући прашину с једне вазе од брушена стакла, говори истих, готово шапатом:

— Тако је добро што сте дошли... Тако сам вам за то захвална... И то баш сада...

Да, није се преварио: и њу је нешто ожегло по срцу.

— Вама се нешто десило? — бубну он не размисљајући, па се смјеста застидје због те несмотрености. — Овај, опростите... учинило ми се да сте мало нерасположени...

Она узви обрве.

— Ох, па ви имате јако осетљиво чуло за женску тугу!

Учинило му се да је овим ријечима између њега и Лене почела једна фина подмукла игра зближавања, која... ко зна куд ће одвести. Стога је био не мало изненађен кад Лена, без икаква увода, готово без имало устезања, ненамјештено повјерљивим гласом — као неком врло блиском — стаде да му се жали.

— Тачно сте уочили, драги Вито. Нешто се десило. Вечерас ме је Микан увредио, тако увредио, до сржи... да ја, просто... Ох, нећу да се расплачем!

— Ни ја нијесам далеко од тога! — оте се Виту. Срдит на себе, угризе се за усну.

— Ви? Гле!

— Пустимо све то! Знате, кад би човјек могао овако: опшину вас прљавим корбачем до крви, а ви се осмјехујете, поигравате, пјевушите у себи — за себе... А, шта мислите?

— Дивно! Одиста!

— Онда други пут покушајте да примијените овај мој рецепт, надам се да ће вам...

— Хвала. А ви ћете га испробати?

— Свакако.

— „У себи — за себе“... Може! Само, не би ли било много лакше, рецимо — удвоје?

— Јасно! Једини услов би био — најближа блискост, потпуно међусобно саживљавање...

— Гле! А ја управо тога немам у животу...

„Игра!“ — сину опет Виту.

И забиљежи у себи опаску, како Лена, у току разговора, често живахне, ускликне, рашири зјенице — као да је тек тог тренутка открила неку за њу необично драгоцјену ситну истину, која је дотле била надамак њеног сазнања, а ипак — неоткривена.

— Ох, каква сам! Што ме не изградите! Ја просто заборавила да сте ви гост... О, не браните се — морам вас почастили! И кад домаћица нешто одлучи, онда — нема друге! Пст!

Омалена, лако опуна, гипка, сва од мазних меких покрета, сва од љупког нерва — сједне, поскочи, приђе прозору да додирне завјесу, помјери пепељару, налакти се као дијете. При ходу јој лепршају слобод-

ни набори загасито плаве сукње и трепти снијежна блузица од муслина.

Затражила је извињење и изишла.

Али као да је још била присутна својим неупадљиво звонким гласом, својим лепршавим покретима.

Вито удахну ваздух натопљен њеним мирисима.

Није хтио да дозволи себи ни трен предаха, ни трен тишине и осамљености. Упали радио. Иза устрептале мембране мумла виолончело. Не то! Магично око је намигивало, па се умири. Из далеких простора слетје у собу јато несташних звукова. Оперета. Офенбахова „Лијепа Јелена“. Гле, ова музика као да зачичује, заголица, наруга се, па — лет, лет — вине се к плафону... Краљ Менелај, хм! Ме-не-лај!

Осврну се по соби. Био је ту више пута. Али ниједном сам. Може мало и да разгледа.

„Како се ту некад живјело, а?“

Клавир. Комбиновани отоман. Орман, са стаклима, сребром. Фотеље. Позлата на рамовима слика. Персиски тепих. Сребрно-златни гоблен — Орфеј са харфом.

Вито се нечујно креће тепихом, додирује ствари, у жељи да што пуније осјети њихову масивност. Нехотице му се наметну упоређење са својим намјештајем. То га непријатно такну... „Сиротињо, сиротињо“... И спусти се у фотељу.

Лена се врати с осмијехом, лако замагљеним паром из шољица на тешком послужавнику.

— Кафа?

— Права!

— О, ријечи нам се сликују као у пјесми!

Сјела је и она.

— Кад споменуште песму... Знате, пре неки дан био је ту један мој пријатељ. Песник, модеран, експериментатор — како сам каже. И — овако уз кафу — даде ми стихове свог друга... Слушајте!

Она се лако забаци, држећи шољицу близу усана.

„Сто је био застрт белим облаком...“

Кафа је од задовољства глатила црне бркове...“

Нагнула се напријед.

— А, шта велите?

— Духовито.

— А ја, видите... Можда ћете рећи да сам несавремена. Више волим класични израз. Обожавам неке ствари Дучића.

Лена предложи да изврну шољице.

— Јао, моја се шољица покварила! Уствари, тако је и са мнош. . . А ваша? Дајте! Ој, ој, читава мапа — ко ће све то протумачити. . . А-а, ево. . . Слободно се нагните! Видите ли ове две стазице које се разилазе према врху — овде сте ви. . . Да-а, драги мој, наћи ћете се пред једном алтернативом. . . И то каквом! Ево. . . слободно се нагните. . . једна има отворен излаз, а друга. . .

Додиривала су им се рамена.

Вито је даље нејасно хватао смисао њених „пророчанстава“. По лицу и уву лако га је голицало прамење кестењасте косе. Испод снијежне блузице као да је подрхтавало, кожа око писаница избоцкана језом. . . Од близине ове и додира букну у њему.

„Игра!“

Нагло се одмакну од ње и стаде уз прозор. Чинило му се да су му очи омамљене ублаженом млијечном свјетлошћу, да је тепих натопљен њоме и да поигравају Орфејеве струне. . . Милује ли га по лицу Ленина коса или ова млијечна бјелина?

Он мора да говори. Било шта. Ако не говори, опиће га све ово. . . И неко непријатно сјећање, које је тек малочас у овој соби успио да потисне, пријетећи се диже из незнатних дубина.

— Велите — алтернатива? Код мене тога готово и нема. Моје основно начело је — живјети по сваку цијену! То у великој мјери искључује алтернативе. Додуше, може искрснути питање: како? Е, ту, видите. . .

Она га прекиде. Пожељела је да се и даље жали на свој несрећни брак — „погрешан спој“, на сиву хладноћу, опорост и сумњичавост Миканову.

Осјећао је да би, као Миканов пријатељ из дјетињства и садашњи партиски друг, морао рећи коју ријеч у његову одбрану. Макар, реда ради. Али није било чак ни жеље да то учини.

Опет прије радиоапарату. Као да је зазирао од тога што су у овој соби само два гласа: његов — уздржан, али с искричавим призвучима који су спонтано избијали и увлачили га у „игру“, и Ленин — мало приштипан, као нехајан, али пун двосмислених и недвосмислених наговјештаја, изазова, смицалица. Нашто то? Сви су му рекли и знао је да је она честита жена, и више од тога. . . Зашто он у свему овом види „игру“? Није ли и то једна од његових обмана? Пренадражен? У сваком случају, осјећа потребу за још једним гласом, за присуством нечег што ће разбити, или олакшати, или премостити ову осаму њих двоје.

— Тражите музику? Опасила сам да се и код вас нешто „десило“. Можда нешто теже него код мене. . .

Јецави виолина. Танго.

— Оставите то, добро сте нашли. Никад се не тешите ведром музиком. То раздражује. Нешто овакво, сетно, мелемно, декадентно.

Магично око још је мигало.

— Кад бих само знала чиме вас могу утешити!

— Кад бих и ја знао. . .

— Хоћете ли да кажем? Да? Могу? . . . Жао ми је само једно: што вас не сретох раније. . .

Вито се трже да јој прије.

— Не, не! Седите, свега вам на свету. . . Седите да вас тако гледам!

Ослонивши лице на мишицу, гледала га је кроз трепавице. Није јој видио очи, само — или је то тек наслућивао — повремено блескање кроз мрежу трепавица.

— Дара је срећна! — учини му се да је чуо.

Цигарета му је примјетно дрхтала.

Учинило му се да је у Ленином поступку осјетио и нешто јеткости. . . Микану упркос? Освета за сумњу? Поуми да се опрости.



Она као да схвати покрет његове руке с цитиретом.

— Да заиграмо, а? Баш сам жељна. Онај мој, дрвени делија, не би поиграо, па да му даш не знам шта!

Немарно ли је изговорила те ријечи. Ево је, прилази, клања се, ухвативши с два прста skut хаљине као што чине дјевојчице.

Лагано учинише неколико корака које је тепих упијао.

Кад се нађоше близу врата, Вито окрену прекидач. Уздржа дах. Синусе завјесе од уличне свјетлости.

— Мили, наслони ми лице на груди. Тако... Ох, бежи сад, мангупе, несрећо! Иде неко!... А-а, диши мирно, мирно — као дете пред спавање... Што си подивљао, мили... Ох, не!

## VIII

Гдје да проведе ово вече?

Нијошто јој се није остајало у својој собици. Да лешкари и чита — не да јој се. Нема у соби оног њој тако својственог мира, оне прибраности и потпуног владања својим жељама и нервима.

Настојећи да се не сретне с газдарицом, Ранка се готово искраде кроз претсобље и закључа врата што је могла тише. Зна, ако би је опазила, она наметљива језична жена почела би да је пецка, те — „Охо, ала смо се удесили!“ те — „А, Ранкице, прољеће тражи своје, није ли тако?“

Да оде до Микана и Лене? Посједјеће, поразговараће, а можда ће је Микан позвати на партију шаха. Помијеће се „стари крвници“ па — ко ће кога.

С Миканом је слободна, блиска. Разговара с њим отворено, на равној нози, као било који од његових другова. Чак је, понекад, чвршћа и упорнија од њега у заступању својег мишљења. Или се и он, уз Лену, почео поводити за склоностима ка попуштању, ако је у питању женско?

Односи с Леном мало су сложенији. Ранка је уздржљиво учтива и труди се да не застане за њом у такозваном „фином опхођењу“. Лена то осјећа. Па ипак дочекује Ранку свесрдно. Да ли она зна, или је бар наслутила, колико је Ранка осуђивала Микана због жеље да се ожени њом и колико му је пута, касније, то пребацивала?

Корачала је све брже, као да бјежи од своје осаме, као да је шибају ови свијетли млазеви. Засине фасада куће под фаром, па онда потамни, повуче се некако уназад, а прозори засвјетлуцају као фосфор из шупље лобање.

Нијесу ли улице вечерас изузетно бучне? Или то Ранка раније није тако оштро запажала.

Младост је изнијела на тротоаре, под неонско свјетло, своје стасове и груди, своје косе и погледе, шупоме корака и ријечи, напон усхићења и дрскости.

„Од свих цвјетова у прољеће најчешће можеш наћи на један цвјет без мириса — дрскост...“

Је ли то од некога чула или сама „измудровала“?

А погледа ли човјек све те мекане послјератне печурке — те бракове и односе заљубљених, наћи ће безброј судара, неспоразума, обмана, прљавих изопачености... па ипак, ипак — сав тај свијет бар зна да живи...

„Ваш ме брига за свијет! Ја, кад бих само хтјела... могла бих да живим као они... Добро ми је и овако!“

Није се окретала ни десно ни лијево.

Испред самог улаза у зграду у којој Микан станује она би принуђена да устукне и прибије се уза зид. Поред ње суну висока људска прилика, мало погнута, с очима у сјенци повија.

Вито!

Откуд он ту? Није ли рекао Ранки да мора свршити неки заборављени посао? Ох, па она је одмах осјетила да је то изговор.

Зашто је онако журно изишао?

Ранка се још колебала пред улазом.

Да ли је он њу опазио? Тешко би било вјеровати да није. Та, умало се нијесу сударили! Онда, значи, он се морао правити као да је не примјећује...

Ниско!

Али, зашто све ово?

Гоњена да сазна нешто што није смјела ни да наслути, она устрча уза ступенице.

Завони неколико пута убрзано и отсјечно. Истог тренутка схвати да то раније не би учинила због својег надметања с Леном у љубазности.

Лена је била огрнута полураскопчаном кућном хаљином. Коса на брзину заглађена. Очи узрујане, чак мало заплашене. Кад је опазила Ранку, на блиједом

лицу јој се помијеша израз изненађења с пријатним олакшањем.

— Ох, ви сте? Само изволите... А ја помислих да је Микан. Тако га нестрпљиво очекујем... Ти мушкарци!

Домаћица је пропусти испред себе.

Шта ли је радила за њом: дотјеривала косу, закопчавала се?

Ранка осјети да је на трагу нечег што она не би смјела да зна, што се ње, најзад, не тиче. Али зашто је ипак са толико дивље страсти јурнула по томе трагу и заборавила на све друго и само нешто вреба и очекује?

Откад зна за себе није таква била. Није никога уходила. Окретала је главу од „свих тих гадости“.

„Зар сам и ја тако ниско пала?... Да њушкам за другима и да се послјије згражавам као оне старе усједјелице...“

Које старе усједјелице — не би знала да каже. Имала је једну општу претставу о њима из живота, из књига, из филмова и позоришних комада. Као на диму сушене, скорјеле, цангрисаве, старомодне, пакосне чак и кад за друге жртвују коју од својих навика, подозриве, језичне дозлабога... И сада, као и увијек раније, Ранка се потрудила да повуче што оштрију линију — боље рећи: што непрелазнији повор — између себе и њих.

Она, просто, неће даље да сумња, неће да вреба изразе на Ленином лицу, нити да осматра собу.

Нечувена нискост!

Заподјенуше разговор. Од оног како сте-хвала-шта радите, пређоше на мирно брбљање о свакодневним стварицама. Ранка се овог пута искрено трудила да поразговара с домаћицом отсрца. Она исприча како је данас предвече била код Даре, како она има „златну дјецу“ (ала јој лако склизну с језика тај уобичајени женски израз!), како се збунила кад је остала сама са Снежаном, али ипак се снашла и — некако се искупила.

— Благо вама! Имали сте дивно поподне. А ја... пропадох од главобоље, драга моја! Лешкарим. Ваља право рећи: Микан ме је мало расрдио... Као и у сваком браку, што рекли метеоролози: продор хладног ваздуха — наоблачи се, загрми, пљусне, па опет ведрина, промјенљиво облачно, температура у паду, па у наглом порасту... Тако вам то бива!

„Главобоља? Зашто ми она исприча сву ову брачну метеорологију? По очима не бих рекла да је боли глава!“

— И досада... Пих! Кад би мужевии знали како им се грозно досађују жене... Данас се изедох од самоће, а онога мојег Микана нема, па нема...

„Самоћа? А Вито? ... Не, не — нећу о томе... Али, кога је он могао да посјети у овој згради?“

Знала је, сасвим поуздано је знала да у овој кући не станује, из круга Витових пријатеља и знанаца, нико осим Микана и Лене. Био је ту, у овој соби! Па зашто ова жена, доврага, толико замотава и увија и изврће оно што Ранка — гледано Лениним очима — не би могла ни да наслути, акамоли да одређено посумња.

„Зашто би ме обмањивала, ако заиста не осјећа неку нарочиту потребу да то чини?“

— Па, је ли вам сада лакше? ... Мислим на главобољу.

— О, нешто мало! Право да вам кажем, чим сам вас угледала, лакнуло ми је...

„А Микан и не слуги о свему овом...“

— Не знате гдје је Микан?

— Ох, он ми то никад не казује!

— Ни кад ће се вратити?

— Још мање! То је, изгледа, тактика мушкарца — не казати жени кад се враћа кући, стићи изненада... Врашки, а?

— Понекад је та тактика — упразно!

— Не разумем вас...

Ранка не даде објашњење. Опази на клавиру послужавник с двије шољице. У пепељари — пикавце.

Зашто још ту сједи? Што смјеста не излети у ноћ?

— Немам вас чиме почасти, просто — брука! Ако бисте били љубазни да сачекате, скуваћу часком кафу...

— Кафу! — узвикну Ранка и сва се стресе.

„Зар и мени кафу? С истог послужавника, можда чак из исте... Нипошто!“

Не видећи зачуђени Ленин поглед, Ранка нагло устале и пође к вратима. Није се чак ни потрудила да објасни зашто тако неочекивано одлази.

Хладно се поздрави с Леном. На излазу застаде, хтједе да јој каже: будите љубазни, честита госпођо, — уклоните оне шољице и пикавце! Али — чему то?

На првом углу застаде у недоумици.

Шта да учини?

Да каже Микану? Смјеста да га пронађе, да му отвори очи: ево ти на! „Зар ти и раније нијесам говорила, а ти — задро...“ Сиромах Микан! Није он то заслужио!

Да га нађе! Шта би се могло десити? Микан је — бритко сјечиво. Крв би просуо.

Обавијестити Витовог секретара? Нека га избаце из Партије. И то излази на исто — Микан би дознао. И сви би знали да је она ту умјешана. Управо она. Уходила Вита...

Али, зар може овако да остане? Да Микан и даље живи у страшној заблуди?

Али, најзад, што је њој стало до тога! Ни Микан, ни Дара, већ она, Ранка, она је још једном преварена!

## IX

Преварена?

Зар може бити преварен онај ко ништа није очекивао, ко нема више право да ишта очекује, ко — најзад — ни сам то не жели нити ће икад жељети?

Али она је баш то осјетила: преварена!

Згрози се над собом.

Све му на свијету, какав је ово ужас: годинама живиш по своме, наметнеш себи један став, не отступаш, стојиш као на објавници пред навалом збивања која би да тај став пољуљају или бар нагризу, повјерујеш да је однесена пуна побједа на собом, а то значи и над оном спољном навалом, и одједном увидиш — не знаш шта носиш у себи, шта је избрисано у срцу а шта не, шта уствари желиш и очекујеш од живота, колико ти је чврста кичма. . .

„Преварена? Гром да ме спржи, зар сам се ичему надала од Вита откако се оженио Даром? Па и да није ожењен. . . Зар ја. . . Којештарија! Још мало, па ћу заслинити као шипарица. . .“

Похита у своју собу. По навици, прокраде се кроз ходник, иако није ни помислила на газдарицу.

Клону на отоман и наслони главу на округли столић, гдје је обично држала књигу коју чита; новине, тањирчић с воћем (воће је куповала у свако доба године; уживала је у својој навици — грицкати јабуку док чита).

На столићу, тик испред својих очију, опази пакетић. Шта ли је то? Да није газдарица нешто. . .

Црна расијаности!

Наравно, лутка за Снежану.

Лутка? И то је једна мала обмана. Лутке за дјевојчице имају шарене сукње, очи плаве као небо, уви-

јек исти осмијех, машницу у слијепљеној коси, пуне обрашчиће. . . А наше лутке — за одрасле? То су најподмуклија створења, за која се икад знало. Створења? Наде? Пламсај или само искрица? Потајни увир у срцу? Управо тако — пропадне слат бијели у пукотину, увре у дубине, ни гргољења му више не чујеш, кадар си чак и да га заборавиш, а он — изненада — натисне одоздо, зашуми, запишти и, ко зна у ком правцу, као стрјелица излети танани млаз. . . Колико да каже: ту сам још, еј! Не успављуј се, не дижи главу препоносно!

„Зар смијем да затајим оно о Виту и. . .“

Није начисто да ли је о томе донијела одлуку. Не обмањује ли она тиме једну светињу, која је над свим жељама и тежњама и навикама и колебањима њеним, која је за њу постала неопходна као, рецимо, дисање. . . Али, зар да гурне у несрећу толико људи?

Обмана?

Гле, можда обмана, дишући неоткривена, може да сачува срећу — привидну срећу.

Зашто привидну? За њих је то права срећа, јер за другу не знају. . . Да, права!

Зар да оцрни тату мале Снежане, да баца гадну сјенку на оне очи, отвореније за нијансу од боје различка?

Не би ли то била Ранкина пакост према онима који су пружили обе руке к животу да загрле све што им се у наручје баца? Не би ли тиме потврдила, пред самом собом, да превара према њој ипак постоји?

Да је то икако могуће, с гнушањем би одгурнула лебе чак тамо до угашене пећи која сваког прољећа бива заборављена и чами у соби као мала кула, као споменик — та из ње су, ту недавно, избијали врели извори и таласања помахнитале кошаве.

„Што се не вратих с онога проклетог прага, чим сам Вита угледала! Откуд сам знала шта је. . . Ах, ту те чекам, знала си!“

Устаде. Тешким кораком приђе гломазном старинском столу, излизаних углова и испупчења резбарских. Откључа. Извуче пиштољ. Наган елегантних ли-

нија, готово нов, у футроли чија кожа пријатно мирише. Ту је и дозвола.

„Нашто ми сад пиштољ? ... Е-е, а ако опет забубњи по овим нашим брдима. Припасаћу исти овај каиш, што сам га скинула четрдесет пете, и исти овај наган. . . Нешто лебди у ваздуху. . . Ко зна, Ранка, нећеш ли још једном навући доламицу с еполетама. . . Што неће још једном, макар само мало, два-три мјесеца, да рикне, да се проспу громови; шта бисте онда ви, налицкане, нафракане, врцкасте госпођице, ви гицкасте облизуше с локницама, штиклицама, ташницама, са сисицама утегнутим. . . А, шта бисте ви, нећкасте хоћанке с напиштољеним грудима, шта бисте ако дође до тога да се копају ровови испред овога града, ви што се љубакате по клупама у парку и иза клупа, по угловима, по капијама, што се њушкате и лижете у свакој сјенци, што бестидно лудујете куковима уз цез, уз бубањ са сијалицом. . . Је ли, шта бисте ви, фрајлице цакане, мамине пуслице, намигуше и превијуше, а? . . . Шта је ово са мном?“

Брзо врати пиштољ у футролу, закопча је. Обриса дланом мало прашине са широког каиша.

У том трену била је пуна оне своје старе постојаности, оне тврде воље, коју је некад поносно проносила у строју, испред строја и поред строја бораца.

Каква су времена, још ће Ранка затребати овој земљи. Она је остала онаква каква је и била. Она чека, спремна, чврста — иста она Ранка партизанка!

Прислони глатку футролу уз десни образ. Наган из којег је, изблиза, у метежу, пуцала у Њемце и гледала како падају! Наган од којег се неће одвојити ни за шта на свијету! Најзад — зар је рат престао? Зар још увијек није ту, присутан у сваком куцају нашег била. То се не смије заборављати!

Сину јој — нијесу ли тако и амазонке вољеле своје оружје, лук и стријелу, двоструку сјекиру, штит?

Ех, професор историје!

Као да га и сад види: погурен, квргав, сув као грана, једва сустиже комору у маршу. А на положају, гдје га поставиш, остао би до задњега даха и метка, да га другови, знајући то, не одвуку. Ранку и Дугокосу (до

оног црног јутра њеног) није звао друкчије до — „амазонке моје“ . . .

Професор! Да ли је дочекао крај рата? Мораће да се распита шта је с њим било.

Сиромах! Толико му је била ушла у крв његова историја, да се у чети често чуо његов промукли баритон: „историски недоказано“, „у историској перспективи“, „историски гледано“, „ако историски резонујемо“ . . . Борци, мангупи једни, нијесу се могли уздржати, а да му не приреде понеку шалу. Чак и кувар му је једном пришао, подигао ногу и показао одваљени ђон: „Је ли, друже професоре, шта ће бити с овим мојим докулама — у историској преспективи?“

Као да и сад чује његов глас, како им, у колиби, на лишћу, прича о амазонкама — бездојкињама, које су палиле десну дојку да би лакше могле запињати лук и пуштати стријеле.

„Историски није доказано, али мит, народно предање, казује: у земљи Кападокији живио је ратнички женски народ. . .“

Ранка и Дугокоса су замирале од радозналости. А он би развезао о походима које су амазонке предузимале, о томе како су се бориле пјешнице и на коњима, о њиховој краљици Пентесилеји, која се („ни то историски није доказано“) била заљубила у јунака Ахила и пала од његове руке, кад је кренула у помоћ опсједнутој Троји. Причао им је с јунакињи Меланити, која је дала свој појас Херкулу и о Хиполити, која је доживјела пораз у сукобу с тим истим силним Херкулом.

Иако је изгледало да ће му се слаби, напукли глас сваког тренутка прекинути, он је неуморно распредао нити приче и ткао пред Ранкиним очима жарку визију о амазонкама.

Никад се Ранки нијесу избрисале из сјећања те ријечи. Она је, додуше, поједине податке о амазонкама обновила и утврдила помоћу уџбеника и енциклопедија, али су професорова казивања одјекивала у њој онако како су била изречена. И не само што су живјела у њој. Била је увјерена да је мит о амазонкама

учвршћује на њеном путу, да је бодри. Као да она наставља неку давно-давно започету епопеју женског бунта. Као да је и њој, под посивјелом блузом војничком, спржена десна дојка. То се и њој, пребачена преко десног рамена, лепрша лака амазонска туника. И кад кликће у јуришту, чује фијук њихових стријела...

Још док је била мала, чула је из мајчиних устију ријечи: „женско је проклето“. Причали су јој да је отац, кад се родила, од жалости „скршио лулу“.

Ту злосрећну угашену лулу често је замишљала овако: исушена очна дупља, огњиште заматено, с пепелом црним, овлаженим, удовичким (убрзо по њеном рођењу на очеве зјенице заувјек су се спустила два ужутјела листа). Угиба се и удаљује небо иза оштрозубих чукара Осојника. И вроне љуто кријеште над каменом, и камен се љуће одзива вранама и црнини свезаној у чвор под грлом жене. Брда у короти, плавкастој короти која одаљава јецаје. Стијена — самотница, с косама риђим низ бедра, чами над водом и круни низ себе звонке сузе у тамнине коловратне, разнизани бисер пастрмки...

Из њеног села готово све дјечаке су школовали, а дјевојке — не. Дјевојке су остајале уз мајчин скут или се, као козе, верале за стоком по камењарима...

Да се заvara, Ранка се осмјехну. За вријеме рата покушавала је да учи окрете. Тада би узела дјевојку и почела да је „води“ као мушкарац. Али убрзо се оканила играња. Није то за мене! — рекла је. И одржала је ријеч — није више заиграла.

При крају рата, овдје у граду, била је једна дјевојка-курир. Кажу, прави момчуљак. Свима су је, у шали, претстављали као мушкараца. И ту, у граду, једна шипарица се загледа у „курира“. Нађу се на улици, разговарају. Закажу састанак. Вече. Парк... Ранка гризе осмијех на уснама... Сјећа се како је та дјевојка-курир последије „љубавног састанка“ причала: „Мука жива! Дођосмо у мрак, она се мази, привија се уз мене, а ја не могу ништа да јој радим!“

„Мани се лакрдија!“ — прекори се Ранка.

Не смије заборавити на своје достојанство, на чин поручника. Звали су је, а то и сада неко од ближних другова чини: „Друже поручниче!“

Разгледала је неко вријеме оних неколико фотографија из рата. То је чинила често, кад год би осјетила потребу да се мало удаљи од збивања око себе и да се у сјећањима врати у ратно вријеме, које је, и нехотице, почела превлачити романтичним бојама.

Најзад се, лаганим покретом руке, као да унапријед ужива у нечему што ником другом није доступно, бар не на тај начин — са толико уживљавања, маши за једну кутију, кожом обложену (купљена је недавно у једном комисиону, али Ранка је успијевала чак и да не помишља на то како је та иста кутија некад, некоме, негдје служила за нешто сасвим друго). Склопивши трепавице, подржала је кутију тренутак-два с обје руке испред груди и поћутала скрушено, у непојамно страсном и исто толико непојамно притишаном замирању.

Мало несигурни прсти отворише кутију. На тамноцрвеном сомоту заблисташе орден, одбљескујући се у њеним очима.

Сједе. Узимала је у руке један по један орден, миловала вршцима прстију његово благо заобљени рељеф, његов хладни сјај, који јој кроз руке струји у вене, допире до срца, изазива слатко подрхтавање у грудима... Орден за храброст — јуриши, ране, минирање ноћи бомбашким ударима, пробоји... Партизанска звијезда. Орден заслуге за народ... Скупи их све у прегршт и принесе лицу. Ослушкује њихов меки цактави звек при сваком покрету. Тај звек, те пругасте свилене врпце као да милују ожиљак на лијевој руци. Повуче јој се магла испред очију... Лена. Шољице за кафу... Снежаница — „пјицај ми, тетице"... Газдаричина валеријана... Скршена лула очева... Парови по клупама... Подерани комбинезон и модрице инжењерове жене... Туника преко спаљене дојке... Дјевојке с махнитом пјеном на уснама...

Поглед јој кивно склизну низ танану блузицу. Стиште ордене у лијевој шаци, а десном смакну блу-

зицу. Обнажи лијево раме. Мрка сува дојка оте се испод усцептаних подеротина свиле.

Ступи пред огледало. Застаде и — опази радосна свјетлуцања у очима... Да, где ти — управо је тако: лака туника преко десног рамена, лијево раме голо... Амазонка!

Усправи главу, оштро се загледа у свој лик и, уз лаку поругу и пријекор, натопљен силином поноса, прошапта:

— Друже поручниче...

II ДИО

Враћајући се из канцеларије на ручак, Вито, са непречишћеним осјећањем кривице ступи на праг зграде у којој станује. Према Дари, а и према дјечи. Било је то сасвим неопиљиво, нејасно осјећање. Ваљда стога што је избјегавао да свој синоћни доживљај у Микановом стану просуђује под ударом било каквих моралних назора. Није он од оних који теже да изведу себе на чистину, да сами осуде или оправдају своје поступке — па су онда мирнији. Нагонски је бјежао од сваког суда над собом. Чак од сваке самоанализе, од разгртања извјесних старих наслага, без обзира што оне, по природи својој, немају везе с оним што се сада збива. Више је волио овакву неизвјесност, непречишћеност у себи. Мутно осјећање кривице пред Даром... Да, али то је ипак само једно мутно осјећање! Тек кад помисли на Лену, учини му се да му је некакав ментолски вјетрић осушио усне и — облизну их.

Нешто има у сандучету за пошту.

Свиклим покретом напипа кључић у малом џепу испод каиша на панталонама.

Било му је драго што сандуче није празно.

Погледа: дописница и плави коверат.

Судећи по рукопису, дописница ће бити... да, погодио је, — од Дарине мајке. Обрадоваће је.

Плави коверат, сасвим обичан. „За Вита — лично!“

Ништа више — ни марке, ни поштанског жига.

Нешто анонимно? Нема за то особитог разлога ни повода.

Па ипак. Стрпа коверат у џеп. Машући дописницом, утрча у претсобље и повика:

— Еј, домаћице! Пошта! — Онда утањи глас. — Од кога је, молим вас? ... Извините, писмоноша не чита



пошту!... А, је л' те, да ли је писмо или дописница или телеграм или — упутница?... За вас — само дописница! Клањам се, домаћице, остајем ваш услужни писмоноша!

Засјактаних очију, Дара је косила ред по ред.

— Снежице, душо, бака ти честита рођендан... Ево ту... Зар хоћеш дописницу да пољубиш?... Трчи сад к тати!

Ручице око татина врата. Длакаве руке дохватише је испод пазуха и подигоше чак горе — до плафона. Цика.

— Татице, пјицај ми...

— А, сад никако! Трчи к мами да ручаш!

— Нећу! Мама вели: иди тати, а тата...

Вито уђе у собу.

Спусти руку у џеп.

А, да — онај коверат!

Погледа: „За Вита — лично!“ Оно „лично“ подвучено је меканом црном оловком. То се обично подвлачи црвеном.

Да му Лена не шаље какву поруку? У простом коверту није упадљиво, Лена...

Ипак, ако га зове к себи, рећи ће — не! Оно синоћ био је само тренутни занос. Или јој неће ништа одговорити. Једноставно ће да прећути. И престаће да одлази у њен дом. Зар сасвим? Да, засада мора тако бити!

Погледа коверат према свјетлости: може слободно отцијепити ивицу.

Нађе му се у руци парче тврде најфиније хартије. Само један ред, откуцан писаћом машином. Ђирилица.

„Знамо све...“

Клецнуше му кољена. Трепавице задрхташе као прободен лептир.

„Владимир, Ђука... Чекај поруку!“

То је све? То је више него све!

Око њега се прориједи ваздух. Свјеже премазани паркет се угну, ружичасти лустер издужи своју ћеду. Двије руке згрчише се у огледалу да се бране од насртаја.

Његове руке?

Сниза се на шамлицу крај дјечјег креветића. Ознојише му се прсти на хартији. С напором и страхом — раздвоји трепавице. Зјенице му се раширише као да је видио крстачу и на њој своје име.

„Знамо све...“

Али — ко? Ко то зна... Ко?

Букну, пантерском дивљином јурну по соби, не усуђујући се да застане испред огледала.

Ко то зна? Ко?

Сваки корак био је једно беспомоћно питање, један покушај да се отргне овој леденој струји, од које му се чело ограла знојем.

„Знамо све...“

Шта је то — све? Све! Ђука, Влади...

Није то све! Ви не знате све!

То је некаква подмукло срачуната уцјена. Уцјена? С које стране, у чије име?

Уцјена?

„Смири се, де. Послушај! Ако икад у животу, сада ти је потребно да будеш прибран. Ти ћеш бити толико паметан. Ти ћеш то учинити. Ти ћеш бити прибран, зар не? Ти мораш јасно, јасније но икад, да сагледаш себе с овом хартијом у руци... Али, то није хартија, већ бусија, оптуженичка клупа, десетак пушчаних грлића уперених у груди... Чуј, ти мораш да се смириш. Ти ћеш се смирити, зар не? Ти си у тешким тренуцима увијек знао да прорачунаш. Шта, доврага! Шта има ту да се прорачуна! Ту јасно пише: Ђука, Владимир... Не, Владимир, Ђука... Па шта?“

Неко рачуна на његов слом. Неко му је угурао паклену машину у њедра, темпирао је и — чека.

„Чекај поруку!“

Не каже — чекајте. Може ли то бити неко од познатих, неко од оних што га ословљавају са „ти“? Или чак и оним „чекај“ желе да му нанесу ударац, да га омаловаже и разбију?

„Поруку...“

„Какву поруку? Нећу да чекам никакву поруку! Идите ви с вашим порукама у вражју матер! Не чекам ја...“

Опустише му се руке.

„Ко ме пита: чекам ли ја или не, хоћу ли ја то или не...“

Он признаде себи да је та порука једино што он још може да чека, да је већ загризао удицу. Невидљива рука је већ једном цимнула. Кад цимне други пут, неће ли га избацити на суво, гдје се не вриједи чак ни праћакати?

Клопка?

„А, шта мислиш: може ли бити клопка?“

Можда су „наши“ нешто начули, наслутили, па сад настоје да га на овај начин испробају. Ако је тако, пратиће га, мотриће сваки корак, сваки гест, израз на лицу, ријеч.

У том случају све ће зависити од његовог држања, од свих оних ситних покрета, од осмијеха, од отворена погледа, од немарног звецкања дводинаркама.

Све је ово много дубље. Ако су писамце послали „наши“, шта би он морао да уради? Да отрчи с хартијом до секретара ћелије, да му све исприча и потражи савјет. То би се морало очекивати од њега као члана Партије. Невин човјек би похитао да потражи помоћ, да изнесе своје доказе (ма какви они били) и одлучно захтијева да се скине с њега клевета. Кривац би то урадио да би бацрио лажно свјетло на себе и своју прошлост. И једно и друго чак изгледају као једино могући поступци. Зар не би било бесмислено чекати, кад сваки тренутак одуговлачења много значи!

Али он не може ни да замисли себе у тој улози. Да ли зато што још није потпуно сагледао тежину ситуације и неминовност тог корака? Да ли зато што још није убијеђен у убиствену снагу тих ријечи на тврдој луксузној хартији? Да ли зато што тамо — са тако поразном сугестивношћу — пише „чекај“? Тиме је прикован за стијену, гдје ће му сваки минут, кљуном грабљивице, кидати влакна живаца и растрзати живо комаће. Или се устеже зато што је за себе непојамним надањућем осјетио да то није прави корак, већ сасвим супротно — оно што би га смјеста, неодложно и непо-

живо, избацило из оваквог живота, упрљало, унизило, смрвило.

Али, откуд би другови могли да наслуте, да ухвате нит која води до Витове тајне?

Ту полуистине нема!

Ови знају чак и имена: Бука... Значи, имају га у шапци и очекују нешто друго.

Начин како му је писмо достављено и свака ријеч са те хартије одишу надменом силином. Као да кажу: пошто тве знамо, нас, брајко, не занимају чињенице у вези с твојим случајем. Све је то ситно, као и ти сам што си. Па ипак нам је овај неочекивани погрес потребан ради нечега...

Није ли то чвор?

„Најзад, мајку му подмуклу, чему воде сва ова нагађања? Мозгај, мозгај, дуби на глави, гризи се за пету, скачи — пробиј све до крова, па шта? Јеси ли и за један једини милиметар ближи оној жижки која ће те без милости спржити зато што је не видиш?“

Па ипак, чекај! Није ли иза њега остао било какав траг, на основу којег би...

Владимир, Бука!“

Сав се најежи и паде челом на ограду дјечјег креветића. На јастуку се оцртава удубљење које је остала Снежанина глава.

„Знамо све... чекај...“

До сржи га резну изненадни удар у врата. Он учини покрет као да ће отскочити к прозору.

Ниже од кваке промоли се бјелкаста коса.

— Татице, да ми нацрташ...

— Бјежи одатле, чурави ђаволе! Бјежи, чујеш ли! Уши ћу ти, знаш! Бјежи!

Плаве зјенице замутише се сузама и сакрише се. Квака се једном покрену, још једном, па се умири.

Вито јурну за дјевојчицом — тако би је стиснуо у наручју. Али је не бјеше у пролазној соби. Из кухиње је допирао њен ожалашћени гласић — сигурно се жали мами.

Ослушну кораке на степеништу: неко се пење на горњи спрат. Али зашто лупа тако — баш као пруске чизме!

Врати се у собу и стаде иза завјесе. Одатле би се могло осматрати — ко све улази. Али, враг му капу однио, сад ће Дара довести дјецу на спавање и позваће на ручак.

Ко се крије иза ове хартије? Чија ли је рука откуцала ова слова без иједне погрешке?

Стиште хартију у шапи, гурну је у џеп и заклопи очи. Стоји ли или лебди у студеној празнини, без ичега на што би се могао опријети, без иједне свијетле искрице пред собом. Једино што може да учини, то је — не мицати се, ни трепавицама не мрднути, остати туп чак и за своје дамаре, зауставити ток времена у себи.

Значи ли то: препустити се?

Он ће се поклати на живот и смрт!

## II

Хитајући да што раније обави посјету и преда Снежани лутку, Ранка се још увијек предомишљала. Да ли уопште има смисла одлазити у ту кућу? За данас — нећ буде; још јуче је обећала да ће доћи, а и лутка је ту. Али убудуће.

Било како било, мора што прије свршити с том посјетом, док још нијесу почели да пристижу остали: родбина, познаници, сусједи. А можда ће имати и ту срећу да се Вито одмара или да је сав у ватри послова које ће — по обичају — да „премеље“, како би предвече могао мирно примати госте.

— Овдје ћемо, Ранкице. Вито је тамо у соби. Није баш најбоље воље — мушке мушице!

„Зашто баш — Ранкице?“

Пригрлила је Снежану и, умјесто у косу, неспретно је пољубила у машницу и тутнула јој у руке кутију с даром.

Од сна замагљене Снежанине очи намах се избристрише.

Стаде да поскакује с лутком у наручју.

— Ово је Снежана, а ја сам њена мама!

Дара изнесе колаче и вино.

Куцнуше се.

— Гдје рече да је Вито? Спава?

— Ох, мислим да не спава. Излежава се. Кисело изгледа, и то баш данас, кад треба да се радује с дјецом...

— Кисело? — припита Ранка тихо, мада је обично говорила из пуна грла.

— А шта ја знам! Ништа ми не казује... То ми најтеже пада: натушти се, хуче, тутњи на дјецу, а неће да

ми пружи ни рјечцу објашњења... Да се пожали — није му у крви... Видиш какав је: ако је добре воље, своју радост подијели с нама, а ако га спопадне туга због неке недаће, носи је у себи, гризе се, али ником ни ријечи не казује. Чак не воли ни да га питам о томе... Но, пустимо данас такве разговоре! Које ћеш колаче, ове са кремом?

Ранка је гледала дјецу како се играју. Само нек наставе. Добро је што је мала добила лутку, сад је неће напаствовати својим захтјевом — „пјицај ми“.

Али, гледај каква је та Снежана! С оном њеном увојитом косом, сва живахна, савитљива, учас плане — прави бјелкасти пламичак! Наређује лутки да сједи и да буде добра. Ранка то не може протумачити друкчије него као жељу дјетета да буде над неким кога ће моћи да потчини. Или је то само пуко подражавање одраслих?

У свом гегавом трку Раде нагло повуче столњак. Једна чаша с вином се преврну, тањираћ прпте на поду.

— Забога, шта то лупате! — замумла Вито из собе. Дара клекну да покупи стаклено комађе.

— Јао мени! Што сам ти ја несрећна! Тањираћ из оне скупе гарнитуре... Свадебни поклон од моје маме! Слушај ти, мали... Не, шта ми то сада вриједи!

Кад се вратила из кухиње, усне су јој дрхтале, борећи се с хладним осмијехом.

Ранка покуша да је тјешти, рече како дјеци све треба кроз прсте прогледати — не разумију. Лице јој плану црвенилом: зар да она говори Дари о дјеци и о томе како да старији примају њихове испаде?

„То је оно чега не могу да се отресем: у све бих да се умјешам, да се у свашта помало разумијем... То ти јадац!“

Дара се окрену к собним вратима.

— Вито, болан, дођи овамо!

— Ух, не дају мира...

— Устани, устани! Шта ту...

Неочешљан, с босим ногама у патикама, Вито се поздрави с Ранком не пружајући јој руку.

— А ви данас лумпујете, а?

Да ли је хтио само да се нашали? Осмијех му је одвећ злобно искривио усне и глас зазвучао јетко.

— Баш се ти много кидаш!

— А што да се кидам? За пољицу, за тањираћ! Тви! Дара се нагну к њему, залледа му се у очи. Опустило јој се вилица, а прсти се згрчише. Грч јој протресе и саму косу.

— Ти! — цикну она. — Ти! Баш те брига! Жена је ту... Тиши!

Вриштала је, одбаћивала од себе Вита и Ранку.

— Ринтај, Даро! Тегли, Даро... Завуци дјецу нос у стражњицу... А ја сам господин!... Ти! Тиши!

Пала би, да је Ранка не подухвати испод пазуха и чврсто притеже уз столицу.

Вито наједном омекша. Покушавао је да јој поглади косу, али она је бацала главу унатраг и у страну.

За све њих неочекивано, Дарино риданье би надјачано продорним дјечјим вриском.

— Мамаце!

Дјевојчица се баца у мајчино крило. Лутка је лежала на поду. Дјечак је тупо буљио у лутку, па у одрасле.

Дара обгрли Снежанину косу, сакри лице у њој.

Чуло се само пригушено јецање.

Два јецаја. Један — танан, танан, прежалостив, а други — дубљи, пун потмулог пријекора и кајања. Оба јецаја су замирала један уз другог, као да се међусобно стишњавају и стапају у све смиренији, све блажи ритам уздаха, дисања, тихог куцања била.

Вито одахну из пуних груди.

Наједном се упадљиво трже.

Кроз полусклопљене трепавице, жмиркајући суженим зјеницама, Ранка га је гледала, тако продорно, тако оштро и — чудно... Шта је избијало из тог погледа, с каквим се Вито никад у животу сусрео није: пријекор, испитивање, пркосна мржња — без злобе? Или све то сједињено у набој иза потамњелих куглица што га тако упорно, за трен му се учини чак и тупо, стрijeљају и разлажу у нешто, нешто...

Поуми да јој каже грубу ријеч, али га дирљива слика мајке и кћери за тренутак помете.

Спусти руку на Дарино раме.

Оно се не стресе.

Опет осјети на себи Ранкин поглед. Само, као да су јој се разрези трепавица још сузили и за толико се појачала унутрашња сила тога погледа.

Окрену се и приђе прозору који је гледао на балкон. Ружна наличја сусједних кућа, с крпарима на балконима, дрвима, прњама, кангама, вешом, поломљеним дјечјим играчкама. Он се често препирао с Даром — све док није успио да овај балкон буде чист. Ту је, додуше, сандук за дрва, али...

Она га и даље гледа, прати трзај његова рамена, покрете руку. Она га и даље гледа!

„Знамо све...“

Не! Што даље од тог подводног гребена!

Она и даље...

„Али, зашто ме, доврага, тако сумануто узела на мушницу?“

Синоћ је била пред оним вратима. Да ли је случајно наишла? Или га је, можда, чекала ту, вребала?

Немогуће! Зашто би? Има та дјевојка поноса. Има га чак и више него што могу да понесу њена плећа.

Па ипак... зашто долази овамо, последије свега што је било између ње и њега? Зашто ли је учестала с посјетама? Сједи са Даром и ћерета. Зашто? Та, она је душу дала за мушко друштво, и то за оно друштво у којем се може осјетити равноправном и у слободном мушком понашању и у разговору без длака на језику.

Донијела је Снежани лутку? Необично. Зар је могуће замислити Ранку како улази у трговину и купује тај изразити тралала-симбол женског дјетињства!

Али синоћ је ипак била пред оним вратима! И сада је ту! И онај њен... манијачки поглед!

Неиздржљиво!

Она га прати!

Прати? Чекај, да управо она нема тај специјални задатак? Управо она, у којој нико...

Глупости! Он је одавно зна. Отворена, мушкобана, све креше у брк, честита. Није она створена за оне префињене, подмукле работе. Не, не!

Он се нагло окрену и сукоби с Ранкиним погледом. Раздражено приђе орману за књиге, узе прву која му се нађе при руци и пружи је Ранки.

— Изволи, другарице Ранка... Одмори малко поглед на овој књизи... Не знам да ли је занимљиво!

И оде у купатило. Отуд зашишта вода.

Сва усцептала, Ранка је држала књигу. Шта ће с њом? Да је нехајно предлиста и остави? Или да је баца за врата? Дара је ту. Ево, исправила је главу.

Ранка устаде и остави књигу на њено мјесто.

Неколико уздаха, и Дара поче да се жали на свој удес. Изговорила је тек десетак ријечи. Онда јој се лице озари изнутра. Скочи и приђе радиоапарату. Потражи музику. Добро је — нека весела поскочица! Као наручена!

— Ходите, дјецо!

Једном руком је држала Снежану, другом Рада. Заиграше. Снежана је поскакивала, гледајући маму у ноге и трудећи се да бар мало усклади с њом своје покрете. Раде се није бринуо ни за суиграче ни за музику. Као мече, трупао је лијено, те су морали да га вуку и гурају. Дара је гледала некуд кроз прозор и осмјевивала се.

Наједном јој се Снежана отрже.

— Мама, и лутка ће да игра с нама!

Лутка је заиста повела коло, њишући се у руци дјевојчице и не додирујући под.

— Тетице, ходи и ти!

— Хајде, заиста! — присјети се Дара.

— Нека, само ви...

— А што да не?

— Некако, знаш... Не могу.

— Тетице, само мало!

— Мораш, кад те Снежана моли!

Ранка устаде преко воље. Ухвати гумено меку Радеву ручицу и затрупка крутим, сумртвим покретима неразигране игре која се спотиче о безвољу и неспретност. Особито је збуни кад опази како Снежана сада прати покрете њених ногу и покушава да игра као она.

Опазивши то, Дара се окрену Снежани.

— А сад ћеш позвати дјецу из сусједства — своје госте.

## III

Вито се врати мало освјежен. Застаде покрај Даре као да је то учинио случајно, у пролазу.

Ранке не бјеше ту.

— Отишла?

— Да. Малочас.

— Светица! Монахиња револуције!

— Злочест си према њој, болан.

Не обративши пажњу на њене ријечи, он је обгрли око рамена и лицем јој протрља косу.

Љутиш се на мене?

— Ох, не...

— Не говори даље. Знаш, биће потребно да ме ових дана волиш више но икад. Биће ми то...

— Нешто се десило, а? Драги? Ти кријеш.

Као да је опет пречуо оно што она каже, Вито се усправи и погледа кроз прозор, па онда према храпавом непрозирном стаклу на вратима.

„Ни да је од леда“ — сину му.

Рече:

— Изапао бих мало да растјерујем мамурлук... Нећеш бити жалосна ако то учиним?

— Али, данас је...

— Вратићу се ја! Само док пројури ова дјечја гужва... Потребно ми је, знаш!

— Ох, само иди! Али вољела бих да касније будеш ту и да ми помогнеш око гостију.

Она га отпрати. Као и увијек, пољубише се на прагу.

Да, све би било као и увијек — све, да није оне проклете хартије у цепу. Овај Снежанин дан био би љепши и радоснији од свих дана који улазе у наше

очи и слажу се негдје дубоко у нама. Можда не би дошло ни до оног Дариног испада. Не би, зна он то добро. Осјетио би олују, предухитрио. И зашто се она глупава сцена одиграла у Ранкином присуству? Или она изазива таква расположења? Дјелује као сама савјест жена, измамљује од њих јадиковања, жалбе, „отварање душе“.

Куд би сада?

Раскорак намјере и корака. Можда је то у оваквом стању најбоље. Препусти се великом граду, који је великодушан и отрован и милостив — пращума за несрећника.

Да ли је утекао од дјечје граје, од оне безбрижности?

Оличење, најубједљивији израз среће у домаћем кутку... Среће? Да, друже!

Среће!

Како је само могао онако искрено и без колебања да повјерује у њу послѣ свега што је било!

Поткрајњи замаси ратних вјетрина измели су га на видјело згњеченог, офуцаног, блатњавог као утирач за ноге. Управо као утирач, згажен до краја тиме што је легао пред туђи праг да буде гажен и упрљан гњецавим блатом и прашином туђих корака, што се углестио... Ништа га није могло обманути. Ни усправљање до вртоглавице, ни радост повратка, ни наде које су га смичјале (новодопско „Устани, Лазаре!“). Био је сам пред собом унижен до животињске безвриједности. Можда још и ниже. А к томе — муке. Ни мирна сна — без јаука који узбуњују ноћ до звијезда, без клепета костура, без ребара прозрачних као да су од целулоида, без паса чији се лавез дави од ситости, без оглоданих лица сабраће, лица која неуморно бдију око његова јастука, па се не зна — траже ли од њега општај или га оптужују. Ђука! Даље, даље од мене! Ни радовања при сусретима с друговима који су провукли своју нит дисања испод тенковских гусјеница. Ни искрена разговора, кад се причају ратни доживљаји и кад се за њих везује оно што тек долази.

Од свега што би човјек могао изнијети из рата, Вито је изнио само једно — тежњу, жељу, хтјење, начело? — живјети! Живјети и даље. По сваку цијену. То му је био громобран и у најстрашњијем сијевању и мељави грмљавине.

Лако је почети без ичега од имања (то и није било битно), без икаква положаја у друштву (положај се тек могао стварати). Али, размахнути се без ичега у себи, без вјере и штовања себе, без оне основе из које се испредају животне и стваралачке везе са средином, људима, њиховим назорима, моралом, њиховим вриједностима и светињама.

Било је теже од ичега сносити себе испод иједног људског створа у чијој се близини неће гледати у све, чак и у обичне људе — изнад себе. Не по положају, већ по чистоти њихових очију, руку, осмјеха, по страсти и полету.

Дедер — себе обмани, мајковићу!

Да каже ко је и шта је? Лудост! То нико од њега не тражи. Нити ће, изгледа, икад тражити. Кад је већ ту, на своме, кад још дише и може дисати — што да не поживи? Што да се и он не укључи у ово срљање напријед? Зар оно не обећава најпунији самозабрав? Јер управо у њему, у томе самозабраву, лежи снага људи у чија се таласања бацио — без остатка, до изнемоглости, до уништења сваке свијести о себи, својим потребама и лишавањима.

Онда је дошао сусрет с Ранком и Даром. Ранка је била сушта савјест, оличење чистоте и личног жртвовања, а Дара — сушта женственост, богата даровима тијела, и љупкости, и њежности. Није се колебао. Као кад се мијешају два јака пића, уз рад — Дара ће га још луђе опијати, подизаће га, палиће варнице у њему... „Драги, па ти ни ренџа немаш!“... „Морамо купити ону полицу, зар не?“... „Кад ме тако држиш, чини ми се да растем на киши као трава“... „Ох, морам ти покрпити панталоне за по кући, па ћемо о првome“... „Е, сад већ имаш три кошуље! А најдража ми је она од плавог пуплина“... „Хајде да зиркамо у

излоге — уживам да гледам лијепе ствари, макар их немала. Де, болан, не жалости се“... „Драги, нешто ми је сумњиво... као да ћемо добити — бебу“...

Да човјек окрилати!

Је ли све то проживио истински или као у неком замагљеном заносу, који мами, увлачи све дубље у живот, везује све жилавијим спонама крви и осјећања, да би те онда, на крају...

И пео се, одиста се пео. Неки око њега су чак и гунђали. „Каријерист!“ — допрло му је до ушију. Они нијесу знали зашто му је био потребан тај нагли успон. Да, одиста. Било је то као да га је нека сила одигла из канала блатног и смрадног, одигла, пустила да га опере плаха топла киша и дала му да се вине под саму трепераву крошњу тополе, гдје сунчани просјаји играју тако убједљиво, а лице на варку. Уздизати се пред другима значило је за њега, у првом реду, разбити сјенке унижења испред својих очију. И уколико је више успијевао у томе, утолико би му теже падао сваки тамни сијев из подземља у њему самом. Јер није могао да се потпуно отресе тога. Чак ни кад је више пута похваљиван, истицан као примјер.

Што даље, све је теже било умртвити своју савјест. Она се сама будила, потхрањивала оним што би требало да је успава и искључи из игре! То га је плацило и радовало у исти мах. Радовало га је, јер она постоји у њему, јача, она је доказ, њему самом, да није до краја пао. Он зато и не тежи да је сасвим уништи. Потребна му је, али — успавана. Наркотично средство: јаке дозе кајања. Чак и за оно што није било изазвано његовом кривицом.

Али, зашто би уздрхтао на ријеч „друже“? Зашто није могао да се дубље саживи с ширим кругом људи, с оном „сивом масом“ активних у Синдикату и Фронту, дисциплинованих, спремних да без расуђивања прихвате и тумаче другима све „кривине и заокрете у тактици“? Зашто је на све њих гледао као с неке висине? Да ли стога што им је ту висину отео, оставио их за собом?

„Знамо све...“

У коју је ово улицу зашао? Није ли свеједно!

„Чекај поруку!“

Све би било као обично да није тога. И овако — све око њега је равнодушно према хартији коју је згужвао у џепу.

Оно са Ранком — „одмори очи“ — оно је, како год се окрене, прегрубо. И, уопште, разорити пријатељство с њом баш сада кад су невоље на помолу — није упутно. Дужан је да јој подастре оно наизглед помало сурово, пуно супротстављања и жучног прогоњења на ријечима — ко ће кога надгорњати, а у бити срдечно друговање.

Зар опет, као и свагда, прорачун, претварање? Самокритичност иде дотле: уловити у себи лицемјерни позив, али не одустати од њега!

Тек сада, последије неколико година, он први пут јасно схвати: љубав с Даром, домаћа срећа, друштвени положај и углед — пред другима и нарочито пред собом — све је то почивало на љигавом пијеску обмане, на превари грознијој од иједне преваре. И оно радовање дјеце, и љубичаста машиница у Снежаниној коси, и Дарино жртвовање и побуне, и они акварели и графике на зиду, и мирис кухиње, и посебна чаша за свако дијете, и сликовнице с мајмунима, и његово у месингу угравирано име на вратима стана, и његова црвена књижица с утиснутом позлаћеном звијездом — све, све, све... Све је он купио, приграбио — за кривотворену валуту!



## IV

У искрзана платна сјенки на тротоару прозори прекопута бацали су мрежасте одбљеске који чине нестварним кораке пролазника. Ритам улице, бучно изломљен, растрзан, али ипак непрекинут у својој пуноћи, у звучним бојама и бојама звукова, као да се стапа с плесом сунца по тротоарима, излозима, прозорима и крововима који су профил града. Кафански столови, те четворонoge неукротиве бубе у служби обрта, одмора и жедних грла, измиљели су из подрума задимљених да освајају тротоаре и изнесу на својим плећима пепеларе, флаше пива, шприцере и мирисе роштиља.

Вито је обично ишао сав отворен за утиске које улица набацује у очи и ушне шкољке људи. Али данас. Он се кретао кораком слијепим и отсутним, али зато не мање сигурним. Скретали су му пажњу на себе једино столови — колико јуче, није их било. У најезди тих столова има неке законитости: они се појављују сваког прољећа у својој неукусно шареној одори, појављују се неминовно као што цвјетају ови платани и кестенови, као што се згушњава чоколадна боја дјевојачких ногу.

Мноштво извире из својих станова и утиче у њих. Као и јуче. Као и обично. Једино, можда, с више живихности.

Али, његов је дом... смлављен.

Вито би да згази то љепљиво, блјутаво осјећање празнине, осјећање да нема више својег дома, ни оног спокоја у чијем крилу свакодневно тињају ситне трзалице, бриге и радости.

Како да погледа Дари у очи? Како да погледа последице оног грча и суза и њеног кола с дјецом? У име чега се поиграо њеним животом и осјећањима? Она неће бити кадра да му то икад опрости. А дјеца? Зар ће икад моћи да схвате какав им је био отац... Био? Зар је већ и до тога дошло! Ух, неће све баш тако бити!

„Знамо све...“

Знамо! Зна-мо! Зна-а-мо!

У сваком кораку се крио, али није могао да се сакрије злобни звук те ријечи.

Према Калемегдану? Никако! Тамо има оаза тишине.

Да се креће овако до изнемоглости, све док не буде морао да клоне просиједим залисцима на јастук. Само да га не сретне когод од познатих. Ранка, на примјер... Ранка!

Зашто је уопште изишао? Да зачичује ту сакривену силу која му је упутила опомену? Да јој каже: ево ме! Ту сам, на овом прољећном сунцу, међу шетачима равнодушним и заљубљеним!

„Сигурно ме прате! Прате ме... Прате! Ја то знам сигурно! Ја то осјећам... Прате! Ту су, за мојим петама...“

Готов да убрза корак, да потрчи, да побјегне, — он се осврну неколико пута. Гужва лица и корака. Гужва из које се ниједна појава не може издвојити.

Нико, заиста нико не обраћа пажњу на њега.

Е-е, али то се и не ради тако упадљиво. Изводи се вјешто, потајно, поиздаље. Има мајстора, има рођених талената за ту ловку.

Да покуша нешто. Ево овако: сад ће да се врати, па ће непримјетно мотрити хоће ли се каква сподоба налијепити на његов правац кретања.

Никога није укебао — одвећ су препредени!

Али та игра га је занијела. Толико да је готово забрављао њене узроке и поразни смисао њен.

Потражити неку мање прометну, тиху улицу или сплет таквих улица. Тамо ћете ви, мајстори, бити изведени на чистину! Тамо!

Скрену у страну. Дуго је корачао. Бескрајно дуго. Али, овог прољећног поподнева као да није било улица с мало пролазника — свуда је врело од жагора. Ничег сумњивог.

Баба куконоса, са штапом искривљеним, једва шантуца, рука јој се тресе, а носи на раменима унучића. Боре на њеном лицу развлаче се, грче, затежу и трепере — у непојамно сложеној игри која најзад открива да је то био смијешак.

Прашина по тротоару и коловозу. Наноси се с ових незатрављених, изгажених кругова земље у којој је коријење дрвореда и с огољелих ивица на скверовима, шугавим и лишајастим.

Видиш ти, шта ти је земља. Чак и испод асфалта се комеша нестална балканска земља. Издајнички се угне — асфалт пуца, дроби се. Она протура своје изданке кроз пукотине, она извире између плоча калдрме, упорно избацује своје зелене језичке и палаца њима. Она храни дрвореде — своје заставе усред овог махнитог сударања сивих блокова и хуке и кретања. Она се диже као прашина и лебди све до кровова петоспратних. У њој је коријење ових стијена и блокова. Она се лијепа кад је расквашена или се бруни у просушено грумење. Она се мота око точкава под возилима, слаже се у fine слојеве на оклопима лимузина и каросеријама теретњака. Она се диже и угиба, потреса и осипа. У њој је све што град хоће да сакрије од себе сама. Она подмеће своја мека бедра под лишћем ујесен и мами га к себи да га вјетрови не ковитлају и разносе по равнодушном асфалту. Она је заробљена, прекривена плочама и бетонским оклопима, сакривена од сунца, црна и влажна, изрована као крчичњак подземним ходницима и каналима, — али она се отима, она се не да, она испушта зелене крикове...

Аха, чекни да видимо онога брајкана!

Шетка се за Витом на отстојању од неких тридесетак метара. У карираном прољећном капуту, сувоњав, с упадљиво шареном машном. Корача с пуно важне нехајности, пућка димове.

Вито застаде испред узаног излога бонбоњере. Секунду-двје варкао је поглед по кесицама прозирним

и машнама око кутија, по теглама и шећерним кристалима, колебајући се — да уђе или не?

Омотри крајичком ока: онај се укипио испред књижаре. Подигао је руку да заглади косу.

Вито уђе у радњу, настојећи да се задржи што је могуће дуже. Онога још нема. Чека тај стрпљиво!

Изишавши с пословном журбом, Вито се обазре. Чуда! Онај тек што се био одлијепио од излога књижаре и кренуо у овом правцу! Има финији њух него ловачко псето.

Вито скрену у прву бочну улицу.

Ето и њега! Браво!

„Немаш нимало духа, брајкане! Да сам ти шеф, смјеста бих те међу носаче опеке или да копаш земљу...“

Мало блијед, једва савлађујући узбуђење, Вито се врати и одлучно закорачи усусрет карираном капуту.

Сад ћемо открити карте!

Наишавши поред њега ошину га погледом који је пламсао грозничавим презирањем.

Али, доврага! Та се сподоба осмјехује некој жени на прозору. Меснате усне развлаче се самодопадљиво. Тај није ни опазио Вита!

Не размишљајући, Вито упаде у прву крчмицу. Дуплу љуту!

Сједе. Стресе се кад му течност из чокања први пут опече грло. Наже поново.

Једна раздрљена прса, заваљена унатраг, разметала су се топло обојеним баритоном.

Слуша га задовољно човјек широка коштуњава лица. Милује палцем ознојену криглу. Шешир му бешарски накривљен на једну страну, уста — на другу.

Троје крај прозора. Мрзовољни дебелко опуштених усана. Једна прецвјетала жена дрских груди; жути цвијет засађен у косу. Младић, с влагом пожуде на уснама, нагиње се к њој и хвата је за голу мишицу. А она га изазивачки хладно лупка по носу другим жутиим цвијетом.

Вито би испио још један чокањ, али се ипак пожури да плати.

## V

Ранка изиђе на улицу с осјећањем нелагодности која се није дала лако отстранити. Однијела је неугодни жиг у срцу због оне неспретне игре с дјецом (ипак није смјела дозволити да буде „увучена“ у коло!) и због Витовог држања и оног његовог несрећног „одмори очи“. Шта ли ће Дара помислити о тим заједљивим ријечима? О, па ни сама Ранка не зна шта би све могло да се распреда о њима.

Једно је јасно: опазио је њен поглед. Али, за име свијета, како га је гледала? Да је само могла да провјерава себе у неком огледалу... Има нешто много важније од тога: шта је он прочитао у њеном погледу? Радозналост? Узрујано испитивање? Или, можда — нешто... нешто ружно! Шта би нелицеперно могао да прочита? Ох, ко зна како се све отсликава у главама онаквих необузданих мушкараца. Јер зашто би се иначе онако понио? Она се добро сјећа како је плахо пружио длакаву руку, шчепао књигу, па умекшао покрет скришеном иронијом и рекао...

Како је — све ли му на свијету! — могао себи да дозволи онакав поступак? Куд се дјела она његова тако пријатна фина обазривост и усрдност, због које би био веома омиљен да је из дубине душе тежио јачем зближењу с људима? Најзад — гром га спалио! — ако је у њеним очима видио нешто што га вријеђа или раздражује, што се није повукао из собе. Али не, он се није повукао. Он је хтио да је уједе за срце!

Па онај Дарин испад!

Ранка није могла да објасни себи како је дошло до свега оног због наоко ситних повода: тањирџ, Витово нерасположење... И то баш на рођендан! Дара је, може се слободно рећи, узорна жена. дивна мајка. Исти-

на, гдјекад се жалила Ранки, али ко се не жали на ово или оно. Има ту нечег недокучивог. По оном данашњем испаду изгледа да је дубоко незадовољна браком, Витом.

Али, зашто се оно одиграло с Даром? Слути ли да је Вито почео врдати? Или је заиста тако силно пече што је заробљена у кући и пословима око дјецe? Било како му драго, тек она данас није могла да се својски порадује.

Видиш, Даро, како се у живот не може улетјети тек онако, с лакомисленом главицом, која утуби да је вољена и да воли! А, дабоме! Све се оне тако затрче, налете као муве на мед, па послѣје — јао и помагај...

Оно што није изрекла, па чак ни домислила у себи, али што је као сјенка пратило њена просуђивања о Дари — било је нејасно задовољење нагона да свој живот одмјери с животом других жена. То одмјеравање испало је и сада у Ранкину корист. Да, одиста је боље што она, овако слободна, овако самосвојна, пролази кроз живот. Шта носи у себи — само њено је. Шта ради — за све је.

Ех, Даро, ти као да си сметнула с ума свој некадашњи триумф над Ранком! Заборавила си? Зар је то могуће? А Ранка то док је жива не може отстранити из сјећања. Чак и кад би хтјела. Али, она неће, она најерно чува то сјећање.

„Зар сам толико пакосна?“ — згрози се она. Изгледа, била је начисто да нешто пакости има у себи. Или су је убиједили они који упорно тврде да све неудате жене морају бити пакосне и завидљиве и нездраве сујетне.

Шта ли је уствари с Витом? Зар би он био онако утучен само због оног с Леном? Неће бити! Његов израз и држање не откривају кајање и грижу савјести. Он изгледа сможден нечим далеко замашнијим. Чиме?

И Дара је то наслутила. И то не од данас. И раније је говорила: крије он нешто у себи, пати због тога, а чак и својим најдражим одузима могућност да му помогну.

Заиста, не може му се помоћи, ако се не зна шта му је. То је као и код болести.

И шта да онда ради сирота Дара?

То је гану — дође јој жао Даре и дјецe. Помогла би им, тако би им свесрдно помогла!

Али — како, чиме?

Чини јој се, била би пресрећна кад би јој се пружи-ла прилика да се било како подрами Дари.

Да ли би хтјела да потцрта своју надмоћ? Или да убиједи себе како, у дну срца, ипак није пакосна?

Најбоље ће бити да сада оде у свој стан. Ако не буде могла да се закопа у школске уџбенике, читаће лагано Чехова, чију је књигу приповиједака недавно купила. Она натенане испија онај његов наоко лаки хумор, у који, сад и опет, бива канута оловно тешка кап горчине.

„И ови наши писци! Колико чеховљевских мотива пролази покрај њих сваког дана. А они — или их не виде или, бој се, нијесу кадри да се порву с њима. Кад бисмо имали једнога Чехова — о! — па да разоткрије и наслика све оне ситне малограђанске душице, што се копрцају међу нама. Ала би то било силно, а!“

Какав је ово витао њу захватио? Ето, синоћ није ни помислила да оде у вечерњу гимназију! А тамо је сви — и наставници и „ђачићи“ — сматрају најревноснијом, чудећи се притом како доспије да стигне на толико страна.

Заиста, она се са истом страственошћу бацала и онамо куд су је звали налози заједнице и онамо куд би је жеље њене отиснуле. Јер, видиш, она се у рату с в а давала покрету, а сад — маколико се разложила на рокове и на минуте — нешто од ње, враг се окотио, преостаје и за њу саму! Узалуд је, готово до капи времена, распоредила себе: те пословне сједнице и састанци (у толико и толико, ту и ту, о том и том питању), те учење школских предмета (од тог до тог сата), те самоизграђивање (та и та литература, до тада и тада), те ноћни часови, филмови, позориште, утакмице, те поноћне бесанице над књигом. . . И никако и никад да се истроши оно недокучиво унутрашње кремене које би

да се разлети у варнице, да се крепе и криши — јер му то надаја нова огњена скровишта. Није ли она, у свему том растрзању, бјежала од непремостивог бездана у себи, од некаква амбиса о чије се дно никад опрла није. Што мање остајати сама са собом, докона, пушта. . .

С тим мислима налетје на газдаричину засједу.

— О, слатка моја, што смо тако замишљени? Ја управо нешто мислим: где ли је моја самица, куд се то она скита?

Ранка покуша да је непримјетно обиђе, али њена намјера би на вријеме откривена. Газдарица се окретала према њој и леђима заклањала улаз у собу.

— Ох, мила моја, нисам више паметна шта да радим! Ови моји дечади — госпoде! — немају ни трунке милости. Као да сам, молим вас, њихова слушкиња, а не мајка! Па то је, па то је. . . Не, не, моји живци то не могу још дуго подносити. . . А како да их уразумим, душице, како? Хајде реците — како?! Ој, децо, децо моја, кад бисте ви само знали. . . Па зар то није да се у Дунав скаче: онај млађи јутрос ме закупио — да се жени. Замисли, слатка, да се жени, да се жени! Боже, да се жени. . .

— Ни ријечи више! — сикну изненада Ранка.

Газдарица ужаснуто устукну испред истурене вилице и очију које су срдито сијевале. Повeде се и грчевито спусти руку на ниску витрину с књигама.

— Ох, децо моја, госпoде! Ох, моја валеријана. . .

Ранка солдатским кораком прође поред ње и залупи врата.

## VI

Послије онога што се малочас одиграло у претсобљу, она не може и даље ту становати. Мораће најоубиљније да се побрине о пресељењу. Рецимо, можда је који од другова-самаца хтјети да јој учини услугу, те да изврше размјену стана.

Чак ни сада јој се ту више не сједи. Све јој се причињава да чује уздахе и узрујане кораке газдаричине.

Да ли је морала баш онако оштро да је тресне међу очи?

Којешта, ко ће о свему томе у длаку просуђивати и мјерити, — одрежи по заслуги, па нек јој се глава пуши!

Биће нужно да се мало позабави и сама собом, јер — ето — послови је чекају, а она би радије да се прешета, да „ћакула“ са женама или чита Чехова или се бави враг би га знао каквим тамо мислима које јој раније нијесу баш много досађивале. Опшинути по оспицама рђе око себе, код других; да би се и сама од њих одбранила. На првоме састанку проговорити коју о оној навизи осталих дјевојака: ближи се крај радног времена, петнаестак минута прије два, а моје ти дјевојке огледало и чешаљ у руке, па се глади и лицкај и, чим већа казалька додирне јединицу од броја дванаест, оне већ — преко врата! Додуше, ни мушкарци ту не заостају много али опет — више се брину за послове, дођу сами и поподне...

Набрзо се спреми и оде у канцеларију.

Разлисти по столу мноштво хартија — „материјала“, рекла би она. Било је ту нотеса, с црвеним плат-

неним корицама (с разних пленума) и кожним корицама (поклони од другова), затим хартијица оловком исписаних, онда подебљих пласа, прикопчаних спајалицама. На полици с не баш најуредније сложеним хрпицама дневне штампе извила се бронзана фигура рудару у шеширу натученом на очи. Лице с опуштеним брковима и борама потејећа много на — Горког. Једна рука увис подигнута, али празна. У њој је некад држао парче минерала, а сад, ето... Рђа на мастионици помијешала се са сасушеним мастилом; ту је држала без пера. Ранка употребљава само наливперо. А мастионица — нек стоји, више као украс. За завјесу, што као пјена застире отворен прозор, и за овај тепих, сав у жарко наранџастом тону, морала је врашки да се бори — воље и мушкарци да накицоше своје собе.

Прсти лијеве руке заривени у косу. Укоче се. Мало касније, као да оживе, почну да се мичу један по један. Онда се срдито згрче — Ранка је љута због нечег што је прочитала у извјештајима.

Већ је забринута да ла ће моћи на вријеме да заврши свој извјештај с терена. За наредно савјетовање. Ради се, нема шта. Савјетовања учестала. Рокови скачу једни преко других — вртоглавица да те ухвати. То је сјећа на брзометну пластидбу пред сјенком облака.

Усне јој се мичу. Прсти се умирили у коси. Заборавила је чак и да припали цигарету коју је извукла и положила на сто.

Потпуно сама. Оближње канцеларије пуне. Велика кућа звони тишном. Споља, некако у таласима, допире пригушени далеки жамор градског поподнева.

Четрнаестократно перо отима се да престигне мисли на финој бијелој хартији — уживала је да на њој пише чак и концепте и није се обазирала на пребацавања других. И који мајчин син не би нештедимиче бановао уз овакво перо и хартију!

Сва гори од преданости послу. Унијети се у њега, искључити из себе све друго, све што је приватно.

Гризе усну да се не би осмјехивала. Како је добро што је опет нашла себе — ту, за овим црним столом са

стакленом плочом, испред овог празноруког горкијевског рудара, уза завјесу која се лелуја од дашака прољећа. Ово је право причешће, очишћење од свега што има натрули задах!

Ох, сад ће се она бацити на рад — из дана у дан, до најдубљивих вирова ноћи. Мора!

Корази. Отварају се и затварају врата на сусједним канцеларијама. Све ближе.

Ранка прилеже уз сто у очекивању. Већ је помало срдита — ко ли ће то сад да јој смета?

Свечано, бешумно раскриљују се врата.

— Ох, пардон — нијесмо купали!

Борко! Гле, Тихи и Јанез!

— Другови! — поче Борко као да је на каквом митингу. — Ево снаге без које нема пута у бољу сјутрашњицу! Ја бих предложио, ако ми допустите, да нашу уважену другарицу, која сагоријева на послу као моја цигарета у муштикли, одликујемо...

— ...Ордеом социјалистичког труда! — додаде Јанез и поклони Ранки свој жути осмијех.

— Ух, што немам чиме да вас ишчибукам! — викну Ранка и скочи к њима. — Напоље, доколичари, мангупи једни! Напоље!

— Зар и мене, будућег тату? Удри, ако смијеш! — зачикну је Борко.

— Удри, удри! — додаде Тихи и спусти се на столицу крај прозора. Прекрсти ноге.

Ранка дочепа Борка за рамена. Он њу — једном руком за врат а другом око паса. Омахивали су, гурали се, стењали. Врата се с треском затворише. Јанез је поскакивао око њих, усхићено тапшао длановима и „навијао“:

— Поткачи га! А-ха... Прмедуш! Браво, Ранка... А-ха!

Ранка се оклизну. Пажљиви Словенац прискочи и прихвати је да не падне.

— Жестоко смо се, а! — рече Ранка, задихана и блиједа, с руменим печатима на лицу. — Моли бога што смо били на паркету, те се оклизнух. А да сам те дочепала на ледини, ваљао би ми се ти!

— Де, не хвали се — знамо да си од добре пасмине!

— А. Борко! Јача је од тебе, прмедуш... јача је!

Борко сједе на сто испред Ранке.

— Веш, Јанез: да она има ону работу, била би таква опасник — повалила би пола женског свијета по...

Ранка поскочи и пружи прст к њему:

— А ти, да немаш што имаш, био би најобичнија фрајлица-врцкалица! Гицкао би се овако...

Пропета на прстима, успијених усана, сва се увијајући, Ранка крену по соби.

— Браво! Браво! — урлао је Јанез, а сузе су му ударале на очи. — Брааво!

— Красно, нема шта! — додаде Тихи.

Борко се загргнуо од смијеха и удара се по кољену. Онда склизну са стола, обгрли Ранку око рамена и доведе је до столице.

— Да вам не би шкодило срцу, изволите се, много-високо-благодарно, умирити на својој сједици!

Орна за шалу, али увиђајући да би јој могло бити „минирано“ радно расположење, Ранка се налакти и погледа их озбиљно.

— А сад — куд који!

— Је ли то директива? — подбочи се Борко.

— Јашта, друже! — скреса Ранка.

— Е, кад је тако, будући тата се повлачи.

Кренуше према вратима, уз дубоке поклоне. Не стаде их. Али, врата се поново отшкринуше и појави се Боркова глава.

— Ранка, умало не заборавих: потруди се да нађеш улазницу за позориште... Видиш, како се будући тата брине о теби, а?

— Склони се, док мастионица није добила крила!

Прсти се уплетоше у косу. Очи су прелијетале по редовима откуцаним на машини.

Узаман. Свршено је с послом. Поново мора да се врати на пасус који је прочитала.

„Што их ђаволи шестански донесоше!“

Срдито је гризла нокте.

„А могла сам да их упитам за замјену собе... Можда би онај Тихи пристао. Он сигурно има, према себи, тиху собицу... Алај би га моја газдарица сатјерала у земљу!“

У позориште? Сјајно!

„Ах, и она моја „свилोकоса љепотица“ — ђуркица! Она да ми се загледа у глумца! А не зна, вране јој мозак попиле, да се он већ мјесецима гања с некаквом балерином. Све сам ја извидјела. И говори јој, и убјеђуј — ништа! Она тјера своје. Да је оштро опоменем, како се не смије играти с организацијом? И то ми је неки морал, тви! Лудује „свилोकоса љепотица“ за оним женском. А, чекај ти! Не може то даље тако, вило Равијојло! Цјепнем ти ја на састанку: другови, тако и тако... Па кад те разобличим, заиграћеш ми уз фрулицу! Хоће женска — глумца! Мисли да се вода с њим по премијерама — шипак! Он би само да ти се ували међу ноге, па ти последије цмиздри... Е, јадна ти чаприца, а ти мислиш да ти Ранка жели зло!“

## VII

Било куд, било куд! Само да се нечим забави, да примора себе на што смиреније понашање — као да ништа није ни било. Бити с неким ко ће га на то присилити.

Одлучи да оде до Микана и Лене.

Хитао је као што јури к љекару човјек у чијој глави сврдла зубобоља, јури, јури, да би неодлучно застао испред љекареве куће.

И Вито је застао. Али само за трен. Пред собом је то оправдао: „Морам смирити дисање. Јер ништа тако не одаје човјка као дисање. Израз лица и очију, покрети — све то може да се како-тако одглуми, али оно непотворено, оно што вучеш из груди...“

Зазвони.

— О, каква част! Улази, што се скањујеш... Гле, збиља, ти увијек банеш некако неочекивано, типце га знале... Овамо, овамо — биће пријатније!

— Лијепо је овдје код вас. Зато дођем онда кад ми није... Да, овај... просто кад зажелим да ми је угодно и ведро...

— Пронашао код мене ведрину, а?

— А куд је домаћица?

— Типце га знале!

— Причувај ти њу. Онаква мека природа...

Микан се непријатно лепну.

— Код неке родбине је, знаш. Неће доћи до предвече. Тја, женска посла!

И поред свег напора, Вито није могао у себи да потисне сјећање на Ленин мазни глас, на блузицу снијегну, танго, мрак и пругасту свјетлост која је с улице продирала кроз ролетне. Лена је крила очи између

двје свијетле пруге — једна јој је треперила преко чела, а друга палила отворене усне и зубе.

Шта му то Микан говори? Ах, да...

— Скувао бих ти кафу, али сам ти, друшкане, неспретан за те ствари. Убиј, посијеци — не могу!

Вито нехотице учини покрет као да га жели задржати на столици.

— Не, не! Нипошто... Само не кафу!

Ено, Микан га гледа зачуђено: зашто тако упорно одбија баш кафу?

„Са многим ствари стоје лоше. Не могу да се контролишем. Да одем, а?“

Ипак му се није никуд ишло.

Можда ће успјети да се некако завара у Микановом друштву, јер Микан је разговоран, жив дух — или те пецка или засмијава или увлачи у разговор који истјерује на чистину твоју искреност.

Али, можда и он зна нешто о оној хартији! Ако кушање није са стране, могао би знати... Пази, у погледу му се види једна нијанса подозрења! Како је спустио обрве над саме трепавице...

Микан поскочи у мјесту.

— Ех, свеца им њихова, што ми данас поједоше душу! Не питај ко. Багра нека! Чиновнички, билетари, они што лискају прсте, а глава им глатка као стражњица... Замисли, шаљу ми карте за позориште — друга галерија! Мени, па друга галерија! Није ми стало до истицања, ти ме бар знаш... Али једном начелнику одјељења да тако спуштају јегуљцу којекакви тамо... И онда онај Никић, ама онај кривоусти лакташ, е он — прва галерија. А питам те ја: по чему је он, тај Никић, и спред мене?! Ух, кад сам их дрмнуо телефоном! Ала су теменали, мајчини синови: те извините, те било је сасма случајно... Замисли, каже ми — „сасма“! И — врд тамо, врд онамо — не дадоше ми боље карте... То је оно што вријећа!

— Е, мој Микане, у срдитој руци мамац није мамац, већ — страшило! Њима је требало хладно, одмјерено — дарнути их у живац бирократски. Управо то...

— Ама, чуј брате, нијесам ја пао на те гране. Да тактизирам према њима? То није багра, то је — багрица, боранија, мекиње...

Уживљавајући се у разговор, Вито је све лактне дисао. Готово га је одушевила она мисао о мамцу — поодавно је почео уживати у томе да усред разговора бљесне неком својом чврсто исклесаном максимумом. А ако би је саговорник запамтио и припитао га последице неког времена — „ама, како ти оно згодно рече?“ — његовом ликовану не би било краја. Чак се, ради угледа пред самим собом, трудио да изреку никад не понови.

Ево, Микан с лакоћом прелази на другу тему.

— Погоди — ко ми је данас био гост! Дедер!... О, до ујутру да квочаш, не би погодио. А сјећаш ли се управника школе из нашег мјеста?... А-а, тај, тај! Разбашкарио се ја у канцеларији, овако као што ме видиш, док неко — куц, куц! Поправим машину, укипим се на столици — знаш већ како понекад мајмунишемо! Ето ти га, улази. Увукао главу међу рамена, ступа напријед бојажљиво, баш као ђаче. Очи му малко црвенкасте, од ракије, знаш. И видиш како ти је: некад је он за све нас био нешто недостижно, малтене бог. А сад — маше куца репићем... А, видиш шта ти је револуција! Некако, тице га знале, порастеш у својим очима. А опет, да човјек не мисли како смо се погордили — позовем ти га на ручак. Е, слушај сад чуда: кад је видео овај стан, намјештај — скаменио се на вратима. „Ама, вели, Микане, брате, ће си се ти ово увалио...“ Имао сам пући од смијеха. Е-е, сиротиња наша! Колико још треба да потегнемо.

Вито ухвати себе у мисли:

„Воли овај Микан помало да се покаже... Нек ми не врлуда, видим ја лијепо!“

Уто Микан развезе о својој муци. Данас му је, вели, речено да спада у оне који су предвиђени за премјештај у унутрашњост. Чим је предвиђен, то је, наравно, готова ствар. Па ипак су му рекли да о томе промисли дан-два, да изнесе и своје жеље. Жеље? По његовом мишљењу, то је била пука формалност. Па ипак, кад је већ тако, што да не размисли.



— Вито, реши по души: шта би ти урадио да си, случајно, на мојем мјесту?

Вито се усправи, затеже кичму.

— Кренуо бих из ових стопа!

„Наивност! Као да ме и тамо, било гдје, не би нашли они што знају све...“

— И мој је став такав, — уздахну Микан. — Али, не лези враже — жена је ту... Букагија на ногама...

— Не иде јој се?

— Ни да чује!

— Зар не можеш утицати? — бубну Вито без икакве задње намјере.

Микан се натупшти. Онај сиви подозриви поглед опет опину Витово лице, па се спусти на његове руке, на прсте који су подрхтавали и — никако да се смире.

— Али, брак је у питању, човјече!

„С овим Витом нешто није у реду. Обескрвио, растресен, никако да се усретсреди. И, савлађује нешто, тице га знале!“

Све до краја рата Вито је завидио Микану: гола сабља без иједне мрље. Већ годинама Витове мисли прати један те исти рефрен: „Благо чистима!“ У те чисте спадао је, наравно, и Микан. То су људи спокојни, ведри — не боје се ниједног свог поступка, јер га нико не може довести у везу с нечим у прошлости, нечим чега би се могло стидјети или што би послужило као основа за икакву сумњу.

„Да, благо чистима!“

Али, видиш, и код тих чистих није све баш најчистије! Не вјерујем да се Микану баш тако радо иде из овога града. Уосталом, руку на срце, кад би ми све ишло како треба, ни ја се не бих лака срца помирио с одласком... Добро, де — друго си ти! Али он, за длаку па светац, Микан... А-а, нека, нека... И пред твојом је кућом, пријашко, мечка заиграла! Нека, нека...“

— Е, тако ти је то, мој Вито. Стари масовици — у масе, засуците рукаве, што ми се ту излежавате по фотељама, по клубовима велеградским. Има у томе нечег врашки здравог, исправног! А?

„Причам ти причу!“

Микан ућута за часак — као да ослушкује одјек својих ријечи у Виту.

Не би одговора. Ни најмањег покрета. Ни промјене у изразу.

„Овај је човјек постао — камен“.

Микан устаде, прошета се.

Без икаквог увода, обрати се Виту:

— Би ли ишао у позориште?

— Па... Нијесам на то рачунао.

— Ево ти моје двије карте! Шта, као да нијеси баш одушевљен? Шта могу, ја сам пресит — ево, догде су ми дошле све те разне премијере и репризе. Иди, брате, умјесто мене!

Да ли да прими оно што није за Микана? Није ли Микан био увријеђен што су му дали управо та мјеста која он нуди Виту? Е, Вито сад није у положају који му дозвољава да се прси. Па ипак, шта ту... Не, не би желио да увриједи Микана. Он му, види се то, чиста срца нуди улазнице.

Вито пружи руку.

— Друга галерија, а?

— Друга галерија, на главу им пала, какви су!

— Е па — хвала.

Вито се опрости и пође. Идући у стопу за њим, Микан га је засипао ријечима, бојећи се, ваљда, да не остане нешто недоречено.

— Е, фино... А, велиш, смјеста би кренуо... Н-да, све ће бити добро... А шта ради Дара? По кући, велиш... Дјечипа сигурно господаре неопозиво... Лијепо, лијепо. Ех! Па, и ја ћу мало касније изићи — треба да доведем Лену. Добио сам такав задатак и — нема ту шта!

„Почео је, чово, да јој се умиљава... Иде за њу!“

Корачао је према својој улици, не осврћући се. То га охрабри. Чак је покушавао да увјери себе како је „прошла криза“. Наћи ће он тле о које треба да се опре, кад дође стани-пани.

Али, чим ступи у хладни, каменом обложени ходник под степеништем, руке му се охладише.

Сандуче за пошту!

Приђе му са страхом, газећи на прстима.

Погледа. Празно!

Одахну.

Упаде у пролазну собу.

— Еј, домаћице! Довече идемо у позориште, знаш. То ти је на знање и равнање — да не буде послије чекања и трке, те чарапе, те фризура, те откинута дугме на грудњаку...

## VIII

Микан остаде замишљен и узнемирен.

„Вито је као из пушке одговорио: „Кренуо бих из ових стопа!“ Кренуо бих и ја, кад ми се тако постави — кренуо бих. Шта ту има да се кува и прекувава! Е, братац, али шта ће бити, ако она заиста затегне, а изгледа да ће тако и бити. Ако дође до раскида, а? Шта ћеш онда? Тице га знале, ко би унапријед могао све у длаку да погоди“.

И на улицу је изашао с тим мислима. Шта да уради? По правилу, морао би да изврши налог — забора, то је чинио чак и онда кад је било најтеже, кад су главе летјеле. Или — да изнесе свој случај пред другове, па нека просуде. Можда би се ипак нашло неко рјешење, а да љага не падне на њега. Можда би нашли неког другог, младића каквог... Али, братац, није ни то једноставно! Како ли би другови примили његово објашњење? Зар то говори Микан, првоборац, јунак, један од најоданијих људи... Чекај, не залећи се. Све зависи од тога како ћеш изнијети пред другове своје тешкоће. Јесте, од тога зависи. Е-е, а да ли ће Микан уопште хтјети да се тако брука. Можда ће Микан стиснути вилице и само упитати: кад треба да крене-мо? Такав је Микан! А Лена? Ко ме ћеш је оставити? Ону одњеговану питомину, оно благоподатно таласање... Гледај ти само, муку му његову, на што би још могло изићи: оде Микан у унутрашњост сам и — го као прст. Без игдје ичега!

Мораће још да разговара с Леном, и то полако, постепено — навикавати је на мисао о одласку, везати је јаче уза се. Ипак она има милокрвно срце, није

никаква — као што их има — хладна и себична језичара, пакосница.

О, каква би то брука била, ако Лена остане! Сви би рекли: гле, уопште јој није стадо до њега. Или: што ти је женско, воли она велеградски провод и такве ствари.

И тамо, у његовом крају, питали би га рођаци, познаници, сељаци, питали би: Микане, чули смо да си се прелијепо оженио, а камо ти невјеста? Шта би рекао људима? Остала, није хтјела. То би из темеља пољуљало његов углед. Зар њихов Микан?

Чврсто одлучи да некако расплете тај чвор. И то овако: повести Лену по сваку цијену. Учинити све да то оствари: мало убјеђивања и милоште, мало притиска, мало, тиде га знале...

Куд ли се то упутила Ранка?

Зовну је преко улице:

— Еј, друшкане!

Ранка застаде, махну руком и, предухитривши га, потрча преко коловоза — тик испред једног аутомобила.

— Зар се тако виче на улици, сељачино!

— Само ти пјевај!

— Права си напаст!

— Е, друже поручниче, а што те нема на шаху — једва чекам да те прегазим. Мат, и то лијевом руком!

— О, најгори играчу који је икад фигуре помицао!

— Даћу ти топа форе.

— Ама зар ти? Е не бих га више заиграла, па се ни с кокотом не поорало!

Микан је својим ситним кораком брзао уз њу и почео да ниже разговоре о овом и оном. Није спомињао свој одлазак — присјетио се како би Ранка загрмјела кад би дознала да Лена пошто-пото жели да остане овдје. Чини му се, не би имао образа да се више појављује пред Ранком. Не би се она устручавала: свашта би му скресала у брк. Оно, кад погледаш, имала би право да тако поступи, али опет, ђаво га знао — преоштра је.

Гледај ти само — како ступа поред њега! Рекао би човјек: тротоар се под њом угиба! А како држи главу, рамена. Она брада истурена — пркоси свој тој вреви. Ту се Микан присјети Вита.

— Малочас је Вито био код мене. Право да ти кажем, некако ми чудно изгледа тај човјек. Одавно га знам, могао бих да погодим шта ће да каже о овоме или ономе, како ће да се понесе у овој или оној прилици. Данас сам осјетио: нијесу чиста посла!

— А на основу чега?

— Ето ти врага! „На основу чега“. Па, има нешто што се не да лако објаснити. Осјетиш га како говори, како му прсти дрхте, како узнемирено погледа к вратима и... уопште тако.

— Микане, и ја сам нешто опазила. Да није оболело? Живци или тако нешто.

— Болест? Могло би... А, не бих рекао. Да га не знам, помислио бих чак и на ИВ... Чекај, не скачи! Знам шта говорим. Кажем: кад га не бих познавао! Ако не по чему другом, он ти је сав, по природи својој, по крви, по ономе без чега не би могао да дише, — он ти је против оних стега, ухођења, дивље окрутности. Чак и ако одвојимо његова схватања, он све то као човјек мрзи, одвратно му је.

— То ти је свето!

— Само свеци свето говоре.

— Не измотавај се! Ја све о једном мислим: шта ли би то с Витом могло да буде?

— Ох, забринула се добра душица!

— С тобом се понекад не може озбиљно разговарати!

— Па добро, хајде да разговарамо озбиљно.

Није могао, а да не кане мало подругљивости.

Ранка туробно ућута. Нек се човјек шали, нека га ђаво носи! Али, како не може осјетити гдје је граница шали. То понекад просто вријећа!

— Знаш, Ранка, дао сам Виту своје улазнице за позориште. Рекох, нека се мало разгали.

— Је ли казао да ће ићи?

— А што да не би?

На првом углу Ранка застаде.

— Е, ја ћу на ову страну.

— А ја ћу, заинат, на ову другу!

— Здраво, Микане.

— Здраво! Кад ћеш доћи на партијицу?

Ранка само одмахну руком:

„Шта је данас овоме народу?“ — слеже Микан раменима и скрену лијево.

Забрзала је према позоришту.

Чудно. Борко ју је потсјетио да би било добро видјети овај комад. Пошла је до позоришта. Видјела како десетак људи чекају пред шалтером. Није хтјела да стоји у реду. Још мање да купи улазницу преко реда, иако на то има право. Окренула се и пошла даље. А сад — опет к позоришту!

Чудно, зар не!

Да ли ће добити улазницу?

Пред њом је свега шесторо-седморо.

Одмиче, одмиче.

— Друже, — пита Ранка преко рамена и глава, — има ли наде и за нас?

— Дају неке заостале улазнице. Ваљда неко био резервисао, па не дошао.

— Попишманио се! — додаде неко.

Испред Ранке се постранце окреће масивна четвртаста глава с кубетом ћеле и непрестано брунда уз длакаво уво својег пријатеља с брижљиво штуцованим брковима а ла Чаплин.

— Море, бјежи! Ма какви! Данашња младеж? Пару шарену не бих за њу дао! Има дрскости, има безобразлука, али то ти је све слабашино, меко, с кичмом од рекавице. Те филм, те спорт — фуј! А ми какви смо били. Хе-е, бајто! Бре — ајдуци, бре — војници, бре — арслани! Па кад га видиш како иде, ђидија, све му чакшире пуцају на стегнима, а бркови се спустили. Велим ти ја — ми смо били! Е-хеј!... Шта кажете: само на галерији састрани? Мани се, женска главо, ће да искривим шију, а да видим само пола свога носа! Ајдемоте ми, Пајо, на по једну мученицу. И то ми је неко позориште!

Тако Ранка доби улазницу. Није мјесто које би је задовољило, али — зар јој је до бирања!

Гле, она двојица још су ту. Забленули се у статуу наге младе дјевојке, која се извила над празним плавкасто поплочаним базеном испред позоришта.

Ђелави гура онот друтог лактом у ребра.

— Пази, бре Пајо, што је пастрмка! А? Прсте да одгризеш, а мерак да не поквариш. Одакле искочи, бре, кад воде нема? А Пајо, бре, брк ли ти штуцовани! Одакле искочи ова пастрмка? Ау, Пајо, како нас она женска крвнички одмјери... Иди, бре, женска главо, ми смо људи помало старовремски, што се каже...

Сва окрућена, љута као змија, Ранка прође поред њих тешким кораком артиљерца. Осјећала је да за њом гледају не само она двојица, већ неки радозналци, увијек спремни на потсмјех.

„Колико има гадне грубости код неких мушкараца. А и ови из позоришта, мудраци! Не нађоше ништа друго да изложе, него ону голотињу. Јавна саблазан!“

Ето, и сама Ранка никад није застала покрај оне статуе. Брзо би је, у пролазу, осмотрила једним оком, па јаче пружила корак. Љепота, нема шта. Али, на јавном мјесту — испришена, сва се нуди...

Откуд се баш сад сјети тога! Усне јој искриви горки осмијех. А и како не би!

Прије Витова повратка њу је, додуше врло обазриво и с пуно деликатне уздржаности, меркао за себе један средовијечан, али врло наочит, његован човјек, чиновник министарства. Она се најприје развила да то не примјећује, затим је почела да збија шале међу својим пријатељима. Али, отуд-одовуд, и неки другови — у жељи да је удоме — почеше је наговарати: те културан човјек, солидан, честит, те добра душа. Ранка се замисли. Шта сад? У тој неизвјесности, она се одлучи да поближе испита ко је тај човјек. Причали су јој о њему само добре ствари. Али, веле,

у рату је био нешто као слабић, мек човјек, знаш. После тога одлука је дошла сама по себи. При првом сусрету Ранка му, наоко немарно, упути питање:

„Никад немадох прилике да те упитам — колико имаш ордена?“

Био је поражен. Никад јој више није пришао. Касније је дочекала како је пред другима говорио да је према њој осјећао — „само самилост“.

## IX

— Да потрчимо! — рече наједном Вито.

Држали су се за руке и трчали низ дугу улицу. Дара, сва зајапурена, главе затурене, избацивала је меко своја обла кољена — и сви покрети су јој били пуни тешког таласања груди и бедара. Витови покрети, изломљени у лактовима и кољенима, откривали су оштро трзање мишића.

— Ох, мили... не могу више!

Све је на њој трептало — од листова у свиленим чарапама до дуге косе која ју је чини се, једва сустижала.

— Имамо још три минута.

— Шта мислиш, — рече Дара бурно предишући, — неће ли се наши мали пробудити?

Ушли су међу посљедњима.

Познат глас их позва.

— Изгледа — заједно смо!

Поздравивше се с Борком. Ослонивши се на ограду испред себе, он одмах поче да хвали комад. Неки његови другови, вели, гледали су генералну пробу. Били су одушевљени — нијесу нашли ријечи да то искажу.

— Ако се и теби допадне, онда је заиста дјело од вриједности, — оте се Виту.

— Зашто, брате мили? — унесе му се Борко, ометајући Дару у разгледању партера и једног дијела прве галерије.

— Па... ти све критикујеш.

Борко се преко воље засмија.

— Значи, бије ме таква слава. А с таквом славом слабо се пролази у животу.

Без жеље да настави овакав разговор, Вито се надресе над партер. Мало ископшени редови глава, збијени, тек са понеком шкрбином. Ђеле, зализане мушке косе, сједине, увојци на обнаженом рамену. Жамор израста — галерија плови на његовом валовљу.

Вито се трже уназад. Подбочи се лактом о ограду и поче разгледати косо уздигнуте редове иза себе. Ипак је једним увом осјећао дубину сале и два слапа лица и голих руку на галеријама. Откуд му сада немир због те дубине под собом, због ове затворености и стијешњености и жамора који се одбија од плафона и пада попут млаке кише.

Прва завјеса се раздвоји. Изиђе брбљиви Помет, скакутав, сав од прштаних досјетки.

— Лауренчић, — дошапну му Дара.

— Знам, знам!

Нестаде Помета. У тмини сале блесну сунчани свијет. Уличице Рима. Балкони. Раскрсница с бунаром. Сунце на плочницима.

Вито осјети олакшање од наглог продора из овог мрака и гјескобе у један топли, шири свијет. Сав се предаде комаду, чак ослони лице на ограду, као што би учинио дјечак какав. Осјећао је како Дара уздржава дах и премире од усхићења. Све је тако добро у овим тренуцима. Читава сала се њиха и плови — преко огњених рампи пробија се, кроз отвор позорнице, у доба дуката и госпара, дуждева и галија, мачева, гладних слугу, лепршавих метреса, китњасте одјеће и духа који окрепљује својом ведрином и заносим силином животности. Уњкави Дундо Мароје са својим Бокцилом. „Оћу ти ријет“.

Неко се доље гласно закашља. Чуше се два-три узвика негодовања. Вито погледа. У црној дубини гмиже мравињак глава, готово нестваран испред јарко сунчане сцене. Не, не. Та дубина није сасвим црна — као да је превучена фином плавкастом маглицом. Партер тоне, утуткан теписима и сомотом. Блесне покоја

ћела, од ње као да отскочи Пометов хунцутски смијех...

Вито се преледи.

„А шта, ако ме наједном неки бјесови повуку да се бацам доље?! Којешта, гледај право. Не мисли о томе. Ни о чему. Браво, Помете!... Али, ако у мени, макар само за секунду, не буде воље да се одупрем, онда ћу, можда, полетјети. Каква би пометња, паника, ужас... Сад ће те овај братац преварити — какви твоји дукати!... Али, мени се живи, заиста живи, живи! Никад овакве помисли... Или ако ми се за тренутак помрачи свијест? И заплывим... „Знамо све“... Шта ви знате, што сте се наврзли! Ој, нећу моћи да се одржим овдје, ја ћу, свега ми на свијету... ја ћу скочити... Ско-чи-ти...“

Устурн се на сједишту. Прсти се грчевито упише у ограду. Неће ли бити боље ако зажмури? Сцена му више не држи пажњу — не може да премости дубоку празнину између себе и сјактаве рампе.

„Шта је ово са мном?“

Да није Даре, смјеста би изишао на ваздух.

Како је безбрижан, сав размекшан и одуховљен Борков профил. Чак и тај тмурни млади човјек разњежио се. Гле, ала тај зна да разјапи вилице од смијеха. И како му сјакте она два златна зуба, и како му се костријешни крута коса!

Откуд он ту вечерас? И то управо уз њих!

Увијек се понеко нађе уз Вита. Дође ли кући — Ранка. Крене ли у позориште, чак на другу галерију — Борко. Није ли ту нешто удешено? Али Борко заиста не обраћа пажњу на њега.

Вито се укрутио. Напреже сву своју вољу да гледа у правцу сцене, да све друго отури од себе.

У Дарином грлу клокоће радост. Не знаш да ли је усркује или испушта из груди.

„Зашто примих улазнице од Микана?“

Завјеса. Сви су на ногама. Врло жив плесак.

Вито се не усуђује да устане. Дара га опомену лактом.

О, да се најзад мало одахне!

Боркове очи поигравају, нијесу кадре да почину ни на чему.

— Ово је нешто, нешто... за читав живот! Како га играју, кукала им мајка!

Дара се врти на сједишту, говори час Виту, час Борку, заборавља да поправи косу. Усне јој влажне. Виту се чини — и трепавице.

Осјети на мишици Боркову руку.

— Блијед? Није ти добро?

— Сигурно је узбуђен, — брзо упаде Дара. — И мени се учини час да сам блиједа, час да ми лице гори. Али, збиља, Вито...

— Не обраћајте пажњу. Ништа ми није!

\* \* \*

И Ранка је на другој галерији, састрани, сасвим састрани, и то други ред.

Гледала је Вита и Дару, кад су дошли уочи почетка претставе. Била је изненађена: откуд код Вита толико ведрине? Глуми тај! Аха, објашњава се с Борком. Прекратко. Сад се повео за Даром: загледао се доле у публику. Али онај његов трзај унатраг!

Мора да је некога опазио, некога од кога жели да се сакрије, чије га присуство узрујава.

Ранкине очи минуше по густим редовима глава. Доцкан!

Би јој жао и криво на себе што није пратила Витов поглед. Мораће да га улови. Можда је у питању нека жена? Опет жена... Ко би га знао!

Свјетло трне лагано, лагано — ни да неко с насладом дави.

Док се сцена купала у жару и ведрини ренесансној, Ранка се двапут-трипут окренула к средини галерије. Није могла да разазна лица. Само јој се галерије учинише као скеле које лебде у мраку, уз грађевину без темеља и крова.

„Како играју, завјеса им се позлатила! Па ово није комад из живота, већ чаролија. Истина, са сцене те ошамари понеки безобразан израз — шта ће им то? —

али, опет, опрости им се... Чекај, а зашто, ипак, један овако риједак умјетнички... но, дар... зашто не би могао бити чист, без труња?“

И тек кад се спусти завјеса и гране свјетло, у трену једном, над овим крцатим редовима деколтираних рамена и тјемена, појмиш распон између оног и овог доба и заплусне те јечање вјекова који су драговољно легли да умру под перима историчара...

Али Вито — није устао са свима. Дара, анђео-тјелохранитељ, морала је да га муне. Гледају га забринуту. А он нервозно трза раменом. Зна она: сад би желио да га нико не види, да га нико не пита...

\* \* \*

Вито се држи за ограду. Леђа до бола припијена уз наслон. Али, као да се мало прилагодио том новом стању. Напрегнутост је осјетно попустила.

Готово с потмулом злобом мислио је:

„У случају пада, ала бих смогдио неку ћеду. Страх, мишја цика дамица. Све би ово било разорено, сцена би се изврнула... Шлус!“

Десном руком потражи Дарине прсте. Волио је да јој глади дуге узане нокте.

„Па ја сам — оболио. Све ово је, у суштини, једно нездраво стање. На то су они и рачунали, шаљући хартију без икаква објашњења — да ме разбију...“

Дара се ослони раменом о њега.

Добро је. Колико је сад сигурнији. Како се и прије није сјетио да би му она била поуздан ослонац!

Откуд му страх од празнине под собом?

Да ли је читао нешто о томе? Не, сад не може да се сјети. Код Адлера, код Фројда... Нешто слично, хм.

Е, Бокчило, Бокчило, и твоје рибе у „оштарији“!

Страх од висине! Како би се то стручно назвало? Мора да има неки назив. Није сад назив важан! А можда и јесте? Можда би осјетио извјесно олакшање управо од тога што би дао име овој паници у себи, што би сазнао да је то у науци већ одавно позната, обична ствар.

Трговац Сади. Мајсторско остварење! На уснама и језику му је мед, мед који те сјећа на змијски отров.

Али откуда да се баш вечерас јави овај страх?

Психоаналитичари би ровали по дјетињству. Да, заиста, тамо би се открили коријени свега овог! Пењање на дрвеће, на планине, летјење у сну. Узрујаност приликом искакања падобранаца. Осјећање сићушности под звијездама. Да, да — све би то могло да има неке далеке везе. Све то. Па шта? Није ту прави кључ. Није! Страх од висина, од губљења власти над собом, од пада, од падања, од вакуума који није вакуум, који је до распрскавања набијен тјелесима, њиховом топлином, дахом, задасима.

Гле, па ту на сцени царује обмана! Тачно. Син обмањује оца, отац сина, слуга господара, љубавник „најлипшу метресу Рима“. Чак и сами себе обмањују, своја срца и — трбухе.

Обмана!

Није то само на сцени. И Вито је на томе градио. Вито, Вито! А други? Зар и многи други нијесу? Можда на ситнијим, љигавијим смицалицама, али ипак...

„Тај страх од висине! Откуд он, доврага?

Чекај, чекај!

Пео си се, пео — попео си се, ослањајући се на превару. Попео си се на завидну висину. Сад се бојиш пада... Не! Не, пада! Бојиш се да сам не љоснеш!“

\*  
\*  
\*

За вријеме поновне паузе Ранка опази да Вито и Дара желе да изиђу у фоаје. За њима и Борко.

Она устаде и покуша да се што брже пробије до њих.

— О, ево наше Ранке! — узвикну Борко.

Осјети лако првенило на лицу. Нема никаквог смисла говорити тако гласно, скретати пажњу публике.

Дара пружи к њој обнажене, фино извајане руке. Али по надланицама и прстима опажали су се трагови од прања веша. И Вито се рукова с њом, уз лак наклон и малокрвни осмијех, из чијег је кута провирала жеља да све међу њима остане по старом: „Јуначино“...

Са свих страна допирали су изрази усхићења комадом који је готово за свакога био право открочење.

Борко је сматрао за потребно да свим тим мањевише безначајним напоменама („изванредно“, „али Ступица је недостижна“, „просто сам очарана“) дода и нешто своје сажете анализе:

— Ведро ствар, весела, али — обратите на то пажњу — није без дубине у сликању оног ренесансног доба, и то, рекао бих, у непатвореном реалистичком сликању!

Расијано се саглашавајући с њим, Вито је водио погледом по маси из које су кључали колотови дима и развлагали се у плавкасто прамење. Он се прибија уз Дару, хвата је палцем и кажипрстом за голу мишицу. Од тога додира њој се просу језа по кожи.

— Што су ти хладни прсти!

— Е, стари се лагано, стари! — добади Борко.

Вито га погледа оштро, па се наједном осмијехну као да се извињава за онакав поглед. Чак прихвати шалу.

— Што старе ожењени људи, очеви — у по јада... Али кад бећару као што је Нешо прође подне, кад сунце почне да...

— Стој! Бећару је подне негдје око педесете! — загрота Дара.

Насмијаше се сви. Чак се и Ранка умијеша у ту ватрометну препирку. Стаде на страну бећара Неша (знала га је из своје установе), и то на мало необичан начин.

— Еј, Нешо, да си барем бећар као што је онај Маро из комада — вјереницу и метресу, па да знаш рашта бећарујеш...

— Докле буде гускица, биће и бећара као што је Маро. Будући тата каже: алал му вјера!

Дара сакри осмијех. Вито и Борко се помирљиво погледаше.

Разговор се замрзну.

У то одјекну спасоносно звонце и сви похиташе у салу.



## X

Успут су се припијали једно уз друго као љубавници. Додавала их је сјенка сјенци. Вито јој је миловао нокте и осјећао да га, као оних првих недјеља, узбуђује њихање њена струка. Ослушкивао је како му уз само уво пршти њена коса.

Он успори корак.

— Хоћеш ли ме овако вољети увијек, било шта да се деси?

„Како сам сув, празан. Ову исту фразу мора да сам много пута прочитао, чуо. А хтио сам нешто своје...“

— Ох, забога, сам знаш... Чини ми се, ако ти о томе говорим, да то неће бити оно право. И, ако се често понавља...

Заустави је нестрпљив покрет његове руке.

Ишли су до стана ћутке, корак у корак, стопљених сјенки — можда су и дисали истим ритмом.

Чим уђоше, Дара појури да погледа дјецу.

— Како лијепо спавају — ни мрднули нијесу!

Вито нави радио, потражи музику. Виолина! Воли виолину. Пусти је. Гле, танго.

Њихајући се и повлачећи ноге по паркету, приђе му Дара.

— Је ли по вољи?

Исто тако пришла је Лена. И танго је био. Не би сада заиграо ни за шта на свијету. Пожали се како је уморан, како једва чека да клоне.

Али не клону. Чим се угаси свјетло, позва Дару к себи.

— Петруњелице моја...

Кроз ролетне је падала пругаста свјетлост по разбацаној постељини. Дара није крила очи од свијетлих пруга...

Она пређе да спава на свом кревету са Снежаном. Добро је што и даље није остала код њега. Овако ће се боље одморити.

Опустио се, још прожет топлином. Предати се сну. Не, о њему не треба ни мислити. Прије дође ако га не очекујемо.

Лагано, отегнуто шкригнуше главна врата на згради. Онда се зачуше брзи кораци к степеништу.

Прободе га студена слутња. Протрије дланом чело.

Шта је с оним корацима? Куд су нестали. Уз степенице или...

Како је могао да их изгуби, да их не прати. А можда ће се вратити натраг.

Да то није порука?

Неће бити! Да је порука, опет би се чули кораци и врата.

Преврну се на другу страну. Можда ће му ове ноћи убацили поруку у сандуче.

Да ли је капија закључана? У ово доба морала би бити закључана. Али ко сад на то пази, распустили се станари.

Кад би знао да је Дара чврсто заспала, устао би и провјерио, и закључао ако треба.

Од сна ни трага. Ни од умора. Ни од Дарине топлине.

„И Ранка је била на другој галерији“.

Ослушкује кораке ријетких пролазника. Они се у ово доба тако јасно чују — звони улица.

О чему да машта — не би ли заспао? Како да ни о чему не мисли — не би ли заспао?

Бројити? Море, бјежи! О Лени, блузици, грудима? Отужно! О дјетињству, о првом сусрету с морем и једрима?

Лежати тупо, робијашки. Утрнути у себи сваку свјежицу. Не бити свјестан решетака — та оне су надомак руке. Не чезнути за ширинама — оне су ионако недоступне. Не трзати се на помисао о целату и цела-

ту-времену — они ионако чуче пред вратима. Ако си уловљен, ако си окован, ако си беспомоћан — онда то буди! Буди то свом снагом својом, свим срцем својим. Буди то! И шта се више од тебе може тражити? А? Молим — шта још? Немате одговора. Притјерани сте у ћошак. Онда не вриједи на вас трошити нерве. Сад ћемо да спавамо!

Окрену се као што се окреће лист у књизи. Довде смо прочитали, а даље не намјеравамо — досадан текст.

Већ у полусну му се чинило да чује писаћу машину. Огромну, добро подмазану. Ваздушаста рука додирује типке... „Знамо све“. Хартија шушти. Прозирни прсти постају бијели — прсти скелета! Они споро, ломећи се у зглобовима, падају на типке: удар, удар, удар... Ваљак се окреће као на ротацији.

Вито се трза.

Сједе на постељу.

Улицом се удаљавају кораци. Ослушну их. То је исти онај такт по којем су се ломили прсти скелета!

Дарине груди је подизао накисели квасац сна. Како би је радо пробудио и подијелио бесану ноћ, све док не поблиједе ове пруге на јастуку.

— Нек спава! Заслужила је овај сан.

Опрезно склизну с кревета. Напила шибице на ноћном орманићу („како је уредна Дара — ни ове ситнице не заборавља“). У пролазној соби огрну се мантилом. Љутећи се на шкрипу паркета, изиђе.

Плану палидрвце. Кружни прорез на сандучету за пошту показивао је — нема ништа.

Лакну му. Али само за трен.

„Докле ће ово да траје? Што ме већ једном не догучете!“

Ш Д И О

Ломан од цијелог јучерашњег дана, од синоћног растрзања у позоришту, од призрења која су га свуноћ походила — а да не зна јесу ли то снови или буновна сновиђења — Вито се усправи у кревету. Рески задах лебдио је над јастуком и бјежао из слијепљене косе.

У паучину завјесе уплели се коси зраци, као мачеви који су просјекли ребра прозора, па се заглавили и остали тако — да трепере и цијеле руј у снене очи.

Недјеља. Некако друкчије — спокојно и свечано — тутње трамваји. И сатови не брзају. Негдје су прејакo пустили радио — трилер на клавиру просто грми.

Добро је што и за данас има посла у установи — може да се спреми и одмах оде из куће.

Да се обрије? Протрља лице пред огледалом: прекјучерашња брада. Нека је. По подне ће.

Ето, и дјеца већ устају. Раде чеше голи трбушчић и, сједнувши на „туту“, покушава да с њом оде испод стола.

— Како ћу сад на пијану? — пита се Дара. Пола је ње у спаваћој соби, пола — у кухињи.

Вито је додирну уснама ниже ува.

Није хтио ни да погледа сандуче.

Стрча низ оних пет-шест степеника. Како се синоћ није сјетио да уклони сандуче. Могао је. Охо, снашли би се они да му дотуре поруку!

А ако тамо, у сандучету, заиста нечег... има?

Застаде.

Не може да оде док не погледа у отвор сандучета. Не би имао мира, нити би ишта урадио... Урадио? А зар ће и овако моћи да се сав зарије у списе.

Врати се.

Корачао је укочена врата, лако устакљених очију, с рукама низ бедра.

Плави коверат!

Сакри га и као вјетар нахрупи у стан.

— Заборавио сам нешто.

У спаваћој соби — никога. Сметови наклобучених јастука и чаршава затрпали су све столице, сто, ограде кревета, прозор.

„Мисле да су ме тако брзо сломили!“

Спотаче се о ногу стола. Опсова.

Уз јучерашњу хартију, у цепу му је још и плави коверат. Вито се не усуђује чак ни да завуче руку.

Зашто је истрчао у пролазну собу, па у купатило и опет натраг? Зашто је пошао и до кухињских врата?

Гле, двије румене кифлице, кришка бутера на хартији, орошена — тек из воде извађена, флаша с млијekom, зелене шољице. Јутарњи „натир мор“. Идила на кухињској мушеми. Домаћи кутак, гнијездо, топло од кључања на рещоу.

Вито опет потрча у собу. Ослонци се леђима о врата. Да га ко не изненади или да се не би заљуљао на ногама?

Подера коверат.

Куцано на истој машини:

„Радићеш за нас, зар не? Иначе, открићемо карте! Ако си сагласан, сјутра изјутра ћеш ићи у канцеларију с новинама у лијевом цепу. То схвати као рок“.

Сниза се на ивицу кревета.

Допире Снежанин глас:

У средини јелен,  
а тамбураш зец...

„Радићеш за нас... За кога? Откривене карте...“

Да, за кога?

Шпијунажа, страна! Они га, дакле, лове. Настоје да га укључе у своје мреже.

Усплахири се, усхода по соби.

Узалуд. Узалуд кораци и песнице на спљоочницама. Узалуд глава скаче од зида к зиду мимо мекане бјелине јастука. Све је узалуд.

Однекуд, из даљине, покренут је огромни механизам. Подмазани подмуклим уљем тајанства и страве, окрећу се точкићи и завртњи, клизе трансмисиони каишеви, као мрки пипци немани пружају се полуге, куцају неумољиви дамари, сопћу вентили без одушка, све махнутије врте се полуге. И све је то уперено на једног човјека међу јастуцима још топлим од сна. Сви ти пипци, точкови, шифре, куцање, везе, снопови рефлектора, рафали који нечујно сикћу између зупчаника — све се то устремило да самеле једну кичму, да јој усица прах и подмаже се њеном мождином.

Узалуд. Све се около ковитла, ваља. Невидљиво, нечујно. Обручи се стежу, намичу се на Витове груди. Узалуд све! Нема људских руку к њему пружених, ни очију што уходе, ни даха људског, за стопама, ни потјера и лукавстава, ни игре која омамљује. Ничег нема. Само механизам који меље, који је пружио циновске пипке полипа, чији су зупчаници зуби шакала, а очи мигају као магично око на пријемнику.

Бјежати, истрчати.

Улица под сјенкама. Замке — иза углава, иза стакала, са балкона, из трафика, дуж трамвајских шина које се сијеку у жижу тутња и звоњаве.

Предати се струјањима масе. Обамрло се препустити овој ломљави возила под сазвјежђима жица. Завијати са сиренама, урлати с трубама, клеветати уз точкове, напрегнуто замирати за воланима. Човјек се покорно укипи пред сиреном на рубу тротоара. Редови зауздани челичним полугама стоје на станицама. Кораци уздржани, кротки. Гласа чути није. Машине брекћу, урлају, прстижу се, укрштају. Одвратна машина жваће шљунак а из казана се лије црно тијесто у рупчаге на коловозу. Зелена гарда дрвореда стоји на поздрав моторима.

Замке испред сваке стопе. Људи, људи! Откуд је толико непознатих људи на улицама? Шта сви ви тражите? Зашто се не чују ваши гласови? Једете буреке, купујете новине, бројите цигарете да вам се не подваљу, рачунате колико још има дана до првога? У реду! Али Вито се однекуд чини да му је нанесена грдна,

смртна неправда што је тако наједном изопште н. узет на нишан, прикован уз стијену, што и он не може да сврати негдје на кафу и прелистава јутарња издања која миришћу на штампарску боју и чија слова још трају од брзине ротационих ваљака.

Немоћан за расуђивање, немоћан и за кајање.

Лебди, празан, у празнини.

Да се врати, легне?

Не, не! Он је јутрос некуд кренуо, он је имао један одређени циљ — свој сто, списи. Он мора да се држи тога правца, тога циља. Сто, списи! Ни десно, ни лијево!

Јер — куд би и шта би иначе?

## II

Неко му изненада положи руку на мишицу.

Он је тргну к себи и учини покрет као да ће отскочити у страну. Очи се заокружиле, обрве високо извиле на повијама. Даха није било на уснама.

Не мање изненађена, с ташном за књиге у лијевој руци — десна је остала испружена, онако како је додирнула Витову мишицу — укочено је стојала Ранка. Чак јој се опустила доња вилица, те се назирао бјелкасти језик.

Стојала је нијема и непомична као привиђење. Је ли хтјела нешто да га упита или да му саопшти? Зашто стоји и гледа га тако безизразно?

Заборавио је да га је Ранка, изјутра, приликом одласка на посао, често пресретала — установе су им у истој улици. Поздравили би се, казали по коју, некад се и попалили или пожалили једно другом. Јутрос му се то учини необично.

Она подиже десну руку. Палцем и кажипрстом очисти углове усана. О, па он ју је још у рату учио томе — и тада јој се у угловима усана хватала бијела скрамица, као кад у пуним устима запјенуше свјеже језгре ораха или љешника. Да, он је учио Ранку да чисти усне. Само, и тада јој је говорио да то не чини упадљиво, grubим покретом који оставља непријатан утисак.

Изгледа да се прибрала.

— Видиш, Вито, какви смо радници. Што јаче запнеш, све ти више посла остаје.

Шта да јој на то каже?

Уопште, шта да јој каже јутрос на улици? Да једноставно прође поред ње и стави јој до знања како му

њено друштво није потребно, како га не жели. Да јој каже: проћи ме се, женска главо, имам доста својих брига и невоља, и нико ми није од помоћи и подршке. Онда јој је угурао књигу у шаке, а синоћ се помирљиво смјешкао.

Али, она је нешто намирисала — та има њух! Не може се поред ње проћи тек онако.

Ево, пошла је уз њега. С присном топлином погнула се уз његово раме и пита:

— Није ти добро, а?

Не може да се одбрани од тог опорог гласа који звучи искрено, који би да утјеши, ублажи, подржи.

У празнини око себе стао је на камен. Хладан, оштрих бридова, али — чврсто положен.

Неко му је неминовно потребан. Нечије раме — да се ослони, нечија рука — да рачуна на њу, нечији искрен глас — да повјерује у њега, да се причести њиме. Као слабашном дјетету, као голуждравцу испалом из гнијезда, потребан му је један благи длан, једно устрептало срце — грумен саосјећања.

— Тешко ми је, Ранка...

Је ли то његов глас?

Она га узне подруку и поведе у бочну улицу с мање пролазника. Ништа није питала, али он је осјећао да нешто мора говорити, да она чека и он сам чека.

— Сањао сам, ти ћеш схватити... Мртви другови, ратници. Вану из тмина. Ману лобањама. Клате се. Отварају уста. Аја, не разумијем, не чујем. Остављају ми цедуљицу. Прочитам. Веле: „Премало се сјећате нас!“ Мучим се, знојим. А они јуришају, падају, дозивају се.

Ранкини прсти боду га кроз рукав. На лицу јој се најезиле длачице, очи заводиле — ни да ће истог трену заплакати.

— Имају право!

Тако му је лако, тако топло уз њу. За тренутак се осјети безбједним, под окриљем овог пријатељства.

„Зашто ја лажем? Зашто... сада?“

Ослободи се њене руке. Никаква додира! Онај механизам ради по такту сата на руци и била под њим.

„Зашто је обмањујем, и то баш онда кад ми је била тако... тако... Мртви другови! Знао си да ћеш је тиме ганути.“

Она га је у недоумици гледала постранце.

„И шта велиш: оставили цедуљицу. Те хартије с порукама оглодаће ти кости...“

Упорно га стријеља она са стране. Онда спусти поглед себи пред ноге.

Причинило јој се да оно о мртвим друговима није истина. Али зар би Вито могао да се тиме титра, да јој замазује очи успоменом на другове? Он то не би могао, не би смио. То му се не би могло опростити. Он је, можда, само нешто изокренуо или дометнуо. Интелектуалци увијек нешто премазују својим бојама. Измислити онакав сан? Којешта!

Опет га осмотри.

Заиста, он је далеко од оног сна, далеко од било какве туге и гриже савјести.

Он је просто унезвјерен.

Он нешто смјера.

Ох, зар је могао да је обмане оним сном? Да га опет припита о томе? Нашто!

Она застаде.

— Идеш ли данас на утакмицу?

Вито затрепта. Да ли да вјерује: она га пита за утакмицу!

Шта је одговорио?

— А ја идем, — настави она суво. — Не бих жељела да пропустим — очекује се велика борба. Само, шта ти мислиш, неће ли по подне бити кише? Могла би све да поквари. Е, облаци, облаци!

С тим ријечима удаљи се од њега.

„На утакмицу? Облаци... Благо чистима!“

Одлазак у канцеларију већ му је изгледао излишан, јалов. Па ипак се упути тамо.

Дара је сад на пијаци, дјеца — сама у стану. У цепу двије хартије — два корака до руба провалије.

## III

Предати се „без и зрна барута“?

О, љуто су се они преварили! Не дамо се ми баш тако лако! А знају ли они — ти подмуклаћи што испостаје лове — знају ли они с ким имају посла?

Нијесмо ми шуше, ни мамини потскутници, па да летимо куд нам ко подвикне. Е-е, стан-полако! Да се најприје пребројимо, да се разаберемо. По вилици ћемо вас!

Је ли Вито и тиме хтио да обмане себе — не би ли и сам повјеровало како је кадар за нескршиви отпор? Или је сусрет с Ранком укресао у њему варницу пркоса?

Шта су ове прљаве, од зноја његових дланова масне хартије према човјеку који се може ријешити на очајнички корак! А такви кораци, пуни страве и величине, кадри су да баце камен у чело и недомашној сили. Од њих прожима језа људску пучину. Давиди, агентатори, одметници, фанатици...

Готов би био да мапшта о великом гесту, о потезу пиновског распона који би трошио у прах све ово што се око њега сплело и не да му да крочи.

Гле, читава ова замка, ова хајка, ови обручи — све је то засновано на нечему што не постоји више, на нечему што је било, на податку о једном догађају који је давно минуо, потонуо, заборављен, који би и сам, као и мноштво сличних збивања, био мртав и безопасан, да није оног једног податка о њему.

Имају ли — мисли он — ти људи срца, виде ли с колико је унутрашњих лишавања, с колико упорности и наде и вјеровања у себе, с колико је занесености Вито савио свој дом и усправљао себе сама? Виде ли они то? Морали су видјети — они су га сигурно проучава-

ли прије него што су замахнули да зададну ударац. Ох, којештарија! За њих је човјек што и мрав, бројка, шрафић који се увијек може одбацити и замијенити другим. Зар је њима стало до Вита!

Како му се све око њега наједном отуђило! Не, ово није само заокупљеност својом муком, већ и потпуна равнодушност према средини. Он јасно појми да све ово што се около збива на једном путу широком и тијесном у исти мах, да све то није снажно прирасло уз њега, да испред сваког корака стоји нешто само његово, испред сваког, чак и расијано залуталог погледа његовог лепрша по нека лична жеља.

Чим га је онај мучки удар издвојио из заједнице (јер је уперен само на њега и јер му заједница не може пружити подршку), био је принуђен да се открије и пред собом, да види како се био прикалемо уз једно дубоко складно друштво да се паразитски оплемени или, просто, да се спасе.

Овај унутрашњи удар порази га, учини га празнијим и хладнијим но што је икад био.

Је ли он игдје, икад осјетио ону нераскидиву везу са средином, околином, друговима, са борцима?

За празним својим столом, заваљен унатраг, видио је ред малишана-гимназиста. Кренули су на излет. Негдје при почетку реда је и Вито. Ливаде, врбе као посребрене, меће с купинама. На помолу је чесма — бистри млаз. Ред се кида, увија, расплињава. Вито би да викне: „Еј, не кварите ред!“ Али, зар би га послушали! Наставници се безвољно вуку са стране. Ред се осипа. Они иза Вита већ трче, престижу га. Уз повике, јуриша се на млаз воде. Само што не скачу једни преко других. Чак и дјевојчице — како су само жустре, како су изоштриле своје лактове за гурање. Неко је пао, заплакао и појурио даље. Зашто су пореметили ред? Могли су, једно за другим, прилазити чесми и сви се напиту. Истина, Вито не би био први, али имао би своје осигурано мјесто. Овако, за воду се треба борити. Жеђ нагло расте. Но, Вито се лаганим кораком издваја у страну. Он неће да се тиска. Неће да се бори за гутљај воде. Гле, како подмећу прегршти, како се

гурају, просипају воду принесену устима! Он стоји са стране и чини му се да мрзи сву ту полудивљу дјечју хорду. И осврће се — не виде ли наставници како је он пристојан, колико је чврст у самосавлађивању.

Касније је више пута размишљао о томе. Запазили су га наставници. Али је дуго трпио жеђ — пио је посљедњи. Не исплати се то — закључио је већ као одрастао момак. За све се мора борити, отимати, пробијати се. И раније, док је стојао по страни, и доцније, кад није хтио да се осврне на другове слабије у учењу, имао је пред очима само себе, своје потребе и тежње. Све друго је било готово безначајно.

И, наједном, видје себе: сунцем опалени дјечак стрепи на једрилици која лудује на маестралу. Приморац чекињасте браде, са змијом конопа око мишице, обуздава једро, које се наду, наду и... пуче, процијепи се платно! Једрилица, као погођена у бок, јурну у страну, накрену се и — домало се умртви. Вјетар пролази кроз једро, и не покреће га, не носи га. Она се љуља, ломата, сагиба до таласа. „Оштија! Бија сан га приши!“ — бијеснила је бура у човјеку с умашћеном мајицом. Значи, једро је већ било подерано. Окрпио га је, пустио на таласе, разиграло се, полетјело — ни галеб над њим. И, ето! Оштија! Удар буре направио је нови продор. Клонули прамац препустио се таласима. Оштија!

„Ко једном падне...“

Шта! Шта је он то чуо у себи? Блијесак неког стиша, давно прочитаног или у себи зачетог? Или то одјекује плач таласа или ландарање процијепљеног једра? Или то буја плима невјерице, клонулости, беспомоћности?

„Ко једном падне, тај опет пасти мора...“

Откуд му то?

„Радићеш за нас, зар не?“

Наглим покретом извади из фиоке хрпу списа и стави је испред себе. Два телефона буље у њега десетооким бројчаницима: локал — везе у згради, директни — везе са градом. Нашто му те двије црне корњаче, што суморно ћуте у ово недјељно јутро? Та два црна

мала роба, што клече и покорно чекају, у ћутању и скрушености, да звркну, поскоче, и споје те с оним ко затражи. И нашто му она велика мапа на зиду?

Приђе отвореном прозору. Висина шестог спрата. Похита да чврсто затвори оба крила. Сад може мало и да постоји ту, с рукама забаченим на леђа.

Стојећи на пола метра од прозора, видио је узбуркану пучину кровова градских. Час опажа таласање, час су то укрупњене сиве и мрке громаде, с димњацима црним, стубовима, антенама, громобранима, прозорима поткровља, са заставама кошуља и гаћица, дигнутим над чађу у славу бјелине и сунца. Димничар, у даљини, личи на црну бубу која сама собом прочишћава димњаке. И кровови плове над слојевима дима и паре. И димњаци многи, без даха и издаха, штрче увис — можда мјесецима, годинама непотребни.

„Да легнем, да се учиним болесним? Да паднем под ауто — нек ми ногу сломи. Па — шта? Они ће чекати само до сјутра ујутро. Само до сјутра!“

Удаљи се од прозора и закорача по соби — унакрст.

„Ко једном падне...“



## IV

Ранка је опет за својим столом. Али — ни трага од јучерашњег радног расположења. То ју је једило. Зар је дошло дотле да она, ето, не може потпуно да влада собом као што је донедавно чинила? И шта јој је требало да се заплете у разне Витове „компликације“, кад има доста и својих тешкоћа!

Али, он је заиста несрећан, патник.  
Нека је! Тако му и треба!

Јутрос је рекао: „Тешко ми је“. Рекао је искрено. Од свега што је говорио једино то је било истинито. Додуше, мало ријечи, али оне су биле тешке, оне су пале на Ранку попут несносиве тегобе.

Још је копка питање: да ли је била пука измишљотина оно о мртвим друговима?

Ако јесте (а то је немогуће било чим оправдати), онда га је нагнало нешто одиста страшно.

Нагнало?

Можда је морао да исприча нешто онако да би сакрио далеко дубљу невољу, да би скренуо Ранки пажњу. Али, она га није гонила да се исповиједа, да било шта открива пред њом. Само је питала. Е, да — али човјек у изузетно мучном стању свако питање, па чак и оно најневиније, прима као неку врсту притиска, као настојање да се уђе у траг његовим тајнама.

Како му драго, није смио да се игра светом успоменом другова. Никакав разлог не постоји, никакво оправдање! Она му то неће опростити док је жива!

Није сигурна — да ли га већ мрзи, да ли му заиста жели несрећу и муке паклене.

„О, модра те муња згромила, како би могла да га мрзиш! Па он је за тебе значао... Шта? Шта је

значао? Момка који је покушао, и то у рату... А послије те ипак голицало, надала си се нечему. Ево ти шипак!“

Омрзнути Вита?

Ако би се изметнуо у издајника или гада каквог — да! Издајник? Неће ваљда бити. Гад (тај назив је пришивала људима с најразноврснијим људским порозима и слабостима) је унеколико већ постао. Оно с Леном теже јој је него његова женидба.

Не размишљајући, устаде иза стола, изиђе у ходник и упути се према Борковој соби. И он је један од оних који недјељом прије подне залази у канцеларију, макар и не било нарочитог посла.

Није имала никакву одређену намјеру.

Безмало, па би и њу саму занимало да сазна зашто се упутила овамо. Можда је ту било и жеље да јој што неосјетније прође вријеме пред данашњу утакмицу. Јутра пред фудбалском пољаном за Ранку су била и остала — свечана јутра, најдрала од страховања, од чедне унутрашње молитве за боје свога тима, од свесатирућих буктаја наде у побједу и незамјенљивог узбуђивања које већ титра над голманским стативама и мрежама.

Покуца и одмах притисну кваку.

Завалењен у фотељи, с ногама на округлом столићу, Борко покуша да скочи. Али, било је доцкан. Кад угледа Ранку, би му лакше — засмија се и диже обје руке увис.

— Овако сам старац научио!

— Завидно, нема шта! Чекај, шта то кријеш!

— Е, шпијуне светога Петра, ништа ли твојим јастребовским очима не може умакнути...

— Покажи, покажи!

— Ево ти, на! Укрштене ријечи!

— Изгледа да ћу јутрос ја тебе предложити за одликовање.

— Да се осветиш за оно јучерашње? Сједни, ево ту. Само немој и ти ноге на сто!

— Поткрешти мало свој језик — не би му шкодило!

— Е, да... Није лако сложити ове укрштене ријечи, акамоли — укрштене људе!

— На кога циљаш?

— Онако. Е, реци ми ово: марка женског крема за ноћ. Један, два... пет слова!

— Не лудуј, какав те женски крем спопао!

Ранка узме да га испитује о утисцима из позоришта, о глумцима, о појединим епизодама у комаду. Напомену да режија ипак није морала да онолико истиче неке одвице „слободне“ изразе. „Реци ти шта хоћеш, али оно није било баш најукусније. Ренесанса? Па шта ако је и ренесанса!“

Смјешкајући се себи у шаку, Борко је трљао прстима коријен носа и — уздржавао се. А у себи је мислио: „Овакве овијане и превијане пуританке још ми очи нијесу гледале!“

Најзад Ранка упита:

— А Вито, овај... Да ли си запазио синоћ нешто чудно у његовом држању?

Борко поскочи:

— Аха, ту ли смо! Ти све о њему и око њега.

— Чекај да кажем!

— Јасно ми је: све оно раније, о комаду, о изрази-ма, овамте-онамте — све је то просипање магле. Дошли смо на ствар! Ура!

Ранка се приподиже с обје руке.

— Ти не умијеш да се шалиш! Пази, Борко...

— Предосјећао сам да ћеш о Виту. И баш сам хтио да те упитам, шта те у вези с њим...

Исправивши се нагло, Ранка суну к вратима. Борко скочи за њом, ухвати је за руке, за рамена.

— Пустити!

— Сједни, молим те. Сједни! Е, тако!

Борко предахну.

— Опрости, Ранка. Заиста. Нијесам хтио. Онако, и сам сам јутрос накриво насађен.

Ћутали су неколико дугих секунди. Ранка устаде, проштета се и опет сједе.

— Добро си учила, — поче Борко озбиљно, — с Витом нешто није у реду. И ја сам опазио. Тај момак као да се налази на некаквој опасној раскрсници.

— Раскрсници? — размишљала је гласно Ранка. — Каквој?

— Е, ко би му га знао!

— Мучи ме то, Борко.

— А мене — не!

— То је оно што не ваља — равнодушност према другу.

— У праву си, признајем. Али, схвати ово: у рату и одмах по ослобођењу некако смо били ближи једни другима, боље се знали међусобно, готово могу рећи: сваки ти је човјек био отворен, гледаш га на својем длану. А сад: окућили се многи, те жена, дјеца, породица с големим товаром проблема који свако жели да сакрије. Људи се помало увлаче у породични кружок, у чаурицу кућну. Видиш му јавну дјелатност, друштвену. Глас му чујеш, али му шапу не видиш. Шта је иза тога, с чим се све људи рву у себи и у својем стану — о томе се чује врло мало или ништа, уколико није онс жалосно рекла-казала... Е сад, питам те: како ћу ја да саосјећам с човјеком који управо од тога бјежи, који хоће да сакрије у домаћу скрињу чак и тешкоће у којима би му се, можда, могло помоћи? Ето! Хајде, мудирице, реци!

— С формалне стране — тачно! Али, просуди, има и случајева кад се морамо заинтересовати, свему упркос.

— Надмашила си ме у човјекољубљу. Руке у вис. Предајем се, капут, здајус!

— Биће ти „капут“, кад се ухватимо на каквој ледини!

— Осветољубива си.

— И мање загрижена него ти!

— Е па, кад ти је толико до тога стало, ево — тресни ме ту, на ово ћилимче! Биће ми мекше.

— Знаш ти шта те чека!

Борко погледа на сат, затрепта, осврну се око себе, па се упитно загледа у Ранку. Руке му се устумараше

с зловком, новинама, марамицом која никако није могла да нађе цеп.

— Шта ти је?

Као да га тек ово питање до краја отпријезни, он скочи и сав се размаха.

— Вријеме је... Идем!

— Тјераш ме?

— Ранка! У болницу морам — као будући татица, знаш. Марица је предзору добила болове...

— Па што не кажеш?

— Онако. И сам сам пожелио да не мислим о томе. Ето, и ове укрштене ријечи... А онда — теби су све те ствари далеке, што да те гњавим...

— Вараш се, друже! — изговори Ранка чврстим гласом. — Вараш се, да знаш!

Узбуђено је закључавао собу.

— Можда је већ — било...

— Шта кажеш?

— Онако, велим, можда је већ све готово, а ја да не знам како се свршило.

— И ја бих да знам.

— Заиста?

— Кад ти кажем!

— Онда дођи к мени.

— Кад, отприлике?

— Па, предвече!

— Послије утакмице. Важи!

— Е, довиђења.

— Соколе, држи се јуначки!

Улазећи поново у своју собу, смјешкала се и махала главом. Борко ће добити сина или цурицу. Ђаво да га носи, има у свему томе неке закукуљене љепоте.

Али — Вито!

Видиш, и Борко каже, опазио је. А за Борка се не може рећи да нема оштро око. Што тај осмотри, можеш узети као сигурно, као најпровјереније.

Ако је болестан, зашто се не лијечи?

Ако није болестан... Не! Овако се не може!

Трже је узрујано и дуго звоњење телефона.

— Ало!... Кога?... Да... да...

Из једног удаљеног мјеста су молили да се Нешу пренесе важна порука, хитна.

Ранка се спреми напрескок. Пронађе Нешову адресу — никад још није била код њега.

Нешто касније застаде да предахне пред вратима његова пребивалишта, у поткровљу големе оронуте кућерине.

Притисну дугме кажипрстом, онда палцем — звонце не ради. Покуца. Ништа. Још јаче. Узаман. Квака — гле, отворено! Забораван човјек, нема шта! Иза тијесног претсобља, са чивилуком и некаквим прашином сандуком, била су још једна врата, украшена — у горњем дијелу — разнобојним стакленим квадратима. Опет — куцање, опет — без одговора, опет — квака, и — отворено!

Нешо је спавао полуничице. Незакопчана кошуља смакла се с лијевог рамена. Меснате двоструке усне, отрунуле од сна, пућкају отегнуте бесловесне издахе.

Очекув тренут-два, Ранка осмотри ову пространу самачку собу, која јој се — иако с нешто намјештаја — учини гола, без оних ситних ствари које чине душу сваког стана.

Али, за име свијета, шта је ово! Широки брачни кревет с постељином на оној половини гдје лежи Нешо под танко тканом шареницом. Она друга половина — празна, с попречно поређаним, ту и тамо распуклим дашчицама испод којих се назиде сури војнички сандук. По дашчицама — слој прашине.

Заклети неспретни нежења у кревету који просто вапи за комбинезоном!

Један дио тог безбрачног брачног кревета оцртава се косо у огледалу, старинској „психи“ која није у стилу с осталим стварима.

Ранка се загргну од смијеха, па удари дланом о длан.

— Еј, момче! Нешо!... Еј, младожењо!

## V

По младој трави и шљунку, по клупама недавно пребојеним, горе попут тананих свијећа сунчани просјаји. И длан можеш под њих да подметнеш и осушиш росу које је било на наслону клупе. Микан то и учини. Онда се загледа у дрвеће. Једна десетина стаситих ја-бланова устремила се увис — да надрасте потамњеле шкрбе блокове кућа ту недалеко, одмах преко улице. Ту су и крошњасти кестенови, оштроврхе тује, скромни борићи као посребрени, врбе са сивим слаповима растуштених коса... Одакле ли су те пресадили, борићу са звијездом иглица на врху, сумрки планински момчићу? Како си оставио завичај планински, гдје се сурове ломљаве смјењују тишинама наискапљеним, како си оставио свој завичај да глуво мирујеш ту, међу стазама и цвијећем, да те заливају цријевима из градске утробе, да слушаш нервозне сирене тролејбу-са и гугутања удвоје и мук самачког окапања...

Микан би да ту, око тог борића, има и букава и јасенова. И чини му се — лакше би му било да овдје нијесу клупе, ни стазе, ни ниједи звучници по дрвећу, ни шестарски правилни вијенци цвијећа, већ да се пустио планинским мрчавама, онако без циља — до првога пландишта, извора или пропланка. Лакше би му било. Јер јутрос је изишао на улицу безвољан, са студеном стрјелицом негдје под ложичицом — стрјелица га не пара, не мучи, али је ипак ту.

Још да није ове дјеце у парковима, јадно ли би било ово недјељно јутро!

Микан није од оних који уздишу, па ипак... Заиста, колико би веселије било да има око себе таквих

малишана. И Лена би можда друкчија била. И читав њихов живот.

„И ту си, Микане, био слабић. Шта ћеш, попуштај женској страни, обуздавај грубост...“

Онај му је човјек познат, по ходу — велики кораци и помицање у струку као код косача, по једном мало уздигнутом рамену, по великој глави, очима... очима...

— О, земљаче!

— Пази, Микан! Ама...

— Дај ту шаку!

— А ти, помало пензионерски — парк, новине.

— Сједни, сједни.

— Е, баш да мало и посједим!

— Видим ја, познат ми човјек. Биће наш, рекох. А шта радиш овдје?

— Чиновнички дерем лактове. Шта ћеш, није лоше, није. Видиш, што ти је велики град: прођу мјесеци, па, богами, и године, а да не сретнеш својег човјека који ту живи... Ех, како се расумо, кукала му мајка!

— Ама, чекај — што си ошипан тако?

— Тја, војска, брате...

— Знам те — имао си ћубу, и те какву! А сад, тице га знале, нагрдише ти главурду.

— Е, не бива без тога. Вјежба ме закачи.

— Чин?

— Рођени редов!

— Де, причај — како у војсци, како...

— Шта има да ти причам... А, ово вриједи! Света је војска, кажем ти... Елем, овако. Ево, видиш мене: нијесам неки, да рекнемо, руководилац и тако. Ти добро знаш — из опанака сам. Али, опет, добро чиновничко мјесто, велики град, станчић, одијела, fine кошуље, лаковане ципеле, купатило. Одох ти у господу. Уђем у трамвај, нос зачепим — заудара ми сељачки зној, и лук и... Одмичем се да ме не очеше каква торба или прљава гуњина. Е, чекни, братац! Али кад нас вргоше у цокулу, па нас пофронтеше, кукала му мајка! Бјеше нас од сваке феле — а сви као фишеци. Брицо до директора предузећа, сељо до новинара, те продавци во-

ћа, те келнери, столари. Било је и Шиптара, Словака. Чак један гробар. Уз мене је био нико други но — по-служитељ из луднице, мудата једна магарчина... Али, свеједно. Равнаје! Посеви као под конач...

— Аха, аха. Силно је то!

— Наилази лекар — доље чакшире! Изуј се, омириши шуферицу! Па водник с чачкалицом зађе да прегледа оружје, кукала му мајка. Их! Па узбуна... Забродих ја! Ово сам хтио: изједначи те војска, ево као ја сад ова два прста, баш овако! Не пита те ко си ништа си, но разврстај...

— Жестоко! А, слушај, није ти било непријатно?

— Е, своји смо... Првога дана сам стискао вилице и скупљао рамена да не додирујем онога из луднице. Другога дана сам се само мргодио. А трећега дана, не-дјеља бјеше, пио сам из исте чутурице вино с оном магарчином из луднице. И кад се понапио, показивао нам је каквих све лудака има... Однекуд га назваше — Професор!

— Е, брате, баш ме разгали!

— А и мене су разгалили: март мјесец, мокрине, вјетрови, а ми под шаторима.

Микан се замисли. Одиста, како му је сада све то далеко. Кишна ноћ, а бити под шатором, ујутру — на маршевање. Све би нас из перина требало под кишну шибу!

И дође му некако близак овај опишани препланули човјек, с јабучицом крупнијом од чвора машине. То ли је тај префињени чистунац о којем се причало више пута. Вито је једном приликом чуо да та људина, љети, засуче рукаве бијеле кошуље и, прије него што изиђе на улицу, пажљиво очешља длаци на руци!

— Земљаче, брате, хајде да сркнемо по једну црномањасту!

— Црномањасту?

Земљак послушно како му звучи та ријеч, па фркну од задовољства и устаде. Погледа низа се, отресе крагну, повуче наниже пешеве капута и — крену раменима као да коси.

Нешто касније Микан се враћао сам.

Копкало га је оно што је чуо од својег земљака. Ако ћемо право, и треба да нам буде све љепше и боље, али — тице га знале — код некога се то извитопери, поткочи му кичму, па не види јад и муке око себе.

Он мора да пристане на оно што се од њега тражи. Другога излаза неће бити. Он га ни тражити неће. Јер — шта значе сви ти разни „излази“?

Поћи ће онамо куд му се каже, и — тачка.

Али, Лена? Шта с њом да уради?

Лена? Опет та Лена! Плете му се око ногу, мигуљи се испред очију — не може јој сагледати облике, изразе, тако се брзо и неосјетно претапају једни у друге. Недокучива природа!

Још није нашао начин да је убиједи. Ето, јутрос је само начео разговор о пресељењу. И то начео обазриво, меко. Само га је погледала. И то како га је погледала! Смирено, хладно — ни суза, ни потресних ријечи, ни преклињања. А можда је — а? — најопаснија управо та студена одлучност.

Онај њен поглед... Није га јутрос ни због чега другог разједала туга. Лена! Не би се лако одвојио од ње. Нијесу у питању други — нек Ранка мисли шта јој драго! Ради се о њему, о Лени без које би било пусто...

Шта да учини?

Сјутра мора бити начисто. Или — или.

Питаће се другови: шта је с Миканом, зашто одуговлачи с одговором?

Ех, да је бар учио, да се уписао на неки факултет — све би друкчије изгледало. А овако...

## VI

Ако призна сам пред собом да му нема спаса, да је за њега све свршено, онда ће заиста и бити тако. Шта би друго могао и да очекује.

Али Вито неће, не смије да се препусти.

Онда, у рату, било је теже, па се ипак није дао. Нипошто се није хтио дати. Крцкале су кости стотина хиљада, милиона људи, а он се није дао. Он је знао да се неће и не може пустити.

Тако и сад.

Не, није тако! Теже је сад. Сложеније. Ово је бригани простор између двије ватре. А он више није сам. О врату му је породица, дјеца. О врату!

Шта да предузме, за име свијета?!

Како да донесе било какву одлуку, кад не види чак ни гранчице за коју би бар могао повјеровати да је спасоносна. Бар да има неку варку, неки грудобран од пјене пред собом!

Полако, сабери се, пријатељу! Сад си самом себи и брат, и друг, и савјетодавац, а можда и — судија.

Има ли начина да се избјегне одлука?

Јер, постоје само двије одлуке: једна — савити шију пред оним „радићеш за нас, зар не“, друга — бити разнолићен и суновратити се без стрва.

И једна и друга одлука значе пад на ону најнижу, критичну тачку каљуге, из које је успио да се извуче. А можда је то пад још нижи, дубљи?

„Ко једном падне...“

Доврага с тим!

Чекај, није то исто!

Бити откривен пред друговима, то је пад коначан, без призива, срамотан, то је сатјеривање у земљу. От-

крило би се не само оно што је било, већ и његове обмане, лаж. Сви би увидјели да је све што је он учинио, сваки његов корак, свака ријеч, сваки осмијех и стисак руке, да је све то превара. Да је најцрња и најподлија лаж и она вечера, и винске здравице, и пољупци, и руменило на лицу — кад се вјенчао с Даром, и она радовања и препирке око имена за Снежану и Рада, и оне шетње с колицима по парку, и породичне фотографије које је раздавао друговима, да је лаж и ова кичма која га усправно држи... Од свега, од свега на њему можда су истините само ове сиједе власи. Па и оне — и њих је знао тако брижљиво да заглади...

А радити за њих? То је — поклекнути само у себи, само пред собом. Привидно — све би остало као што је и досад било. Ако би био вјешт (а он и не сумња да није), могло би то да потраје неколико годинаца. А дотле...

Шта ти то, пријатељу мој? О чему то?

Зар нијеси годинама, из часа у час, крвавих ноктију пузио да побјегнеш управо од тога? Од те гадошти, од тог игала смрадног, од тог скотског робовања не сили туђој, већ својој слабости... Свеједно што није ускнуо у себе напрегнуто дахтање ове земље. То му није ни била најјача жеља. Он се борио да себе осови на ноге, он се загријавао вјештачким дисањем.

Онда, пријатељу, има ли начина да се и једна и друга одлука избјегне?

Још једном, још безброј пута, до изнемоглости, просуди о свему, потражи пут!

Обманути њих на неки начин?

Не узимај ствари олако, пријатељу! Нијесу то санчад, мека и наивна.

Побјећи одавде!

Зар ће те пустити?

Чекај! То није немогуће. Према томе...

Оставити своје. Па шта, они су ионако преварени. Живјели би и без њега. Колико има породица без очева.

Али, они би му се и тада осветили. Послали би податке и опрнели га још далеко више (ако има куд!). Срамота његова пала би на Дару и дјецу.

Он их већ види: Дара, исцрпљена, разочарана, одлази некуд на посао, одлази сваког јутра, а дјеца сама, закључана. Ни воде да им ко дода, ни да их утјешу кад падну. И мушкарци облијећу око Даре, кријући један од другог чине јој сигне услуге и, мало затим, долазе јој ноћу, док дјеца спавају. Или је одводе некуд. Грозно! И презиру је при свему томе.

Причај ти шта хоћеш, пријатељу — бјекство и ништа друго! Једини спас.

Куд? Како?

Стаде пред мапу.

Најзад ће му и она за нешто послужити!

Сплетови ријечних вена, зглобови планина, ливадско зеленило равнина. Оживјети те линије и боје: видјети друмове и насеља, шуме и безводне сивине краја. И видјети себе на тим хоризонтима, међу меридијанима пратити своју силуету која тоне у простор до тачкице која поиграва и нестварно трепери.

У свој крај?

Терен је врло погодан за скривање. Ту нога, и наслијепо, осјећа сваку неравнину, сваки камен или жиљу дрвета што се препријечила на путу. Али нашао би се неко ко би без оклијевања пружио прст на њега.

Мораш схватити, пријатељу: у својем крају не би могао да опстанеш. Управо тамо не. Јер тамо ће се, сигурно, много говорити о твојем случају.

Пођи онамо гдје те нико не зна.

Ето, негдје туда, при мору, под планином, или на острву неком, међу рибарима (о томе је још у дјетињству маштао) сушити мреже, пловити на свјећарицама, незнан, с брадом, у плавој пругастој мајици. Или да се загњури међу сељаке, да барата око оних њихових машиница-крнтија.

Право си дијете, пријатељу мој!

Ти врло добро знаш да би те наша и пронашли у року од десетак дана.

А земунџа каква, пећина?

Колико би издржао?

Видиш, премало времена су ти оставили за спремање и размисљање — немаш ни пуних двадесет и четири часа.

До сјутра ће нешто већ бити учињено.

Више нема времена ни за какво припремање. Може само да срне у правцу који буде одабрао или му га наметну.

У свијести стадоше да му се роје вратоломни планови. Сликовити — да би били убједљивији, примамљивији и, можда, да би изгледали колико-толико остварљиви.

Ускаче у воз који га у току ноћи односи далеко. Онда пјешачење, пребацивање по беспућима. Према граници. И, једне ноћи, привлачење, трчање, пужене. Пси. Пуцњи. Дозиви патрола. Куршуми трагају за њим, а он трчи, одбацује се, пузи. И — тишина. Он и мрак. Једна звијезда-падалица блијесне и угаси се. Он више није он. Прерушен, под другим именом. Без завијаја, имовине и прохтјева — свијет је отворен за њега.

У Америку. Јужну? Свеједно. У руднике, на плантаже, у подземље међу сумњиви свијет. У тамницу на годину-двије. Што да не! Ту би човјек био понајсигурнији.

Или да се задржи на неком архипелагу. Антили. Или Тахити, гдје је Гоген, у потрази за новим мотивима и бојама, вукао своја платна и луес. Бити наг и црн, ослободити се свега што га је тиштало, отрести се своје прошлости, својих љуштурса и маски, па и свега оног што је испод љуштурса. Спавати присно с топлим црним женама на пијеску, на асурама. Покрити вид маглином дјечјих заноса и фантазија, бити наивни брат и љубавник тим женама топлим — усна на усну, брадавица на брадавицу — тим женама податним и благим, тим палмама и звијездама које капљу у млака морска прострaнства. Зар то не би било још једно рођење? Искочио би из таласа с огртачем пјене и капљица на раменима.

Или да буде Робинсон, безнадно усамљен на острвцу којем би он дао име. Без икаквог Петка! Нашто ту Петко, кад би се, на крају крајева, и од њега морало нешто крити, и од њега зазирати. Никакав Петко! Колиба-плетара, пушка, крзно, риба, дивљач... Не, без жена, без те питоме дивљачи — не иде!

Стани, пријатељу мој! Куд си се то залетио? Нијесу ли ту под прозором кровови, збијени као крдо које је шибала кошва, нијесу ли ту блокови сури и оронули, блокови који неукусно бљеште новином својом? Нијесу ли ту улице, скверови, магистрале, ријеке — овај град-жижка, ова соба, сто, мапа посивјела, хартије с порукама у цепу, и замке, замке на сваком кораку!

Како да оствари нешто од онога о чему је мислио?

О, далеко ли је све то, јадни пријатељу!

Али, ти мораш нешто предузети! Вријеме ти је стало ногом под грло.

Кренути још ове вечери.

Пољубити Снежанину косу. Не уста, не лице — само косу! Стиснути онога бумбара на груди. Све кришом. Дарино лице, као и обично, додирнути уснама било гдје.

Али, они ће те пратити! Неће дозволити да се праћакаш кад си им већ у мрежи.

И то је којешта!

Жив човјек, па да не завара траг.

Све се може!

## VII.

На првој трамвајској станици нагло је ускочио у жола која су већ полазила.

„Ако је неко хтио да ме прати, подвалио сам му!“

Журило му се да пређе на предњу платформу. Погледа напријед: у даљини уске шине лете му усусрет, размичу се.

Добро је што се сјетио да мало среди свој сто, да тдјешто поцијепи и уклони. Кроз дан-два тај сто ће бити предмет најпажљивијег испитивања.

И тек сада, док га трамвај носи широким булеваром, Вито јасно увиђа да је оно детаљно поспремање стола било први корак његов у кидању с досадашњим животом. То је било брисање свих оних ситних неуредности које би могле бацити сјенку на њега. Кад би се могло тако избрисати још много што-шта!

Млада жена устурила се на сједишту, коса јој додирује стакло. Уз њу стоји овисок мушкарац. Она покушава да се огледа у прозору. Онда забацује главу, гледа мушкараца кроз трепавице и тихо се зацјењује. А на бијелом опуном грлу, испод самог врха браде, узвијугала се једна плава жилица.

„Плава змијица крви“ — непријатно се лецну Вито.

Само због те жилице никад не би пожелио да се приближи овој жени, која је иначе, нема шта...

Обрете се на тротоару.

Дјеца га дочекаше радосном вриском. Скакала су му уз ногавице, вјешала се о руке, лајала и покушавала да га угризу.

— Још само да имате репиће! — нашали се он.



Подиже и продрмуса над својом главом Рада, па онда и Снежану. Иако се од тога задиха, учини му се да много лакше дише. Као да је наслутио на којој је страни одушак.

Али зашто се Дара онако студено поздравила с њим и пронијела своје запослене руке, а да га и не додирне?

Нека се само дури, кад јој је до тога. Ускоро ни тај луксуз неће моћи себи да дозволи. Сама се изнутра трује, пати жена од „везаности“, хтјела би — ништа мање — него да окрилати: докторат, јавни рад...

Отпкринула је врата и позвала га к себи.

Запахну га врели ваздух. Кључање на шпорету. Пара. Пржено месо. Лук. Кошуљице се суше на конопцу, раскречене као жабе, пругасте, сивотрбе. Од паре су на више мјеста потамњели зидови, оросили се. Славина раздражујуће шишти.

Зашто га је позвала овамо? Није волио да улази у кухињу кад се ложи, чак ни зими.

Дара ћути.

Баш као да га није примијетила. Да очекне или да је потсјети на своје присуство?

Да, очекивао је да ће се најприје подбочити и да ће га одоздо подухватити леденом сивином очију.

— Зашто ме овако мучиш?

— Мучим?

Слегнуо је раменима, па се ослонио о довратак. Ако ту остане, биће му лакше да се повуче из кухиње, злу не требало.

— Зар ја не смијем знати?

— Шта?

— То се и ја питам!

Да притрчи, да је обгрли, онако врелу и усплахирену? Али, кад би она само знала колико га у овоме тренутку одбија оним својим кртичјим погледом и пеницама на боковима!

— Сјећаш ли се како смо говорили: једно тијело, једна душа...

„Одиста красно мјесто за високо сентименталне изливе... Права брачна идила!“

— Молим те, смири се,

— А што се ти не смириш? А? Чула сам те кад си прошле ноћи јечао у сну и кад си устао и изишао на степениште...

— И ти ме уходиш?

— Мислио си: женица је, умирена миловањем, блажено заспала, она и није за друго. Шапутао си, шкрипећи зубима: „Не нуди ме кафом, Микане“.

— Доста!

— И питао си некога: „Шта ће овдје Ранка?... Свуда — Ранка!“

— Престани!

— Бојиш се Ранке? Она нешто зна о теби?

Прилази му, очи јој расту, кукови се утибају, груди јој отскачу — само што се не распрену.

— Је ли у питању нека... жена?

— Стани, лудице... Немој! Даро...

— Не-е! Мене ти не можеш...

— Али то ме вријеђа, чујеш ли! Ако још и једну изговориш, ја ћу... Ја ћу...

Спласнуше кукови. Очи се поведоше за прстом — ивицом стола, па се зауставише на једној мрљи.

— Али, ја не могу овако! Питала сам се: ако си нешто... политички или тако... скренуо, што се вели... И само је ово вријеме сумануто, склиско...

Очекнула је. Он је није молио да престане. Није покушао да је разувјери. Погружено је стојао, као да каже: уморан сам од свега овога, пусти ме да одахнем... Али усне су му злобно стиснуте. То је подјарује, баца к њему.

— И ако је то... Не, болан, не би смио! Зар да нас уништиш... Дјецу! Не би смио! Ако нешто смјераш, реци ми: Даро, иди с дјецом, снађи се, заштити их...

Он је шчепа за лактове.

— Слушај: оно што је у мени, то је само моје! Јасно?

Дара се отрже, устукну, па опет насрну к њему.

— А, тако ли је! Та-ако зар! Аха! — „Он је понорница“ — сјети се Ранкиних ријечи.

— Што свариш у себи, сама покусај!

— За то ли сам себе заробила? О, не! Вито, ево ти, на! Сам кувај, сам дјецу подижи — и твоја су колико и моја! До-овде ми је дошло! На!

Протрчала је поред њега. Чуо је како су треснула врата спаваће собе.

Шта се ово дешава?

Опет су лупила врата.

Вито јурну у пролазну собу. Касно! Врата од стана била су широм отворена. Зар да је тјера улицом?

Снежана га је нешто упитала. А, да: „Зашто плаче мама? Није била добра?“

Али, шта је с њом? Полудјела! Хоће да га спута, потпуно онемогући.

— Не мотајте ми се око ногу! Тамо! У угао! И да ми нијесте мрднули. Да не мрднете, иначе... Научићу ја вас!

## VIII

У некој старој и старинској хаљини, с влажном крпом преко чела, газдарица је чистила прашину у претсобљу. Не престајући да ради, она добаци Ранки:

— Унутра чека једна госпођа.

— „Госпођа“?

— За мене — да!

Ранка радознало упаде у собу.

Дара се управо дочешљавала пред огледалом. Збуњено извади пналицу између зуба и пружи Ранки руку.

— Дакле, ти ли си та „госпођа“... Тако те назва ова моја кућна зубобоља.

— Мислиш — газдарица?

„Што ли је овако изненада дошла? И у ово доба — пред ручак... Изгледа, и неочешљана је била...“

Дара приђе прозору. Додирнув челом стакло, погледа на улицу. Онда се прошета к вратима, превуче прстом по ноћном орманићу, па га непримјетно отресе.

— Што не сједнеш? Хајде, молим те.

Као да то пречу, Дара настави да корача. Заустави се испред великог ормана са стакларијом и ситницама. Разгледала је врло пажљиво поједине ствари, рекло би се — све је то у овоме тренутку необично много занима.

— Згодну собицу имаш, — рече она најзад. — А и улица је, нема шта — с дрвећем.

„Бљедуњава. Очи суве, мало натекле. И зашто ли је онако стисла обје шаке?“

Ранка је у недоумици: ни сама не зна да ли да сједне или стоји даље. Она додирну Дарино раме.

— Хајде, сједни. Можеш и на отоман.

Никад је Ранка није у овим старим ципелама видјела на улици. Мора да је изишла с изузетном журбом.

Удно отомана била је уза зид прислоњена нека слика. Дара пружи руку. И осмјехну се, напрегнуто, али искрено.

— Што су слатки!

Два кучета за шаховском таблом, а кроз прозорче их посматрају дјеца, с носевима уз стакло.

— Гле, како се овај врашки подбочио шапицом, а овај други ликује!

Ранка се угризе за надланицу.

— Не волим такве слике — тричарије! Рекла сам газдарици да је однесе куд зна.

Пошто је вратила слику на њено мјесто, Дара спусти руке у крило. Изгледала је уморна.

Како да сад почне разговор? Било какав. Ништа јој се не јавља у свијести, ништа погодно у овоме тренутку.

Неугодно ћутање. Дара, као дијете какво, струже ципелом по паркету и упорно гледа преда се.

„Као да се каје што је дошла овамо. Не жели да управо ја дознам за њене тешкоће. Али, зашто је онда, доврага, упала у моју собу? И зашто ћути као осуђењик? Има ту нешто мало дубље, закучатије“.

Дара је наједном погледала право у очи.

— Шта мислиш, бона... зашто је Вито, у последње вријеме, онако... онако, знаш већ?!

Издравши поглед, Ранка шкрто проциједи:

— Ко би то знао!

Поглед Дарин одлута к прозору.

„Ово је већ неиздржљиво! Долазе жене к мени на исповиједање, баш као к попу... Шта ту!“

— Мислила сам: ти га знаш одраније, из рата...

Ранка одврати суво, полузванично:

— Ништа ти ја, другарице, не знам о томе!

Онда се брзо потруди да ублажи тон.

— Оно, и ми, његови пријатељи, забринути смо за Вита. Помогли бисмо... Али — како?

Захвални поглед Дарин потстакну је да оде још и корак даље, да се искаже:

— И ја сам дуго размишљала — шта му је?

„Размишљала? Шта ја ту имам да размишљам о расположењу туђих мужева! Што се не отресем свега овог!“

— Ето, ето! — Дара је узбуђено прихвати за руке. — И ја се поједох жива. А он — мумија... Данас почех с њим разговор. Онда загусти, праснух и, ето...

Усне су јој се купиле у грчевит чвор.

„А, тако ли је! Домаћа идила — оди ми, дођи ми...“

— Све се бојим — мој брак је промашен...

„Како само убацује крупне закључке — с бока! И, гле ти чуда: не зна се да ли је више забринута за Вита или за свој брачни живот, што се каже... Е, препелице моја лакокрила!“

Ранка устаде, протрља сљепоочице.

„Како могу бити оваква... овако студена!“

О чему јој Дара још прича?

— Не знам ти ја, Ранка, тек ето — жена као жена. И да немам разлога за бриге, измислила бих га.

„Повлачи се! Ништа, хвала и за ово...“

Одлучи се да заобилазним путем испита оштрину сукоба између Даре и Вита.

— Није ли вријеме за ручак... Зар ће Вито нахранити дјецу?

— Нек чини шта му глава зна!

— Значи — отишла си!

— Отпутоваћу к мами за неко вријеме. С дјецом. Ако ме буде молио, можда ћу се и вратити.

Ранка нагло устаде и повуче је.

— Даро, смјеста да се вратиш кући!

— Е?

— Без скањивања! Идем и ја с тобом!

— Зар да му се покорим?

Ранка се зачас смете, поколеба. Да, заиста, зар да се жена покаже слабијом? Да му дође пред ноге: учинила сам глупост, ево ме... Не, друкчије то мора бити!

— Даро, ако се вратиш, ти ћеш бити јача од њега! Врати се онако пркосно, ради дјеце. Нека он то о-сјети, па ће се савити и његова рамена.

— Не могу сад!

Сва запламсала, румена, влажних очију. Ранка јој је додиривала руке, рамена, косу.

— Али, Даро, помисли: дјеца расплакана... О, па ти не можеш тако, мајка си... Знаш, Даро... Хајде!

Дара је грцала, шапутала нешто, чинила слабе покрете као да се брани, али се ипак препусти да је Ранка поведе к вратима. Ту Ранка застаде, изви врат да ослушне. Изгледа, у претсобљу нема никога.

Потрчале су низ степенице држећи се за руке. Умало не налетјеше на једног од станара — обољели пензионер, коме се тресе глава, приби се уза зид, па кивно погледа за њима.

Расположена, као што је увијек кад довршава неки посао којим је задовољна, Ранка је широко развукла корак, мало се погнула и нехајно махала рукама.

Испред самих врата — застаде.

— Не бих ја унутра, — прошапта.

— А, мораш! Кад си ме доведе допратила.

— Неће му бити право, што сам и ја уплетена.

— Молим те, са мном си дошла!

— Добро... Да зазвонимо?

— Не треба, бона, отворено је.

У пролазној соби није било Вита. Дјечје руке обискоше о мамин врат.

— Гла-адни смо!

— Мамице, јеси ли добра?

Појави се Вита, у кошуљи, рукава засуканих. По крај прамена косе, пале на једну обрву, свјетлуцао се зној. Осмотри их обје. Уз слаби, помало збуњени осмијех, рашири мокре руке.

— Сакријте се, домаћице, преда мном!

Да није ту Ранка, Дара би му се бацила о рамена.

## IX

Звали су је да остане, да руча с њима. Али она рече: научила је на свој ресторан и, најзад, што да их данас узнемирава — боље је да буду сами.

Заузела је сто до прозора с густим завјесама. У очекивању супе Ранка је направила „сендвич“: узела је кришку хљеба из корпице, посолвила је, а затим запаприла. Већ је навикла на те столњаке с мрљама винским и оуглала у дугим чекањима и једноликости хране. Други абоненти, веле, докупе још понешто, те у свом стану „грицну и гушну“. А Ранку је мрзјело да шврља по пијацама и продавницама, да чека у редовима и уноси у своју собицу масне замотуљке. И не само то — уопште, премало се бринула о себи и својем здрављу. Неколико зуба јој се распадало, а она није стигла да оде код љекара (зазирала је од љекара и болнице). И тек кад је почело да јој сијева до мозга и да јој срце, уз болове, поремећено ради, сјела је на столицу која личи на берберску. Љекар се зграњавао, упућивао јој пријекоре што је запустила „тако јаке зубе“. Изговарала се да су јој зуби пропали „још у рату“. Љекар је рекао да ће јој, у току два-три дана, повадити неколико шкрбина. Она је одговорила — нек вади одмах све, и то без опоја. При излазу, стегао јој је руку и поклонио се, уз блијесак ћеле, уоквирене сребрним коврчастим вијенцем. Иначе, никад није боловала — погдјекад би је ишијас ухватио у клијешта, али она би стегла зубе, корачала мало укочене ноге, блиједа, и никад не би изостала с посла ни из школе.

Изиђе.

Још ће бити рано за утакмицу. Могла би да сједне негдје и прочита новине — у току јутра није стигла ни

да завири у њих, а то је већ осјећала као нарушавање једне свете навике.

Ох, ено га!

Немогуће је избјећи сусрет с њим. Он се још издалека осмјехује, изнад крупних грозничавих очију обрве лете уз чело. Онако сув и кошчат — сав је у оштро преломљеним лактовима и кољенима — он почиње да се поздравља са отстојања од петнаестак корака: „О, каква част!“... „Пази ти наше Ранке!“... „Свуда скитам и за тебе питам“... „Овамо ту шаку!“... „Тако ти се усирило!“... Нимало му није сметало што су се пролазници освртали к њему или чак застајкивали, уз потсмјех и веселе примједбе.

Кивна што јој тако дуго тресе руку, Ранка му својски стисну шаку. Он изви рамена, лице му се смијешно згрчи као да ће заплакати — а усне су му се смијале.

— Што имаш шаку — из суве дреновине исцједила би воду! Да ми је, кукавцу, таква снага, скочила би ми нумера код женскога свијета. Оно, ни овако ми биланс није рђав!

Увијек он тако — „биланс“ и слично — а лактови му излизани, цакле се, и прса упала, угнула се над ивицама канцелариских столова. Ранка га је знала већ годинама — био је нешто мало и у рату. Није могла а да га и сад не замисли онако искривљеног под лугом пушком, у цокулама без везица и чакширама сукненом.

Он застаје, поново пружа к њој руку, и жута кожа на лицу и жути зуби и чело — све се то смије побједнички.

— Честитај ми!

— Шта да честитам, досадо једна?

— Женим се, бре, еј!

— Зар опет?

— Како то — „опет“? Не могу ни ја задовијек да се цмачем с кројачицама по парку. Човјек сам од реда. А и вријеме ми је — ови пропланци напредују у чело...

— А добро — која ти је ово женидба по реду?

— Честитај, па испитуј до миле воље!

— Е па, кад си навалио...

— Хвала, жива била!

Срачунавала је у себи: двапут се женио прије рата — сам је казивао. Једном у рату, прије но што је узео пушку. Та му се жена, веле, разочарала — покушала да пререже вене. А он се шалио: „У војску ме је отјерала женска и окупаторска окупација...“ Послије ослобођења још једној је „дао руку па онда — ногу“ — како је он то сликовито описао.

Често га је виђала са женама. Глас му бруји — преде у грлу неку подебљу умиљату жицу. С оним прамењем косе и очима грозничавим, с оним оштрим кољенима и лактовима — личио јој је на грабљивог паука. Тако га је и назвала у себи — женски паук.

Завукао је руку у унутрашњи џеп капута — „код срца“ — и извадио малу фотографију: округло лице, свјетлост гори на слеђеним таласима, јефтина огрлица, осмијех с јамицама...

— Хтјела си да питаш како дођох до ње. Е-е, ту сам ти ажуран као кокот. Сједим у парку, кад — иде женска, персоне! Скочим, попречном стазом пресијечем јој пут: желио бих да се упознам с вама — тај и тај! Она — та и та! Ту је, вели, код родбине, а пошла до фризера да се ондулира. Рекох: причекаћу вас. Те ја дрежди на улици два дебела сата. Послије, све као по лоју!

„Зашто ми он све ово прича?“

— Е, сад долази оно главно. Знам те, знам гдје хоћеш да цјепнеш! То сам и ја посумњао: кад се тако лако успије код женске — нијесу чиста посла! Ја ти њој накитим писмо — она, знаш, живи с мајком ту у унутрашњости — напишем: пошаљи ти мени, душо драга, из Одбора увјерење о владању, и то за тебе и за твоју мајку-удовицу. Знаш како ти је, опекао сам се неколико пута! И, ево, био сам ти овога пута срећне руке: стигоше прије недјељу дана увјерења. Ево, погледај — све прописно таксирано, по сто педесет динара, па печати... Да чујеш шта каже за њу: „... и да је до- тична Милева пре рата била девојчица и као таква се

политиком није ни бавила, а да је за време рата окупатора из душе презирала и према њему се односила патриотски, те је и по ослобођењу била исправног моралног стања, што је као такву овде сви познају...“ Гледај, потписи: претсједник — тај и тај, секретар... датум... А ово је за мајку, слушај како су накитили: „...и да је гореспоменута, иако по невољи удовица, била исправног моралног стања, које сви тврде једногласно, да је остала по тој линији и принципу неокрњена...“ Е-е, сад видиш како сам ти се осигурао...

Ранка, нешто мало заинтересована, упита:

— Па шта би даље, кад ће свадба?

— Само стрпљиво... Одем ти ја к њима, у просидбу. Кад тамо — дијете! Како? Шта? Откуд се нашло дијете? Веле, била је једном удавана, па се онај несрећник опијао, те она — право к мајци! Показујем ја ова увјерења и таксе: нигдје ту нема дјетета! А она — у плач. Ја сам ти широкогрудан, како ме видиш, те рекох: нех буде и дијете! И тако, углависмо ствар.

— Да опет не буде — „дадох јој ногу“...

— А, не! Да видиш што сам се спремио! Намјештај, на кредит — све политирано, мува да се сатре. Нема ту шта, цијеним ту женску што је онако кротка и милокрвна... А да видиш само како ме пази њена мама — ни да сам јој јединче, мезимче: душеци, уштипици, пите, јаја са шунком. А већ она, млада!

Очи, танке модрикасте усне, длакаве ноздрве, прозрачно руменило на јагодицама — све је тињало од унутрашње страсти, коју је он теточио и мазео у себи, и кљукао је живим сликама и усхићењима.

Обрати се Ранки смјерно, опрезно:

— А ти ћеш доћи на свадбу?

— Ја — не!

— Ама, неће бити? Ти знаш: од родбине имам само — себе!

— А шта си ти мислио: Ранка ће долетјети да ти види таксирану невјесту!

— О, шалиш се, видим ти по очима. Ти имаш, то је општепознато, тако добро срце да нећеш моју радост...

— Радост? Твоја заћореност!

— Заћореност? Хе-е... то јест, како...

— Да се поздравимо! Довиђења!

Остао је забезекнут, једном је подигао руку и крочио за њом као да ће је зовнути, онда угнуо раменима, погледао фотографију и — разњежио се.

„Овакве једноставно треба заобићи, одгурнути с пута, ако неће да се уклоне... Три дана би ми трућао!“

Упути се к стадиону.

„Сви се они тако ожене... И Вито...“

Није ни помишљала да се убаши у неки од трамваја или аутобуса на чије је улазе нагрнуло мноштво млађарије. Она ће овако, пјешке. Неки од њених познаника сигурно би је пребацили колима. Али она није хтјела никоме ни издалека да напомене, а да замоли још мање. Чак и ако би је неко од њих позвао, она би можда рекла: не, прохтјело ми се да пјешачим!

„Паук!... И што је најниже, најљигавије у свему томе, то је оно његово истинско радовање — он сав гори, трепти, нешто просто кликће у њему... Гад!“

Већ се спуштала према Ауто-команди.

На углу, украј коловоза, сјати се узмућена гомила из које шикнуше увис два-три женска вриска и повили: Држ га! Утече! Број кола! Број кола!

Ранка се усјече лактовима у стиску.

На трогоару, преко самог решеткастог испуста за воду, лежао је дјечак. Крв из носа и уста подлила плави раздјељак, рука уврнута, млитава.

— Не дирајте, комисија ће!

— Блатобраном га закачи и док тренух, пасји син...!

— Љекара, другови, лекара!

— Одбиј!

Ранкина рамена сунуше кроз масу. Рука се диже испред пониклованог орла на црној лимузини. Кочнице љутито шкргутнуше.

— Другови, дијете прегазише... Сви смјеста излазите! Сви, брже! Испразните кола! Шофер — овамо. Тако! Размакните се! Пут, еј, што си се удрвио!... Шта, каква комисија — на клинику! На клинику! Придржи главу, пажљиво! Отуд, отуд прихвати! Ти, дру-

же, са мном, у кола! На хируршку! Брже, дај гас, бо-  
жју му кућу!

Нешто касније опет се упутила према стадиону.  
Ослушкивала је у себи одјеке младићевих ријечи:

„Није безнадежно... контузија лобање... Изгле-  
да, лакши потрес мозга... Фрактура лијеве руке...“

Како су се сви повиновали кад је она онако по  
својски завеслала кроз масу око дјетета!

Али, к врагу, што се опет намеће Вито!

Као да се ту нешто крије!

Ако Вито има неки гријех из рата, зашто га је то  
баш сад спопало? Никад прије није такав био.

Или да одмах пријави ствар гдје треба, па нека оки  
све лијепо преузму и извиде.

Зар баш она да то учини! Многи знају шта је Вито  
раније осјећао према њој и сад, наједном, долази она.

То се ни замислити не да... Баш она!

„Није безнадежно... контузија... Потрес...“

Отићи к Виту, притјерати га уза зид: знам, наслу-  
тила сам -- говори шта је!

Али, зашто се она уопште уплиће у то? Можда Бор-  
ко има право: ако човјек крије од својих другова...  
Не, не! Ту не смије бити равнодушна!

Е, лако ли је то рећи!

## X

Препустила се да је к стадиону носи жива људска  
ријека. Тако јој је добро — не мислити ни о чему, осје-  
ћати само ону топлину и устрепталост, у коју је утка-  
но очекивање побједе и црвић сумње да је могућ и  
пораз.

Носи је напријед и онај жагор, журба, дозиви, пре-  
стизање. Говори се о томе великом сусрету старих  
противника, о „утакмици године“, о предвиђањима и  
— о чему не.

— Има да вас прошијемо с три гола разлике!

— То — кад будете играли с тимом дома старца...

— Лопта је округла, еј!

— А гол ћошкост!

— Буди крај мене да ти ошацујем профил!

— Она твоја теза о будућој доминацији апстракт-  
ног у умјетности неодржива је, то се види...

— Каде си, бре Коле, искам те целото утро! Салет  
ли си пио?

— Карту више?

— Што си наиван! Је л' ти ћале правио чункове за  
парно грејање? Фијуу!

Ранка би била спремна да у себи увијек осуди  
сличне разговоре, па и да се умијеша. И рекла би: баш  
су површине, дозлабога површине ове генерације, у фут-  
балу се исцрпљују сва њихова интересовања — о то-  
ме говоре, о томе маштају, а врло ријетко о књигама,  
науци, умјетности, политици... Али, сад је Ранка скло-  
на да ничију ријеч не одмјери на својим строго чистун-  
ским теразијама. Она чак ослушкује све око себе, по-  
кушава да се занесе, утопи у масу која се улијева под  
бетонски скелет.

— Замисли, Тозо, шта сам чуо: двојица се опили на селу, па ухватили некакву женску, рапчепили јој ноге, да простиш ти и твој образ, и — тиснули јој погли ракије... А, Тозо? Веле, клокотало јој да је милина...

— Ди се сетише тога, брљавције!  
Ранка побјеже к својем сједишту.

Још траје предигра. Омладинци, посустали, мокрых леђа, муче се с лоптом. Није хтјела да их посматра — очи морају бити одморне за главни сусрет.

Облачно. Некакви сумрки облаци. Вјетрић — пјетлић црвене кријесте — залети се, спотакне се, па спласне у млаки предах.

Боја траве некако потамњела, згуснула се.

Ранки се поглед отима са зеленог поља. Хтјела би једним сијевом зјеница да обухвати овај развучени, узаврели амфитеатар, да у једном трену упије у себе то шаренило, хуку, брујање, бурно таласање лица, ту напрегнутост ишчекивања која се напиње, потискује облаке, размиче их.

Сва је препорођена — ни да је изронила из бистре воде, бодра и чила, очишћена од оних љепљивих свакодневних наслага, од ситних оједања и суве туробности, од сјећања на Вита и Лену, на сладострасног „паука“ и његову невјесту, на газдарицу...

Излазе на терен бијеле мајице с црвеним звијездама на прсима. Одмах за њима — плави, са знаком зупчаника.

— Пла-ви! Пла-ви!

Достојанствено газе судије — голоноги жреци у црном, чија млијечна кољена дјелују отужно у овом сплету жилавих мишића.

Лопта је на центру. Нема више стадиона, ни облака над заставама, ни свијета иза тих застава.

Десетине хиљада погледа сијеку се у једној тачки — нова жућкаста лопта на центру.

Ранка је скрстила руке, сва се стисла. „Удри лопту том маљицом!“

Почињу „наши“ — плави.

— Пла-ви! Пла-ви!

Плави су почели. Плави имају лопту. Повели су. Плави се нешто збуњују. Губе. Не! Плави се сналазе. Ранка је сва у стиснутим песницама. Плави су отели лопту. Прецизно проналазе један другог. Дриблинг, пас. Халф — спојка — крило — спојка — вођа навале — крило — центаршут... Ништа!

— У-у-у!

Бурно се преноси игра. Букне као пожар на једној страни, па се раскине, разбије, оспе и онда — брани се, мајчин сине!

Опет су натисли плави. Ранка се придиже, сва се устремила с њиховим налетом, хтјела би да крикне, ободри, понесе лопту грудима. Али, у грлу јој само шишти.

Испред ње — огуна, мирна рамена, глатки врат. И то ми је навијач! Ни влас косе му се не миче. Само, испред његова лица промичу увис истрзани, љутити прамови дима и по који у стрепњи пућнути колутих, као посљедњи издах самртника.

То прамене, сад и опет, скрива Ранки плаве мајице и лопту. И чини јој се — читав стадион се застије плавим праменем, и трава је поплавјела.

„Заиста — витешка игра, мушка! Окрши га!“

Наједном, пирну вјетар страве — стадион се најези, стресе, замрије... замрије, па се намах згрчи, пралакну, наду, заурла...

— Гооол!

Плавог дима за тренутак нестале.

— Не, није! Офсајд!

— Уа, судијаа!

— Људи, чисти офсајд!

— А ко вас пита, чикице?

Ранка се запалила. Виче, протестује, потстиче, грди, јадикује. Сва се стопила у једну жељу — дати гол, побједити, и у једну отровну стрепњу — не бити поражен. Само још данас не бити поражен. Ваљда и неће — плави су данас просто сјајни!

У прекиду иза првог полувремена Ранка се једва згари до телефонске кабине.



— Ало! Хируршка клиника? Ало... Ко, дежурни љекар? Хтјела сам да питам како је оном дјечаку што га је ауто... Нијесам јасно чула... Ох, баш ми је драго! Хвала вам... Да, да, ја сам га допремила к вама... Ало, како рекосте? Распитују се за моје име... Поздравите родитеље, молим вас, и реците им да се не труде... Шта, и ви тражите да се кажем?... Но, па реците им, докторе: једна одлучна рука или, ако баш хоћете, — рука партизанке! Ето...

Задовољна што је повријеђени дјечак, како рече љекар, засад — „ван опасности“, Ранка се загњури у зајезерено, узгибано мноштво.

И — снова се пољаном разлисти плаво-бијела леза игре.

— Академик! Очитај му лекцију... Леђа! Леђа!

„На свакој утакмици има бар по један ћелави играч...“

Поведу бијели — талас хуке нараста... Лопта је изгубљена! И, како хука опада, јењава, из ње израста нов талас брујања, још силнији, бјешњи, неодољивији. Низ стрмине стадиона, степенасто, сурвавају се слапови хуке и запљускују зелену пољану, заробљену под овим облацима.

Никад Ранка није видјела да се људи у граду овако радују или очајавају, да су овако слободно развукли своје хармонике у грлу. И она као да је ослобођена свега — свих обзира, спољних и унутрашњих стега, брига, тежњи, напора, мртвила. Нема ту ни улице, ни прозора, ни шина, ни књига, ни стола, ни очију које изазивају, ни узрујаних радио-таласа. Ту је само један огромни празни простор, испуњен тим бијелим и плавим мајицама, што у духовитим складним налетима продиру с лоптом к стативама и мрежама. И ту су само трептаји Ранкиних нада, спремних да букну до лудог радовања. И ту је чемерна стрепња њена, која при сваком продору противника капље уз мрежу плавих. И ту су голмани, мрке сторуке хидре. Каткад јој се учини — страхују пред мрежама као чедна дјевојка над својим дјевојаштвом.

Ранка већ не зна шта би са собом. Плави опсједају гол. Али, лопта неће, па неће. Једно плаво тијело се праћакну, изви, лети за лоптом, захвата је главом... Преко стативе!

— А-а-а!

„Ој, шта су то бијели наумили? Не шале се. Држи, пресијечи му пут! Дочекај тиквом ту тикву!“

Али, стадион кроз густо решето сије грмљавину, носи играче, даје крила оном навалном таласу, оном бијелом вихору што се незадрживо сјурио к вратима плавих.

Један ништавни удар.

— Гооол! Гоооол!

Судија показује бијелу тачку на центру.

„Неправда! Каква неправда! Кад наши заиграју, кад су за два копља бољи, онда... један млаки, бољиви шут!“

Чини јој се — и облаци легоше на заставе које клонуло висе рубом стадиона.

А даљине мумлају. Сива завјеса пљуска косо пада негдје тамо преко Саве.

Узалуд повремена таласања наде, узалуд плави блијесци.

Облаци — све нижи. Све гушћи ваздух над зеленим пољем.

Ранка разочарано устаде.

Бију звона, завијају трубе. Навијачи бијелих упалили су бакље од хартије, и мноштво лица сабласно се комеша. И све то личи на неки прастари дивљи обред, при којем је жртвована једна нова жућкаста лопта и уцвијељено навијачко срце.

## XI

Непомично лежећи у замраченој соби, ослушкивао је омамљено дисање дјецe: Снежана је правила кратке прекиде прије сваког удисаја, а Радево дисање личило је на непрекинуто равномјерно таласање. Кад би био сигуран да је и Дара чврсто заспала, могао би слободно да се премеће по лежају, а можда и да устане и погледа — треба ли штогод припремити: нек буде спремно, ако устреба.

Откако се, уочи касног ручка, помирио с Даром, лакше је дисао, и мирније.

А да ли му је заиста било лакше?

Како да их остави послије данашњег грљења и суза? Како да их препусти самима себи?

И тај његов поступак увјерио би Дару да је било оправдано њено страховање, њени испади и јадиковање о „промашености“.

Ипак, за сваки случај, шта би му било нужно? Новац. Пиштољ. Пар веша. Ситнице.

„Веш? Шта ће ту веш — не иде се на терен!“

Али зар ће моћи да нестане послије свега што се данас догодило? И зар да никад више не чује ово дисање дјецe у замраченој соби по подне, и дубоко у ноћ — кад год се пробуди, и рано изјутра кад заплаве узане траке на прозорима? Тај сан, то спокојство почива на њему, на његовим очинским длановима, на повијана напрегнутим од мисли и брига. Зар да их никад више не обрадује (а себе још више!) играчкама, ципелицама снијежно бијелим и шкрипутавим, сликовницама, излетима и играма, морем? Да се одрекне њихова мажења уз татино крило, да му не расту пред очима и у срцу...

Ништа неће припремати! Није му потребно. Шта? Он нипошто неће моћи да се утопи у незнану туђину, да се растане с овом собом и дјечјим гласовима, с Даром која му је постала толико блиска, да не може себе замислити без ње.

Па шта онда?

Све оне муке и колебања срушиће се поново на његову главу. А минути пролазе, часови тешко капљу — и сваки њихов удар мукло одјекне у његовој нутрини.

Да пречисти најприје: бјежати или чекати овдје? Једно или друго!

Како чекати, за име свијета? Како чекати?

Одлучити се на један корак: открити све напима! Зар? Па, нешто се мора жртвовати. Нешто? А можда је то — све!

Не издржа. Лебећи на прстима, нађе се у купатилу. Испра уста и грло, испљуска се, испи неколико гутљаја.

При повратку у собу учини му се — не гази он то на прстима по паркету који открива сваки корак својим сувим шкрипањем, већ се њиха, попут пеливана, на високо-високо разапетој жици, њиха се, увија, лебди, без мотке за равнотежу, само с рукама раширеним, али с рукама које мора крити од свакога... од свакога!

Пошто се опет опружи, покуша да опрезно приколча малоприје испуштenu нит: признати све друговима. Да, видиш, то би значило: обмањивао сам све вас до извјесне границе, преко које моја нога не може да крочи... и неће! Не учини ли тако, прекорачио је и ту, крајњу границу!

Биће то мушки гест — ево ме!

Крив сам за то и то...

А зар би им се морало рећи баш све?

Открити само онолико колико би било дозвољено да му се повјерује. Можда би му мање вјеровали, ако би признао цијелу истину. Заиста, тешко би било усвојити као разумно да један човјек сам призна тако нешто. Уосталом, зар он нема могућности да тврди како му о ни — у намјери да га застраше и улове — товаре на

лећа и оно у чему нема никакве његове кривице? Он има на то пуно право! Можда је управо ту она узана, тешко уочљива бреша у обручу који је намакнут око Вита и који се може затегнути у — омчу.

Дотрчати друговима -- спасавајте! Јер, не ради се само о његовој кожи.

„Радићеш за нас, зар не?“

Колико би штете могао да нанесе заједници!

Другови ће знати да трезвено одвагну све то. И поред свега, биће то одважан, необичан гест!

„И онда ћемо ми в а м а постављати замке! Па да — што да не! Можда ће ми другови ставити у задатак: привидно прихватити њихове услове... Смрсићемо им конце!“

Од нестрпљења се усправи, па се опет баца натраг. Ко ме да оде?

Није то једноставно. Зар ће га одмах прихватити у благо наручје? Ти људи не смију примити као истиниту и искрену голу ријеч човјека, који се већ једном срозао. Ухапсиће и — готово! Послије се ти копрцај. До овог часа ти се вјеровало све, а чим учиниш онај сумњиви, онај до задаха трули корак — неће ти се вјеровати ништа. Ставиће ти под микроскоп душу и сваки твој досадашњи корак. Зар да те одмах прихвате и чак се ослоне на тебе? Наивност!

Била би му драгоцену подршка једног од ближих пријатеља. Све би постало некако чвршће, стварније. Можда би кроз људе прострујало оно дубоко људско осјећање, лишено сваке крутости и „линијашења“, оно осјећање које је неколико пута и њега обузело на састанцима: пружити руку човјеку, отети га од пропадања, од непријатеља, немилосрдно га опшинути, али му се подрамити — да се не скљока у ништавило...

„Шта? Бијеш сентименталну жицу... Не пали то!“

Али, нечија подршка му је неопходна.

Микан! Нипошто! Само он не. Због Лене? Можда баш и због ње. Он да извлачи Вита? Подла игра!

Борко! Томе се вјерује. Сасвим природно. Јер тај реже све, чак и кад не треба.

Устао је, постојао на балкону, упао у кухињу и завукао главу у креденац — има ли нешто да се загризе.

Сачекаће док се смрачи. Сметала би му дневна свјетлост.

Устрептао, лак, газио је сумрачним улицама, забацивши гдјекад главу да му прве капи кише, ријетке и топле, квасе лице. То су добре, благе сузе умирења.

Заостали навијачи промичу испод тек упаљених сијалица.

Кишне капи прошарале су тротоар, изрешетале свијетле кругове под сијалицама. Не размишљати више ни о чему. Отрести се свих тих гмизавих зачкољица, сумњица, лукавих изговора, сметености — право напријед!

Борков стан. Откључано. Значи — ту је!

Пређе преко прага.

Запљусну га свјетло -- собна врата широм отворена, гласови бучни, раздрагани.

Хтједе да се повуче.

Дочепаше га за руке и рамена. Микан, Лена, Борко, неки високи гаврански црн младић...

— Честитај Борку! Честитај!

— Син! Син!

— Сина је добио! Главоњу.

Стегао је Боркову руку и рекао нешто.

Ту је и Ранка. Испред усана јој застала чашица с ракијом.

— Узми чашицу, наздрави!

Да наздрави није умιο, није могао. Испио је. Сав се најежио и стресао.

— Куцнимо се! За главоњу — до дна!

Куцнуо се, испио до дна.

Радио је све што су му рекли, све што су други радили. Да ли се смијао, да ли је ударао Борка шаком по рамену?

Украј стола сједио је тих млад човјек. Ако је да се пије — пио је, ако је да се галами — ћутао је. О чему ли је мислио, док је врхом кажипрста додиривао руб чаше?

„Тај тихи човјек, тај човјек... О, сто му јада — тако ми је познат, све ми се чини, тако познат... Онај лагани покрет главом, коса, јагодице... Одакле? Чекај, чекај! Тако познат ми се чини, тако познат... Овај човјек тихи, жутокоси... Наочари? Не, не! Гдје сам га видио? Тако познат се чини, тако... Погледао ме је о-базриво... Очи! Сто му јада — тако познат! Очи! Сива крљушт зјеница, с неочекиваним руменкастим просјажима...“

Те очи — без стакала с финим позлаћеним оквиром — уоквирене подочњацима, час грозничаве, час смирено утрнуле! То меко заобљено лице — избочене кости и жутикава кожа прошарана блиједом маховином браде. Бескрвне прозирне длаке — травке испод камена...

„Је ли он? Тако познат ми се... Он је! Зар он — жив?! Чекај, мирно! Гледа ме... Руке под сто... Он! Зашто ми се раме трза?! Смири се, спокојно, смири се...“

Око упију му се врзмао Борков нескривено разметљив глас:

— Кад сам се родио, по селу су пуцали из пушака. А ја бих ноћас, части ми, из топова грунуо!

Ранка се чула више од свих. Је ли је заиста до дна осјећања занијела радост? Или је хтјела да покаже како може ископити више чашица од иједног мушкарца овдје. Чак је хтјела да се полне на столицу и да одржи говор. Али, чим погледа на оног тихог младића, одустаде и задовољи се ударањем песнице о сто.

Тихи је погледа једним оком.

— Ранка, пратим вас. Сви остали су испили по три, по двије, а ви и ја по четири... Пратим вас!

Али Ранка као да није обраћала пажњу на њега.

Само она и Тихи опазили су кад се Вито искраде из собе.

## XII

Сатрвеног, прими га прокисли мрак.

„Син се родио... Наздрави!“

Није га дотукло само оно бистро пламсање ракије, као да је из очију Боркових ископало. Није само то! Ни здравице.

Тамо, међу оним људима — Борком, Миканом, Ранком — посјекло га је осјећање да ни пред једним од њих, и да није овог рођественог славља, не би могао да се до краја, наискап, изјада и искаје, ни да помакне студене плоче с јаме у којој је сахрањен његов задах.

Не би, и неће моћи!

Па — је ли се затворио круг?

Ако јесте, проломити га још једном!

Али, зашто се враћа према Борковом стану? Зашто су га омећиле и омађијале управо те улице?

Тамо, негдје у блиском средишту његова ковитлања, тамо је једна свијетла соба, једна кула у којој се пјени и ври од здравица, од чашица ван којих је свјетло отужно и блјутаво. Тамо је један смирени човјек узутао стола, један човјек за којег би се рекло да тачно зна шта хоће чак и кад пребаци ногу преко ноге. Он је, засигурно, сагледао живу рану Витове панике — „науушиће да сам од њега побјегао!“

„Ко једном падне...“

Тамо је једно спарушено женско срце, које се наједном ороси и запали, које је кадро да отвори своје коморе за туђе радовање, да га прими у своје штедно наручје — самотно, а никад сиротињско, никад просјачко.

„Син се родио...“

Улица равнодушно прима све кораке. И нико не ослушкује боју њихова звона — реску, апатичну, жу-стру. Звијезде су се сакриле да плачу над крововима и тротоарима. Једно ужарено звоно баца сјенке тамо и онамо, коси их, разастире, грчи. Ред објешених звијезда њиха се о стубовима и жутиим орошеним очима прати воштане кругове на асфалту.

Кораци — из круга у круг. Улице су се сколутале у кругове као успаване змије.

Ни главе, ни чвора, ни прекида.

„Радићеш за нас, зар не?“

Механизам је живље прорадио, подмазан млаким, уљано густим капима које се циједе из тмине тмина, подмазан мождином. Пипци се обавијају око стубова, клизе низ олуке који још нијесу зашумјели.

Наздрави пипцима црним, и киши, и стубовима о које су вечерас објешени редови жутих очију.

Наздрави смијеху оном, и здравицама, и чашицама — ваистину се роди!

Наздрави корацима овим, и голим змијама-улицама које би да се вечерас окупају и збаце са себе пра-шну кошуљицу, и да блиставе дочекају наше јутарње кораке, и мирисе хљеба и новина.

Наздрави горчини овој, жучи у грлу. . . јер — „ми знамо све“ и све ти је узаман!

Наздрави дјечици која у дому чекају оца да, уз цику, објашу његова кољена и рамена, и женској коси над решоом и гризом, и црним женама које би се под кишом дале киши.

И проспи грозни смијех, горчи од жучи, нек се за-даве решеткасти отвори по ивицама коловоза, и нек га упије масна балканска земља, што је кроз сваку пору и пукотину града искезила своје жедро гумење да се напије.

Поспи најгорчим смијехом косу, испљускај лице. Отруј вид и крени — свеједно куд. Круг је затворен, безнадно затворен, јер му не видиш међа. . .

— О, тиде га знале. . . какав те то луди вјетар носи овим улицама! Пређи овамо к мени.

Ситно Миканово лице, испод качкета, уоквирено узвртном крагном мантила, смијало се добродушно.

Привуче га то лице.

— Ти се искраде, а? Они тамо питају: ама, куд штуче Вито, како не опазисмо. . . А оно, видиш, по кишици. . . Нека, нека, и ја ти волим кишцу, овако кад се проспе и мине, а не сну мртву, трому кишурину, ни оне облаке што се као свиње ваљају у блату. . .

Вито слисти кажипрстом воду с обрва. С колико напора прима у себе Миканове ријечи. Можда их још и не прима, него му само ситно звоне у ушима.

— Е, друшкане, одлазимо, путујемо, селимо се. . . Бити тамо, на извору свега, међу народом. . . А ви ту биократишите у прабини, дабогда вам мољци трепавице прогризли!

— А Лена? — оте се Виту.

— Е, у њеном табору је настала пометња, отсту-пање на читавом фронту. . . Чим је осјетила да ја сто-јим на чврстом мостобрану, отпор је био скршен. . . Мангуп је она, сецовала је на једну карту — моја неодлучност. . . Данас се држала чудно: у очима сам јој назрео незрелу жељу да оде одавде, баш као да бјежи од нечега. . . Чудно, зар не? Оно, још није рекла ону најмекшу ријеч, али — гура се к томе; лед је кре-нуо, што рече онај Остап. . .

Вито готово не може да прати смисао и нагле ско-кове Миканова говора. Осјећа само једно: како се овај човек наједном преобразио — и ријеч му је сочнија.

— Трчим до једног друга да се договоримо о одла-ску, не могу да чекам до сјутра — нек се зна!

Пође. Сјенка му расте и скраћује се под свјетил-кама, а кад се скупти под њим он је безобзирно гази.

Киша прсне, ношена вјетром, па се притиша, гото-во пресахне. Столови су се повукли у крчмице и по-друме.

Микан замигну иза угла.

„Благе чистима, јер је њихово царство непољу-љано. . . Несрећни пријатељу мој, изронио си међу чисте људе; понеко, додуше, с мрљицом каквом, али — чисте. Они су, кад је чело прскало, прегорјели себе, да

би сад имали себе; да би могли наги стати на сунце, на какво хоћеш постоље... И Борко, и Ранка, и Микан, и она ј с наочарима, и — можеш низати у безглед... Благо чистима! А ти, чемерни мој пријатељу, у таквом колу ми изгледаш као да си намазан катраном из пакла... Благо чистима, јер је њихово царство изнутра непољуљано!"

Да ли то у њему змијуга љута завист да га самог звизга или се скотурила да сикће на све околу?

Кад киша, у своме мачјем ходу, мицу некуд у ноћ, Виту се тама учини црна, а улице отвореније, слободније, али — без излаза.

Улица га баца с једног тротоара на други, свјетилке додају једна другој његову оцамућену сјенку.

### XIII

Витов долазак потстакну Ранку да буде бучнија него што би иначе била и да преузме улогу коловође у пићу. Али, кад га је, непримјетно, пажљивије загледала, уочила је оно што се другима учинило само као мало необично понашање човјека који је с кишне улице ускочио у срећно коло. Он је упао у Борков стан с неком намјером, која је била распршена чим га је заплуснуло свјетло и здравичарски повици. Сваки његов покрет, од руке до јабучице која се опором помицала док је испијао ракију, био је натурен вољом других, попут слијепих покрета хипнотисаног.

Само она је опазила како се узнемирила Лена кад је Вито ушао. Облизивала је уснице, гледала к прозору и полици с књигама, учестано сркутала ликер (за њу су га донијели из оближњег бифеа) и покушавала да заподјене разговор с Тихим. Кад се, мало касније, тргла — Вита више није било. Намах је живахнула, рекла Ранки да је „силан другар“, да је „тако природна и непосредна у друштву“.

Али, Ранка то више није била.

Ни додирнула није чашицу испред себе. Није више покушавала да држи говор и да пецка и напада Борка.

Осјећала је да је Тихи помно посматра и да је, раскинувши солидарност с њом, нагло испијао ракију.

Микан први обрати пажњу на промјену код ње:

— Наша Ранка се успавала... Што си мрке објесила брке?

Уплете се Борко:

— Свима на знање: данас по подне, између шеснаест и осамнаест часова по нашем времену, потучен је до ноге плави тим — љубимац наше Ранке!

Она покуша да се осмјехне.

— Дешава се да и бољи изгуби...

— А, — поскочи Микан, — то је красно утјешно резонување! Као код дјецe: не плачи, купићу ти чоколаду!

Али, зашто се Вито искрао? Без икаквог објашњења, на онако недостојан начин. И то он који се, међу својим друштвом, истицао као оличење пристojности и ненаметљиве обазривости у опхођењу!

Шта је с њим? Шта ли он то смјера?

Микан је о нечем шатастом поразговарао с Ленoм и нестрпљиво изашао, обећавајући да ће се брзо вратити.

Има ли то неке везе с чудним Витовим понашањем?

Не изгледа — Микан је сав заокупљен претстојећим одласком у свој крај и није му ни до чега другог.

Мало подгријана пићем, она није осјећала како јој се у свијест прокрада све јача сумња: с Витом се дешава нешто тешко, можда нешто прљаво, он је у опасности, и не само он...

Сва узрујана, није више могла да се скраси на столици.

• Журно устаде, рече да је боли глава и да мора кући.

— Зажељела се газдарице, која ће смјеста почети да је кљука кодалгинима! — нашали се Борко, испраћајући је.

А на прагу је упита:

— Много те боли?

— Ситница!

— Да одем с тобом?

— Какав си ми ти домаћин — имаш госте! Вајни отац!

Можда ју је заиста и бољела глава.

Али она је била начисто само с једним: као б о р а ц, обавезна је да нешто предузме, да открије траг који

ће је одвести, који је мора одвести до расплета. Ту се скупило нешто опасно, подмукло.

Тихи сустиже Ранку на степенцишту.

— Другарице!

Под пригушеним свјетлом Ранки се причини да су му биоњаче искочиле до самог стакла наочара, а песнице се наругушиле у целовима.

— Он је! Вито... Увјерих се... За све кривац! Он! Да му гркљан зубима раздерем!

— Ама, шта је, друже?! Зашто? Друже, стани!

— Он, Ранка, он! — Тихи се, за трен, сав опусте.

— Можда вам није познато — дошао сам из унутрашњости прије неки дан. И уходих га, лупешки, шпијунски. И цедуљице му писах... Цедуљице — генијалне: „Знамо све“... Ох, све знамо! Криво сам то чак и од Борка. Ох, Вито, Вито! Како си сотонски лукаво сакривао свој жалац...

— Чекај, друже! Реци — шта је скривио... Де, сабери се, реци, дела!

Тихи устукну пред Ранкиним рукама и погледом.

— Скривио? Шта? Не, не! Ћутати, ћутати! Ћ у т а ти! Пст! Имам га. Имам!... Ћутати! Па то чиних годинама, идох с брњицом на устима, закључавах се сам у соби, док спавам, да се некако не излажем... Не, не — пусти ме!

— Али, ја морам знати!

— Знати? Хо-хо-хо! Знати!... Да, погледао ме је, изненађен, па ужаснут... Је ли се обрадовао што ме види последије онолико заједничког чамовања наших костура, с мрежом жице умјесто трепавица — не, није се обрадовао! Је ли полетио да ме стегне у наручје — не! Сакрио је руке, а онда — димове! Видиш како се прљаво дно лако узмути...

Покрети Ранкини саплићу се сметено.

— Дај ми га у руке да перчином лизне тротоар! Запамтиће он Ђуку!

— Чекај, друже — шта је уствари?

— А ја, блесан, тиква мекокорка, избјегао сусрет с њим, па — изокола, те цедуљице, те смицалице...

Одмах је требало овако: васкрснуо сам, ево ме, покажи чарне очице, преподобни, светоруки, миропомазани! У шапи си ми, дјетлићу! Пст, готово, спустите завјесу — епизод ће се одиграти иза кулиса. Молим публику да се разиђе сувих очију, без ганутости чак...

Били су већ на улици.

Раздражена и у исти мах беспомоћна пред овим оклопом тајне, Ранка с обје руке шчепа Тихога за капут

— Зановијеташ, распредаш, облизујеш се! А — мора се нешто чинити, човјече! Еј, дозови се!

Тихи се пијано заносио — преко ракије га је заплуснуо један неодољиво опојни слап.

— Сад ћемо натенане, полагацко — длаку по длаку, живац по — нерв! За њим!

Ранкине руке склопише му се око рамена.

— Немој, причекај! Ја ћу, сама, све да извидим. А ти — има времена... Хајде у Боркову собу; замисли — сви се отуд разбјегосмо, па ће људи посумњати... Хајде, ја ћу га већ пронаћи, путе му знам... Тако, врати се к Борку, тако!

Угуравши га до степеништа, Ранка суну на улицу.

Лакше, лакше мало — не трчати тако упадљиво, наслијепо.

Један пијанац закријешта к њој:

— О, жен-ска сааама! Иди ми...

Она му скреса равном мјером и потрча.

„Колико гадости...“

Поиздаље угледа двије сјенке. Успори корак. Оно у мантилу... Да, Микан! Уз њега — Вито.

Заустави се у сјенци дрвета. Срце јој је тукло у самом подгрлцу. О чему ли сад разговарају? И то баш њих двојица!

„Лена... Да ли се Лена каје?“

Ено, Вито је сам. Гледа за Миканом. Необично дуго стоји и гледа за Миканом.

Куд ли се сад упутио? За њим!

Једна попречна улица, друга... Трећом улицом враћа се опет у истом правцу. И корак му опуштен, безвољан, као у човјека који тренутно нема никаква циља пред собом.

Осврнуо се! Да је није опазио? Изгледа — није. Али, није смјела да се онако тргне и прибије уза зид.

Па, он лута... Он заиста лута!

Све је ово тако необично, лудо. Шта би могла да предузме сада? Да је ту неко од познатих другова, посавјетовала би се. А овако — не смије више да га испусти из вида.

„Гдје сте сад ви, жене, милоснице? Нема вас на овој вјетрометној улици“.

До самозаборава предана нечему што је изнад ње, подгријана страшћу борца, она се прокрадала за Витовом сјенком, заустављала дах, подизала руку до очију, убрзавала корак на завијуцима.

Гране дрвореда се покрећу, пребирају по узрујаним сплетовима жица.

Можда он има неки тајни састанак! С каквом женом? Не, то је нешто — ко зна — превратничко или...

„Добро би било да имам пиштољ уза се...“

Ту више нема шта да се бира: ако је несрећан — притећи му у помоћ кад буде затребало, а ако је издајник или слично — уловити га без милости!

Сва се унијела у ту игру. Прати му сваки покрет, сваки трзај. Час изгледа заплашен, ошамућен, час сатрвен и утонуо у најцрње незнање.

Шта ли Тихи крије у себи? Освета! Али — зашто?

То ли је с Тихим: ћутати, ћутати, а понекад — полуцају шавови и — ригне из њега.

Зашто Вито окреће главу од сијалица? Крије ли лице од ријетких пролазника или му оне због нечега сметају?



Онда је рекао: „Тешко ми је...“

Да му се јави, да га силом одведе кући? Нипошто!  
Тиме би могла све покварити.

„Све? Шта је то — све?“

Било шта било, не оставити га самог! Она има једну дубоку, прикривену али неунитиву обавезу према њему: он је ипак, некад, на неки начин, био њен!

Спасти га или уништити својом руком!

## XIV

Како се обрео близу моста?

Нешто га вуче тамо, к оном растегнутом ђердану сијалица, оном црном скелету над водом чију близину само осјећа.

Или је хтио да се извуче из оне стиске коју никад по имену није звао, већ по њиховим стрминама, хаотично груписаним кућама, празнинама од бомбардовања и по мирисима њиховим: сјенара, роштиљ, кожарска радионица. Или је, нагонски, кушао оне који су му оставили још десетак часова до тренутка кад мора бити њихов или ничији више. Или је себе кушао.

Мост — мјесто заљубљених и очајника. Откинеш се од тла, а под ногама заструји...

Из дјетињства је, дубоко у себи, носио слику тешког боровог брвна над тамномодрим виром планинске рјечице, потпуно притишане дугим дубоким тјеснацем. Да ли је слушао приче о утопљеницима с тога моста или с пепељасте листре над виром и о томе како су их чакљама вадиле доље, код лугова? Да ли је слушао те приче или му је дјетиња машта утиснула стравичне слике о мосту и виру? И о свим мостовима над свим водама.

Лагано се пео.

Ево ограде — дебеле челичне шине.

Доље — дрво. Кроз пукотине зјапи тмина, дубина, и као да бије нека језовита промаја.

Вода се разлила као жућкасто-сумрко платно. Ту и ондје, назре се крљушт свјетлуцања.

Попут успаваних китова, дријемају шлепови, чије црне бокове лижу свјетлуцави језици воде. Уснуле и свјетилке на пристаништу. Палубу новог брода оки-

тиле ниске сијалице те, онако бијела и накинђурена, личи на раскошни салон за игру под сводовима тмине.

Вито осмотри контуре града, трепераве у свјетлости коју је притисла сумрачина.

Мутна је вода под ногама, замућен профил града, мутни облаци и равница је мутна с оне стране, и мокре даске под ногама су клизаве и мутне, и мутна је влажна магла на челу...

Длан му је хладан од додира челичне шине, пребојене и љигаве.

„А шта, ако ја, наједном...“

Ту нема ни Даре ни Борка као оне вечери у позоришту. Ту нема ничег што би га могло задржати!

Протрнуо, најезен, одвоји се од ограда и лагано, натрашке, крочи корак-два.

Уто наиђе поред њега припити веселяк, с качкетом сасвим накривљеним к једном уву. Он успори пипави корак, замрда брковима слабашним и пружи оба длана к Виту.

— Што се скањујеш... Ајде — скачи!

Викнуо би на њега, гурнуо га, изгазио као пачавру ту, насред моста.

Али Вито се и не помакну.

Можда само зато што је човјек хтио да се нашали и што је онако доброћудно мрдао брковима.

Човјек се одгега, мрмљајући:

— Немам среће да видим ту параду... Е, а некад се куражније скакало... Бућ! И — ни бог нема да те види... Е-е!

Вито поуми да се врати. Али, опазио је да се онај човјек још осврће к њему.

„Тај братац се нечему нада!“

Њему и себи заинат, постојаће још неколико тренутака.

Оклизујући се у каљачама, пригрча му овисок, усплахирен човјек с црним шеширом. Махао је само десном руком. О лијевом лакту, уз бок стиснутом, висио је кишобран.

Широко бијело лице, укосо пресјечено сјенком. У сјенци горе престаашене очи. А ниже, искривише се уста и блијесну реденик златних зуба.

— Човече! Шта је? Вама је... зло?

— Шта хоћете! — крикну Вито и крену к лицу које се до грла покри сјенком шешира.

— Па, извините... Хе... Да помогнем?

— Идите с милим... врагом!

— Молим.

Вито се хитро окрену. Помјери се к средини моста.

Тамо, на крају — некаква женска прилика!

Не, Дара није... Али, али — као да је Ранка! Не може бити нико други до она.

Она ту, крај моста?

Зар — сама? Кадра је она и за то. А можда и није сама!

Шта — клопка? Завјера против њега? Или су се они, у страху да им не умакне, пожурили да открију све о њему.

Осврну се.

Човјека са шеширом није више било.

Доврага, је ли то било само једно ружно болесно привиђење? Кишобран о лијевом лакту...

Пљуну себи пред ноге.

Шта сад?

Да оде к Сајмишту, она би за њим... Она и можда читава њена м о б а!

И било би то кукавички. Рекли би: гле, стругнуо чим је опазио нашу сјенку.

Али, шта га држи још увијек ту на мосту? Онај са шеширом, како је ћакнут, узбунити милицију.

О, чекајте ви, сви!

Ево, Вито је кренуо право к вама. Опколите га, зграбите, вежите. А можда ћете испљунути који кр-вави зуб!

Прав, с погледом упереним у дојку облака који је, црвен по рубовима, спустио своју брадавицу к свјетлостима, корачао је Вито према граду, према пот-

мулој мељави саобраћаја и сјенкама које га сигурно очекују одмах ту.

Али, оне женске прилике је нестало!

„Сакрили су се, вајни јунаци!“

Можда оно није била Ранка?

Неуспорена корака стигао је до краја моста, ступио на мокру бетонску траку дуж каљавог коловоза.

Мињу аутобус, бректав, крцат.

Никога!

Зар га неће ту зграбити? Заиста, немају погоднијег мјеста него што је ово.

Нешто друго они смјерају.

Али, шта ће ту Ранка? Не, није она била. Та, малочас... Малочас? Или је то било прилично давно? Она је код Борка личила на веселог бећара, а по подне, колико се сјећа, на утакмици је трнула од навијачке страсти.

Још прије два дана она је захтијевала у послатичарници: „Причај ми — гдје си био до краја рата“.

Али, стани, она тада није могла да зна ништа.

Пука случајност. А како да сад разликујеш случајност од онога што ти се с бока подбацује!

Са стабала и директа гледају га црно уоквирени телеграми смрти. У крчму!

Наручи пицо. Није било с леда, млако, не знаш је ли горко или бљутаво. Уз то — граја, тјескоба, дим... Неко покушава да зацјева, али му се слаби глас кида.

Лептирићи мали...

Изиђе разочаран. Да је бар могао да се опије!

Обзире се. Ничег сумњивог.

„Препредени су!“

Да почну игру као јуче — можда би их упецао?

Све то сада више није важно, све је свршено.

## XV

Свршено?

Зазвони на врата својег стана. Очеку. Изнутра се не чује никакав шум.

Погледа на фосфорни бројчаник сата: четврт до десет.

Опет зазвони, с кратким оштрим прекидима. Не може вјеровати да је Дара већ заспала.

А, ето је! Кораци, отварање унутрашњих врата, звецкање кључа око браве.

Дара — чупава, натеклих очију, босих ногу у кућним папучама. Обисну му о врат.

— Гдје си досад?

Пошао је испред ње. Чуо је иза себе њен помало пријекорни и накинели, али обрадовани глас:

— Дјеца поспала... Чекам у кухињи. Главу на сто и — збогом свијете! Јеси ли дуго звонио?

„Јесам ли дуго звонио?“

Одведе га у кухињу. Ишао је уз њу покорно као дијете које не жели да буде само.

Домаћица изнесе на сто остатке од ручка.

— Не једе ми се.

— Онда нећу ни ја! — узјогуни се Дара и окрену се према креденцу да без потребе помјера чаше и тањире.

Вито јој додирну мишицу.

— Сједни.

Нашли су се за столом. Узео је једну хладну палачинку с орасима. Толико је волио те палачинке, а сад...

Обично јој је увече причао о ономе што је доживио у току дана, о новостима, сусретима с људима ко-

је је и она знала. Она је и сад ћутала, очекујући да јој нешто исприча.

Он се нагло разведри (само он може знати колико га је то стало напора) и погледа јој у очи:

— Има једна пријатна новост!

Подигла је обрве и престала да жваће.

— Био сам код Борка... Замисли — добили сина!

— О!

— Скупило се друштво. Било је којечега и да се пијуће. Ја сам двије ракијице...

Упитала је, као и обично:

— А ко је све био тамо?

Почео је да набраја, да прича о којекаквим детаљима, од којих је неке (то је запазио у току причања) сам измислио.

— Зар Ранкица пије? — зграњавала се Дара.

— Понекад, у свом друштву... Рекао бих — размеће се мало уз мушкарце.

Као и обично, Дара је мирно рекла:

— Да заједно оперемо зубе?

„Зубе?“

Нек све буде!

Жалила се како је паста у овој тубици лошија но иначе.

Погледао се у огледалу и учинило му се — то он, искежен, режи на себе, а уста су му пуна пјене од бјеснила. Пјена се стаче и низ браду.

Дара оде да легне. И позва га са собом, као и обично.

А он је само пољуби у чело и рече: не, желио би да се мало одмори у својој собици, да прочита нешто — последњих дана се тако запустио, чак ни новине пратио није.

Узео је новине — ипак би Дара могла да завири к њему, да га припита штогод.

„Инциденти... Убијен граничар... Протестна нота...“

Одбаца новине.

Је ли то шум кише?

Нестрпљиво приђе прозору, као да је за њега у том тренутку било пресудно — пада ли киша или не?

Падала је истиха. Значи: облаци су легли, смирили се и лагано намузају.

По угнутим телеграфским жицама бисерно зрње капи. Оно сјећа Вита на враголасте вагонете жичане железнице који путују сами над врховима јела и ко зна шта носе од планинског ждријела к питомој удољци.

Ломио се, размишљао, тражио излаз, а сад му изгледа да је све то била магла. Је ли мучио себе или је хтио да се умири оним што никога умирило није: покушао сам све што је било у мојој моћи, одужио се према самом себи. Је ли то могуће — одужити се самом себи? Јер никоме се толико не дутује, и ни од кога се другог толико не тражи...

„Знамо све...“

Извади из џепа оне двије хартије, подржа их тренутак-два у шаци. Онда повуче к себи стаклену пепелару и кресну палидрвце.

Под пламеном, у мукама, увијала се хартија. Љути мирис дражио је Витове ноздрве.

„Знамо све...“

Гар, дим, хартија — само што не пишти.

Гасна комора, крематоријум... Ждријела, само ждријела! Јаукао је, цвилио, тукао главом о даске бараке. Раздирао бионаче на логорским жицама. Мутни жућкасти дим над зградом гдје су спаљивали живе. Изведен је пред један политирани сто, пред једну униформу, једно лице које никако није могао да упамти. Питање: организатори припрема за бјекство? О, не! — није се дао Вито. Ударци, пад. Пас му режи под грлом. Сијевају очњаци, језик га пали дахом... Рекао је само двије ријечи: Бука, Владимир... Униформа је одахнула: Но, радићеш за нас! Für uns! Два друга су нестала... Промичу ли то — сада — њихова лица иза овог стакла, под кишом? Чудом неким, Бука је остао жив. Жив! Кишне вијуге на стаклу — јесу ли то набрекле вене на Владимировим сљепоочицама, удубљеним, пепељастим?... Је ли он — Вито — био она

обезимењена, обезличена крпа која гњије на гњилој земљи логорској, која лапће усмрдјеле сплачине и лиже потковане ђонове, и дише изјутра, и дише у сутоне, и престаје да дише у сну кад је походе сјенке и псећи језик лиже јабучицу и зуби реже под грлом... Је ли он то био, он који је хтио да дише... и да издише, а да не издахне... Је ли он то хтио да се колико-толико усправи и да на кољенима крене уз једне степенице, на чијем сваком степенику гори запис: „Благо чистима“...

Он је сам исписао та слова испред својих кољена и стопала, да би се опржио на сваком кораку, да би се пео счишћен.

Је ли било утјехе међу оним најжењеним жицама?

Оне су и ту, у соби, осјећа их — треба само да пружи руку. Ту, по угловима, од врата према прозору. Молитва су му били напамет научени стихови из „Пакла“. И њему и многима који су измолили само бржи крај. И сад му звоне и пулсирају у потиљку...

Per me si va nella città dolente...

Замире, послушнује, баш као некад, тешки сумрачни ритам ове терцине, поткорну мељаву јада и безизгледа.

Per me si va nell' eterno dolore...

Бол краја нема у трајању. Има само прекида пијаних. И они су сатирућа варка. Само је бол истинит и праведан у сведостижности својој. С њиме се рвемо, тек да га за трен пригушимо и заборавимо, а знамо да нас он заборавити неће.

Per me si va tra la perduta gente...

Изгубљени? Не сви! Било је крикова отпора, било је притајених као земља, жилавих као коријење у њој. Нема их више. Али, зар су изгубљени? Или је то он, — а они су само нестали!

„Би изгубљен, и нађе се... Ха-ха!“

„Оставите сваку наду...“

Чело на паучини зракасто напругло стакла. Капци се утрнуло подижу.

Доље, на асфалту, на освијетљеним мјестима, гмижу недогледне војске блиставих црва... Кица шкروпи.

Овако — никаквог изгледа нема. Још сјутра — о, пожуриће се они! — биће изобличен.

То је — пад.

„Радићеш за нас... Für uns! Per noi! Для нас! Pour nous! For us!“

Многојезична чељуст зинула је да узме данак од једне оробљене савјести!

Ко зна, могло би то и потрајати. Расплет се још не види. А све је у томе трајању.

Трајати! Дисање не пита за гријехе.

„Просто — морам тако! Ја сам жртва... Да, да — жртва! Дјеца. Дара... Кад бих ја био сам, кад бих само био сам, друкчије бисте ми ви запјевали — не бих се дао!“

Руке се ломе на прсима.

„Не бих се дао! Не бих!“

Зашто да се грохотом не насмије своје пркосу!

„Ко једном падне...“

Неће ти се? Покушај да умакнеш... Крв је на грађицама. Плотуни. Једног јутра лежиш тамо уз камен, или у јарузи, на подмлађеној трави, а мрав ти измили из ноздрве. Је ли то све што си хтио, све од чега си бјежао?

Дубоко у грлу грца му зелена горчина гађења од немоћи.

Обрати се, за тренутак бар, својој собици. Нема ту тешких тепиха, ни гоблена, ни кристалних ваза, ни позлате... Нема.

Али, ту је он био, и јесте.

Ноћас за њега имају подједнаку вриједност и пепелара с гомилицом гарава пепела и огледало у простом раму, изрезбарени нож за хартију и ружичасти абажур. Све су ствари око њега подједнако вриједне и драгоцјене, све су оне ријечи једне успаванке — бајке о животу који их је надахњивао, да би га оне надахнуле и подражиле.

Он се одваја, дијели од тих ситних ствари, које су друговале с његовим прстима, погледом, његовим цигаретама, мислима.

Дијели се од њих? Зар већ...

Не, још никакве одлуке нема!

Али се ипак растаје, опрашта с њима.

Заслужиле су његово поштовање. И љубав.

Заједно с прашином, за њих се лијепо његов дах и влажни отисци прстију и отисци погледа. Прашина се слагала и брисала. А трагови његови остали су на стварима.

Живе су оне — само што не продишу.

Оне су — за њега — поузданије од људи. Не сумњају, не испитују, не рију по теби, не ишту ништа. Само служе. Ништа вјерније од тих ствари, тих услужних сапутника у вагону који се зове стан...

Шта те је то цимнуло, пријатељу мој?

У вагону?

Он се дрма, поскакује на шинама, трза, лети некуд — у незнан. Локомотива прождире угаљ поцрњеле крви. Котрља се у нешто што зовемо „напријед“. Тару се суви зглобови полуга.

Тамо — напријед — под барјаком дима, стоји Ранка... Ранкица! Испрсила се — сва се вјетру дала... А у очима, слијепим и кивним за све што није тај коло-сјек, титра јој питање у које она вјерује:

„Има ли и нашега, и мојега даха у оном бијелом прамену над локомотивом?“

Ископчали су његов вагон! Ис-коп-ча-ли! Он јури сам, посрће и пропиње се на незнаним колосјецима. Семафори се клањају, па отскачу ужаснути. Огњеви и тмине прождиру се — ко ће кога! Склоните баријере са граница, не пуцајте!

Судар?

Извртање? Полом?

Ништа. Тишина. И киша надаја тишину.

„Ко једном падне, тај опет... Ха-ха! Како је то срочено... Мајсторски, зар не? Ето и Лена те оставља, бјежи у најдубљу брачну завјетрину!“

Клону челом на сто.

„Бауљао си, проходао, шевељајући... Задвојила те Ранка чистим млијеком из грамлековске дојке — на

цуцлу си вукао из флашице... Ни то ти није помогло...“

Нашто такве мисли. Зар све није просто као у оној народној: „Сам пао, сам се убио“.

Кад би то могао да усвоји... Прст у уво — и запјевај, залелечи, зајодлуј, загучи! Нек ти је све равно, и све стазе нек су твоје! Кад би могло тако!

Или — на јуриш! Нек те покосе.

Али, на кога, гдје су?

Усправи се. Погледа око себе. Собита. Сам. Абажур стражари над столом без расклопљених књига, без хартија.

Шчепа кваку. Празна соба. Само напријед. Шкрипуше врата спаваће собе — никако није стигао да их подмаже! Окрену прекидач.

Дара се преврну на други бок. Усне јој се мичу. Сада заиста спава. Не може га шпијунисати.

Прикраде се дјечјем кревету. Како само дишу, разбацакана иза мреже! Врати на јастук Радеву главу, припокри га иако није хладно. Уклони Снежани косу с обрве. Између растављених усана бјеласају јој се млијечни сјекутићи. Трепавице и капци подрхтавају од сна који је под њима.

Ни да их пољуби не може преко ове мреже. А боји се да их помилује. Откинути се од њих што прије!

Држи се своје ријечи, Даро.

Утрну свјетло.

Откључа једну фиоку у својој собици. Овлаш прегледа пиштољ и метке и стави га у џеп.

Је ли још нешто потребно?

Може.

Утрну још једно свјетло.

## XVI

Ранка се усхода, на прстима, произдаље.

Шта ли ће бити сада пошто је Вито погасио сва свјетла? Спавање или поновни излазак?

Причекати док се и то не разбистри.

На мосту, у оно доба, сам... Шта га је одвукло тамо?

Помисао на самоубиство?

Није тај кадар да дигне руку на себе! Зна га она. Кукавица? Не би се могло баш тако рећи... У најкрвавијим, најбезизгледнијим ратним тренуцима он је мислио: како ћемо живјети последице овог распоућивања лобања, хоћемо ли моћи и умјети да се радујемо? Лодуше, многи су управо из кукавичлука намакли себи омчу или повукли ороз... Нипошто! Тај ће и под земљом продисати. Тај се као пијавица, као крпијељ, припио уз живот... Свакако, за Ранку је срећа што се одбио од ње и обиснуо о бјелогруду Дару. Мора да је у логору, с Тихим (јер је Тихи-Ђука, зна већ, био у логору), починио нискост какву, може бити и злочин, рецимо — издајство, којем је Тихи успио да умакне. За Тихога — то се ноћас видјело — Вито је крвни дужник. Крвни дужник!

У њој, у ловцу за свјежим трагом, буди се тек на једно око успавани бомбаш-бункераш и пушконоша, борац који је ордење и чин шчепао за перчин у претходницама и заштитницама, у патролама које прислањају уво уз бетон и цакове пијеска да ослушну куцаје срца у непријатељским утердама, у препуцавању с рањеничких носила...

Ено га, излази!

„Нећеш ми се, мајци, црвуљити више исподмукла! преврнућу ти душу-потајницу с наличја као кошуљу — нек се види, прњо од човјека, шта то гучиш под кицошком машном и уштирканим грудима! Одргни се, расклопи се и ти једном да утврдимо јеси ли невјера! Зачудо како му се корак смирио — ни оног штрцавог трзања раменом, ни освртања као да га бјесови прогоне.

Сабрати се, значи ли то — знам шта ћу!

Нећеш ми се, злобијо, кртички подвлачити људима под кожу, а сам — у одорама скромности, повучености и благорјечиве нехајности — прикривати своју грцаву себичност и жељу да продреш, да се пропнеш и узнесеш! Мислиш ли ти да се све око тебе ушикало у колијевке утуткане чипкама и перјем, па да се докотно кокотиш од жене до жене и још да снујеш, можда, којекакве издајничке потконе, кријући притом своја зла дуговања из рата... О, чекни-де, да се нијеси баш сада најљуће преварио, јер — под шаком си ми и нећу те ипустити!

Куд си задро низ те стрме уличице? Нијеси ли се упутио на какав састанак... Е, полако, миц по миц, насукаће се куца на тоциљајку коју је репом својим углачала!

Хоће ли бити ту, иза првога угла? Не? Предалеко смо зашли, врли љубавниче!

Шта ћу ја за њим овако, без оружја? Какво те сад оружје спопало! Оружје? Па, рог му ђавољи, оружје сам — ја!

Али, што си се запутио к тој цомбастој пољани? Да ти, случајно, не бјежиш некуд подаље, овако у недоба? А? Само једном си се осврнуо, реда ради... Колики ти је корак, проклетињо! Неће Ранка посустати, не надај се!

Сад ћемо према оним багремима, у реду. Уз млада багремова стабла уплетена је жичана ограда — пребацићемо се лако, зар не? Шта је то за нас! А видиш, мало удесно, тамо је као неки пролаз... тачно, дјечаци су покидали и расплели жицу за своје предвечерње походе. Ту се назире и утабана трава. Али ти,

завјерениче, бјегунче, као да не мариш за путање и пролазе, ти одока сијечеш пречицама. Па нека — ни мене нијесу израна одмазили велеградски булевари и теписи од прозора до врата! Можемо и овако. Довољно је да ти издаље видим плећа и, не свитало ми, ако те најзад не истјерам на брисани простор!

А ти... застајеш пред багремима?

Пипаш цепове — нешто си заборавио? Па да, у суновратној хитњи, сасвим разумљиво...\*

Витова рука се одиже и замрије у трену довољно дугом да се напипа било. Јекну пољана. Стресе се оштротрна багремова грана. А она мрка плећа се поведоше и глава, као преклана, завали се унатраг.

По њему, по искрзаном бусењу паде просијев покисле мјесечине.

## XVII

Умало није устукнула од својег блиједог лица у огледалу.

Зора је, мокром проведрицом, миловала двије сумрке гране дивљег кестена и терасу зграде прекопута.

На лицу су још висиле стаклене ресе капљица.

Онако обучена, Ранка се сниза на отоман и зари прсте у јастук, да задави перјану мекоту.

Сузе су квасиле хладни чаршав, заврнут преко ћебади — она је сваког раног прољећа одбацивала јоргане.

Додирну вршцима прстију мокри образ.

Откуд сузе?

Над ким сузе у ово свитање које обећава ведар дан?

Отуђени човјек лежи на пољани пред бодљикастим сплетом багрема и жица.

Сузе над њим? Сузе које је дуговала Дариним раменима у грчу, док су појецале једна уз другу? Сузе над дјецом која ће се јутрос пробудити с питањем „Гдје је тата?“

Или — над собом?

Над овим ожиљком испод сребрне бразлетне, над сувим мишићавим рукама, прстима затубастим, кошњутавим, над огледалом у којем се, умјесто ње, огледа зора и двије гране кестена уз окно... Над изгарањем својим за оним столом, пред лицем бронзаног рударара без руде у руци, на митинзима, путовањима, дискусијама до изнемоглости, дивљањем на утакмицама, над књигама својим, над растрзањем између часова у школској клупи, новина, конференција,



изложби, позоришта, извјештаја, биљежница у црвеном платненом повезу...

Је ли све то чинила зато што не зна шта би са собом?

Не, не, стани! Она, додуше... можда... не зна шта би са собом, али — зна шта хоће!

И раније је знала шта хоће. И увијек ће знати.

Усправи се, сједе. Благо обложи лице длановима.

Један образ сув, други — мокар.

Она је дужник, она некоме дугује...

Дјеца и Дара. Остаће уз њих, ближа но што им је икад била. Помоћи им по сваку цијену. Они су њени!

Шта да се учини за њих?

Дара... да се запосли. А дјеца? Чекај, свему ће бити лијека! Дара да се запосли... Или да јој се издејствује мала стипендија, да заврши студије. Знала је колико то она жели. А дјеца? Куд и толика друга — у обданиште!

Неће се смирити док то не постигне, макар морала по сто пута обијати прагове оних који то рјешавају!

Протресе је немир олакшања.

Отвори прозор.

Дохвати једну грану и стресе капи с лишћа. И оно је просуло сузе испод прозора.

Јутарње пулсирање града увире у собу, стапа се с дамарима које она осјећа у прстима и под грлом.

„Друже поручнике...“

Тротоари су реско звонили од корака.

У овом тренутку није жељела да види ниједно живо лице.

Окрену се и тешким кораком приђе столу. Откључа фиоку-скривницу. Футролу с пиштољем гурну дубље унутра — да је јутрос не види.

Пажљиво разлисти оних неколико фотографија. Није тражила баш ову! Али само њу гледа. Ту је он, момче с пушком уз ногу, с редеником око појаса. И она је ту — сјећа се: није хтјела да стане уза њ.

Он је одио са собом своју црну тајну.

Поцијена, згужва, опет подера и иситни већ ужу-тјелу фотографију.

И на што јој све те тричарије, ситнице, то замаштравање и кићење!

Стрже бразлетну, уврну је јаким прстима све док не чу онај крти препукли звон.

Блузице („тако су угодне, лаке“), чипке, укоснице, пјенасте чарапе („што да не“), кармин („овлашћу превући, сасвим непримјетно“), пудријера и туфница, бочице с мирисима („што да задовијек заударам на зној“), ситно плисирана сукња... „Ранка! Ранка! То нијеси била ти, то су подметнута кукавичја јаја!“

Вршцима прстију узе кутију, принесе је грудима и замрије у смиривању. Дрхтаво подиже поклопац. Црвени сомот и сјај ордена. Ту се згуснуло липтаво рађање дана и крупне златне капи сунца.

„Код нас сада, испод Осојника, почињу да цвјетају канарике и меће се одијевају малокрвним али благим зеленилом“.